

ISSN: 2147-6071

EISSN: 2147-7035

SEYYAD

**Siyaset,
Ekonomi ve
Yönetim
Araştırmaları
Dergisi**

CENTER FOR POLITICAL,
ECONOMIC AND SOCIAL RESEARCH

**Siyaset, Ekonomi ve Yönetim
Araştırmaları Dergisi**

SEYAD

**ISSN: 2147-6071
E-ISSN: 2147-7035**

**Cilt/Volume: 10 | Sayı/Issue: 2 |
Yıl/Year: 2022 (Aralık/December)**

Açık Erişim Politikası/ Open Access Policy

Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, Creative Commons Atıf-Gayriticari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, bilimsel araştırmaları halka ücretsiz sunmanın bilginin küresel paylaşımını artıracığı ilkesini benimseyerek, içeriğine anında açık erişim sağlamaktadır.

Research Journal of Politics, Economics and Management is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License. Research Journal of Politics, Economics and Management provides immediate open access to its content on the principle that making research free available to the public supports a greater global exchange of knowledge.

Permission to make digital or hard copies of part or all of the Research Journal of Politics, Economics and Management (SEYAD) for personal or classroom use is granted without fee provided that copies are not distributed for profit or directional commercial advantage. No part of this publication may be reproduced or distributed in any form or by any means, or stored in data base or retrieval system, without the prior written permission of the publisher. Permission may be requested from the SEYAD. No responsibility for the views expressed by authors and reviews in the Research Journal of Politics, Economics and Management (SEYAD) is assumed by the editors or by the Publisher.

Dizinleme Bilgileri/ Abstracting and Indexing Services

**ASOS
indeks**

**ICJ
JOURNALS
MASTER LIST**

ACARINDEX

MIAR

DRJI

Editör/Editor in Chief

Dr. Öğr. Üyesi Mücahit AYDIN

Editör Yardımcıları/Editorial Assistants

Dr. Öğr. Üyesi Veysel İNAL

Arş. Gör. Abdullah ÖZÇELİK

Sayı Editörü/Issue Editor

Arş. Gör. Abdullah ÖZÇELİK

Dil Editörü (Türkçe)/Language Editor (Turkish)

Arş. Gör. Yunus Emre TURAN

Dil Editörü (İngilizce)/Language Editor (English)

Dr. Öğr. Üyesi. Mustafa ÇALIŞKAN

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Temel GÜRDAL (Sakarya Üniversitesi)

Prof. Dr. Engin ÖNER (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet ASUTAY (Durham University)

Prof. Dr. Tank VURAL (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)

Web Sayfası Sorumlusu

Arş. Gör. Enes TEKŞAN

Tasarım/Design

Arş. Gör. Abdullah ÖZÇELİK

Yazışma Adresi/Corresponding Address

Arabacı Alanı Mahallesi Mustafa Ocak Sokak No:9 D:2

Serdivan/Sakarya

+90 (532)769 5899

Web Adresi/ Web Page

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/seyad>

e-posta/ e-mail: seyad@sakarya.edu.tr

Danışma Kurulu/Advisory Board

Prof. Dr. Abdulmenaf Turan (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Prof. Dr. Adem Çaylak (Kocaeli Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet Uysal (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Birol Akgün (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Prof. Dr. Bülent Güloğlu (İstanbul Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Fatih Savaşan (Sakarya Üniversitesi)

Prof. Dr. Ferit İzci (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Prof. Dr. Fuat Erdal (Eskişehir Anadolu Üniversitesi)

Prof. Dr. Halis Çetin (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)

Prof. Dr. Haluk Alkan (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Muhittin Ataman (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

Prof. Dr. Osman Pehlivan (Karadeniz Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Önder Kutlu (Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Prof. Dr. Şakir Görmüş (Sakarya Üniversitesi)

Doç. Dr. Dinara Zubaidullina (Başkurd Devlet Üniversitesi)

Doç. Dr. Faruk Taşçı (İstanbul Üniversitesi)

Doç. Dr. Furkan Beşel (Sakarya Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Aysun Yaralı Akkaya (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

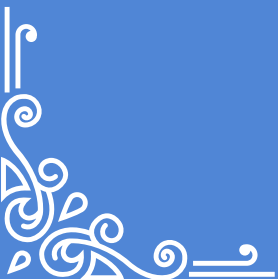
Dr. Öğr. Üyesi Barış Kandığer (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Feyzullah Yılmaz (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Harun Yılmaz (Sakarya Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Sait Ebinç (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Dr. Ebubekir Mollaahmetoğlu (İstanbul Üniversitesi)

109

Kamu Hastanelerinde Performansa Dayalı Ücret Sistemi Uygulamasının Hekimler Arasındaki Sosyal, Maddi ve Mesleki İlişkilere Etkisi

The Effect of Performance-Based Wage System Application in Public Hospitals on Social, Financial and Professional Relationships Between Physicians

İdris SARISOY / D. Büşra ÖZATALAY

Araştırma Makalesi / Research Article

137

Lider Üye Etkileşimi ile İş Tatmini Arasındaki İlişkide Yaş ve Cinsiyetin Rolü: İstanbul'da Sigorta Sektörü Örneği

The Role Of Age And Gender In The Relationship Between Leader Member Exchange And Job Satisfaction: Sample Of Insurance Industry In Istanbul

Ertuğrul ÇAPAN

Araştırma Makalesi / Research Article

152

İslami Bankacılık Gelişimi ile Gelir Dağılımı İlişkisi: Malezya Örneği

Development of Islamic Banking and Income Distribution Nexus: An Empirical Study on Malaysia

İbrahim İŞLEMEZ / Hakan ASLAN

Araştırma Makalesi / Research Article

177

Türkiye ve İngiltere'de Özel Eğitim Hizmetleri

The special education services of Türkiye and England

Ekrem ERDOĞAN / Kemal Gökmen GENÇ

Araştırma Makalesi / Research Article

222

Faşizm Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme

A Comparative Examination on Facism

GÖKTUĞ ŞEKER

Araştırma Makalesi / Research Article

EDİTÖRDEN

SEYAD, Politik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi tarafından 2014 yılından bu yana tarafsız ve ilkeli yayın anlayışı ile Haziran ve Aralık ayları olmak üzere yılda iki kez yayınlanan hakemli uluslararası bir dergidir.

SEYAD yapılacak araştırma ve bilimsel çalışmaların bilim çevreleri, piyasa ve ilgilenenlerce paylaşılmasını, müzakerede edilmesini ve değerlendirilmesini sağlamaya yardımcı olmayı amaçlamaktadır. SEYAD ekibi olarak amacımız ulusal ve uluslararası düzeyde bilimsel makaleler yayınlanmasını sağlamaktır.

SEYAD olarak her yıl yayın politikamız doğrultusunda yeni adımlar atıyoruz. 2021 sayısından başlamak üzere dergimizde yayına kabul edilen tüm makalelere DOI numarası vermeye başladığımızı söylemekten gurur duyuyoruz. Ayrıca çok kısa bir süre içerisinde alanda önde gelen indekslerde indekslenmeye başlayacağımızı da ifade etmekten mutluluk duyuyoruz. Dergimizin bu sayısına 10'nun üzerinde akademik çalışma gelmiş, titiz bir hakemlik süreci sonucunda bu çalışmalardan 5 tanesi akademik olarak yayına yeterli bulunmuştur. Bu süreçte özveriyle gayret eden dergi ekibimize, ön inceleme aşamasında desteğini esirgemeyen hocalarımıza ve kendilerine gönderilen makaleleri hiçbir karşılık beklemeden en ince ayrıntısına kadar okuyup değerlendirmek suretiyle dergimize destek olan hakemlerimize çok teşekkür ederiz.

Doç. Dr. Mücahit AYDIN

Yazım Kuralları

- Dergimize ISNAD Metniçi Atıf Sistemi (2. Edisyon) ile hazırlanan çalışmalar kabul edilmektedir.
- Her makalenin başına 150-250 kelime aralığında Türkçe ve İngilizce özet konulmalıdır.
- Özetle birlikte 5 adet anahtar kelime verilmelidir.
- Dergiye gönderilen makaleler kaynakça dahil 10 bin kelimeyi geçmemelidir.
- Makaleler, tüm tablolar, şekiller, kaynakça ve ekler dâhil 20 sayfayı aşmamalıdır.
- Makaleler, A4 kâğıdı boyutunda ve MS Word programında Dergipark üzerinden gönderilir.
- Ana metin Sağ ve Sol'dan 3 cm girintili olacak şekilde hizalanmalıdır.
- Ana metin, Times New Roman yazı tipi kullanılarak hazırlanmalıdır.
- Ana başlıklar 14 punto bold, alt başlıklar 12 punto bold olarak düzenlenmelidir.

Submission Requirements

- Studies prepared with the ISNAD In-Text Citation System (2nd Edition) are accepted for our journal.
- Turkish and English abstracts in the range of 150-200 words should be included at the beginning of each article.
- Keywords not exceeding 5-6 words should be given together with the summary.
- Articles submitted to the journal should not exceed 10 thousand words including references.
- Articles should not exceed 20 pages, including all tables, figures, references and appendices.
- Articles are sent in A4 paper size and MS Word program via dergipark. The main text should be prepared using Times New Roman font.
- Main headings should be 14 point bold, subheadings should be 12 point bold.

Etik İlkeler ve Yayın Politikası

Yayın sürecinin başlangıç aşaması olan çalışmanın dergi sayfasına yüklenmesi ile sayılarda yayınlanması süreci içerisinde yer alan tüm safhalarda yer alan başta editör olmak üzere, editör yardımcıları, yayın ve danışma kurulları, son okuyucular, hakemler, yazarlar ve diğer dergi çalışanları, gizlilik ve tarafsızlık politikasına uygun olarak etik kurallar çerçevesinde hareket etmelidirler. Bu noktadan hareketle, yazın çalışmasını hazırlanması aşamasından itibaren, çalışmanın dergi sayısında yayınlanması safhasına kadar olan süreç içerisinde yer alan herkesin, aşağıda yer alan etik ilkeler uyması beklenmektedir.

Aşağıda yer alan etik ilkelere ilişkin yönerge COPE tarafından yayınlanan rehber ve politikalar referans alınarak hazırlanmıştır. Ayrıntılı bilgiler için, <https://publicationethics.org/guidance/Guidelines> sayfasını inceleyebilirsiniz.

Editörler, Editör Yardımcıları, Sayı Editörlerinin

Sorumlulukları

- Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, Editörleri, Editör Yardımcıları, Sayı Editörleri, ön değerlendirme sürecinde, makalelerin ve diğer çalışmaların dergi politikasına, amacına ve kapsamına uygunluğuna ilişkin incelemeleri tam ve doğru olarak, makale değerlendirme süreci öncesinde kontrol etme hakkına sahiptir.
- Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, Editörleri, Editör Yardımcıları, Sayı Editörleri, başta fikri mülkiyet hakkı olmak üzere gerekli etik olmayan davranışlara yönelik önlemleri almak zorundadır.
- Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, Editörleri, Editör Yardımcıları, Sayı Editörleri, olumsuz karar verilmesi durumunda, çalışmanın özgün değeri, yöntemi, amacı ve kapsamı, alan yazınına katkısı göz önünde bulundurarak gerekçeli mektup ile yazarın şahsına yazılı olarak bildirmek zorundadır.
- Editörler, Editör Yardımcıları, Sayı Editörleri, kabul veya reddettiği çalışmalar veya yazar(lar) ile ilgili olarak, çıkar çatışması içerisinde bulunmamalıdır.
- Editörler, Editör Yardımcıları, Sayı Editörleri, yazarların ve hakemlerin kişisel bilgilerini, etik ilkeler kapsamında korumakla yükümlüdür.
- Editörler, Editör Yardımcıları, Sayı Editörleri, makale değerlendirme sürecinde yansızlık kuralına riayet etmelidir. Hakemlerin ve yayın sürecinde yer alan diğer kişilerin yönlendirilmesine engel olmalıdır. Değerlendirme sürecinin zamanında tamamlanmasını sağlamalıdır.
- Editörler, Editör Yardımcıları, Sayı Editörleri, değerlendirme sürecinde çalışmaları, uzmanlık alanları ve çalışma konusu ile ilgili olarak en az bir çalışma sahibi iki hakeme göndermektedir.
- Editör, çalışmaları değerlendirecek olan hakemlerin belirlenmesinde tam yetkiye sahiptir. Çalışmalar ile ilgili olarak nihai kararı vermekle yetkilidir.
- Editörler ve diğer yayıncı organları, çalışmaların intihal içerip içermediğini, veri sahteciliği veya manipüle edilmiş atıfların olup olmadığı konusunda, inceleme yapmak, hakemlerin önerilerini veya değerlendirmelerini dikkate alarak gerekli durumlarda, ilgili yazarlar hakkında gerekli kurum veya kuruluşları bilgilendirmekle yükümlüdür. Ortaya çıkabilecek olumsuzluklardan doğan zarar ve tazminatların sorumluluğu yazar(lar)ın şahsına aittir.
- Editörler, Editör Yardımcıları, Sayı Editörleri, çalışmaların intihal sorunu olup olmadığını, ön kontrol sırasında tespit ederek gerekli bilgilendirmeleri yazarlara yapmalıdırlar.
- Editörler ve yayın kurulu gerekli gördüğü durumlarda, hakemler tarafından istenilen gerekli düzeltmelerin ölçülü ve yerinde olup olmadığının kontrolünün yapmak, istenilen düzeltmelerin yapıp yapılmadığını kontrol etmelidir.

Hakemlerin Sorumlulukları

- Çalışmaların ön değerlendirmesi yapılması sonrasında hakemlerin görüşleri önceliklidir.
- Hakemler kendilerine gönderilmiş olan çalışmaları, zamanında değerlendiremeyecekse veya çalışma konusunun başka bir hakem tarafından değerlendirilmesinin daha uygun olduğunu düşünüyor ise derhal editöre bilgi vermelidir.
- Hakemler, çalışmaları yansız ve tarafsız bir biçimde değerlendirmelidir.
- Hakemler, değerlendirme yapılan çalışmalara ilişkin verileri, herhangi bir şekilde üçüncü kişiler ile paylaşmamalıdır. Bu durumdan doğan sorumluluk hakemin şahsına aittir.
- Hakemler çalışmaları objektif bir biçimde değerlendirmelidirler. Değerlendirmeler yapılırken, yapıcı nitelikte olunmalı ve değerlendirme süreci bitiminde ilgili dosyayı yok etmelidirler.
- Hakemler değerlendirme aşamasında, çalışmaların uygun metodoloji kapsamında olup olmadığı, aksi halde uygun yöntemin önerilmesinden sorumludurlar. Çalışmaları ölçülü bir biçimde yapıcı nitelikte eleştirmeli, küçümseyici ve hakaret içerikli eleştirilerden uzak durmalıdır.
- Hakemler değerlendirme işlemini, kendilerine tanınan değerlendirme süresi içerisinde yapmalıdırlar.
- Hakemler gerekli gördükleri takdirde, çalışmanın kalitesini arttırmak amacı ile çeşitli diğer çalışmalardan, alıntı yapılmasını isteyebilme hakkına sahiptir. Ancak bu durumda gereklilik ve ölçülülük açısından, hakemlerin taleplerinin değerlendirmesi editöre aittir.

Yazarların Sorumlulukları

- Çalışmalar özgün, alan yazınına katkı sağlayacak nitelikte olmalıdır.
- Yazarlar, çalışmalarında yazım kurallarına, atıf ve kaynakça gösterimine özen göstermelidir. İntihal ile ilgili sorumluluk yazar(lar)a aittir. İntihal ile ilgili bir zarar ortaya çıktığında gerekli tazminatlar yazar(lar)ın şahsına aittir.
- Çalışmalar, sadece hakem değerlendirmesi öncesinde, editör ve yayın kuruluna bildirilmesi koşulu ile geri çekilebilir.
- Yazarlar çalışmalarında, dil, din, ırk, cinsiyet, mezhep, yaş, siyasi düşünce vb. gibi herhangi bir ayrımcı dil kullanmamalıdır. Yazarlar çalışmalarında, değerlendirmelerini ve önerilerini, tarafsızlık ve akademik etik içerisinde yapmalıdır.
- Çalışmalara, emeği olmayan üçüncü kişilerin yazar olarak isimleri yazılmamalıdır.
- Çalışmalar değerlendirme sürecine alınmasından itibaren, yazarlara ilişkin varsa eksik bilgiler tamamlanmalı ancak herhangi bir yazar ekleme veya çıkarma isteğinde bulunulmamalıdır.
- Çalışmalar bilimsel toplantı veya tezlerden çıkarılmış makaleler ise çalışmanın ilk sayfasında dip not olarak belirtilmelidir.
- Çalışmanın değerlendirilmesi sürecinde, hakemler tarafından veri ve bilgi istenmesi durumunda, editörler aracılığı ile gerekli bilgiler ilgili kişilere iletilmelidir. Yazarlar değerlendirme sürecinde veya yayınlanmış olunan çalışmalarda, değişiklik yapılmasını gerekli gördüğü durumlarda, ivedilik ile Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, Editörlük ofisi ile iletişime geçmelidir.
- Dilimlenmiş şekilde olan çalışmalar Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi (SEYAD) tarafından kabul edilmemektedir. Yazarlar Dilimlenmiş şekilde çalışma hazırlamamalı ve paralel zamanlar içerisinde farklı dergilere , değerlendirilmek üzere gönderilmemelidir.
- Değerlendirme aşamasında, yazar(lar) çalışmaları ile bir yanlışlık olduğunu fark ederse ivedilik ile editör ile iletişime geçmelidir. Uydurma veriler ile ortaya koyulan sonuçlardan doğan zararlar, yazarların şahsına aittir.

Ethical Principles and Publication Policy

Following the policy of confidentiality and impartiality, especially the editor, assistant editors, editorial and advisory boards, end readers, referees, authors, and other journal employees, who are involved in all stages of the process of uploading the work, which is the initial stage of the publication process, to the journal page and publishing in the issues. Should act within the framework of ethical rules. From this point of view, everyone involved in the process, from preparing the literature study to the publication of the study in the journal issue, is expected to comply with the following ethical principles.

The directive on ethical principles below has been prepared regarding the guidelines and policies published by COPE. For detailed information, you can visit <https://publicationethics.org/guidance/Guidelines>.

Editors / Assistant Editors / Issue Editors Responsibilities

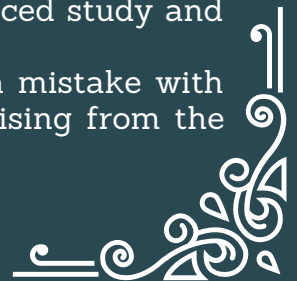
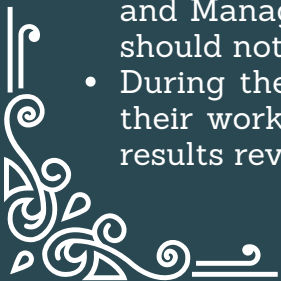
- Research Journal of Politics, Economics and Management, Editors, Assistant Editors, Issue Editors have the right to check the review of articles and other studies regarding their compliance with the journal's policy, purpose, and scope completely and accurately before the article evaluation process.
- Journal of Politics, Economics and Management Studies, Editors, Assistant Editors, Issue Editors must take precautions against necessary unethical behaviors, especially intellectual property rights.
- Journal of Politics, Economics and Management Studies, Editors, Assistant Editors, Issue Editors, in case of a negative decision, must notify the author in writing, with a reasoned letter, taking into account the original value, method, purpose, and scope of the study, and its contribution to the field.
- Editors, Assistant Editors, Issue Editors should not have a conflict of interest regarding accepted or rejected works or author(s).
- Editors, Assistant Editors, Issue Editors are obliged to protect the personal information of authors and referees within the scope of ethical principles.
- Editors, Assistant Editors, Issue Editors must comply with the impartiality rule in the article evaluation process. It should prevent the referrals of referees and other people involved in the publication process. Ensure timely completion of the evaluation process.
- Editors, Assistant Editors, Issue Editors send their work to two referees who have at least one study in the evaluation process related to their fields of expertise and study subject.
- The editor has full authority to determine the referees who will evaluate the studies. It is authorized to make the final decision regarding the studies.
- Editors and other publisher bodies are obliged to examine whether the studies contain plagiarism, data fraud, or manipulated citations and inform the necessary institutions or organizations about the relevant authors, when necessary, considering the suggestions or evaluations of the referees. Responsibility for damages and compensations arising from negativities that may arise belongs to the author(s).
- Editors, Assistant Editors, Issue Editors should determine whether the studies have plagiarism problems during the pre-check and inform the authors.
- When the editors and editorial board deem it necessary, they should check whether the necessary corrections requested by the referees are measured and appropriate and whether the desired corrections have been made.

Referees Responsibilities

- After the preliminary evaluation of the studies, the opinions of the referees are prioritized.
- If the referees cannot evaluate the studies sent to them promptly or think it is more appropriate to evaluate the study subject by another referee, they should inform the editor immediately.
- The referees should evaluate the studies impartially and impartially.
- The referees should not share the data of the evaluated studies with third parties in any way. The responsibility arising from this situation belongs to the referee.
- Reviewers should evaluate the studies objectively. While making assessments, they should be constructive and destroy the relevant file during the assessment process.
- During the evaluation phase, the referees are responsible for whether the studies are within the scope of the appropriate methodology, and otherwise, they are responsible for recommending the appropriate method. They should criticize their work in a moderately constructive manner and avoid condescending and insulting criticism.
- The referees must do the evaluation process within the evaluation period given to their cats.
- If the referees deem it necessary, they have the right to request citations from various other studies to increase the study's quality. However, in this case, in terms of necessity and proportionality, the evaluation of the requests of the referees belongs to the editor.

Authors Responsibilities

- Studies should be original and contribute to the literature.
- Authors should pay attention to spelling rules, citation, and bibliography in their works.
- Responsibility for plagiarism belongs to the author(s). In case of damage related to plagiarism, the necessary compensations belong to the author(s).
- Studies can only be withdrawn, provided that they are notified to the editor and editorial board before the referee evaluation.
- In their works, the authors do not use language, religion, race, gender, sect, age, political thought, etc. should not use any discriminatory language such as
- Authors should make their evaluations and suggestions in their studies with objectivity and academic ethics.
- The names of third parties who do not contribute to the studies should not be written as authors.
- After the studies are included in the evaluation process, any missing information about the authors should be completed, but no request should be made to add or remove any authors.
- If the studies are articles published in scientific meetings or theses, they should be indicated as footnotes on the study's first page.
- If the referees request data and information during the evaluation process of the study, the necessary information should be conveyed to the relevant persons through the editors. The authors should immediately contact the Editorial Office of the Journal of Politics, Economics, and Management Research when they deem it necessary to make changes in the evaluation process or the studies published.
- Studies in the sliced form are not accepted by the Journal of Politics, Economics, and Management Studies (SEYAD). Authors should not prepare a sliced study and should not be sent to different journals for evaluation in parallel.
- During the evaluation phase, if the author(s) realizes that there is a mistake with their work, they should immediately contact the editor. Damages arising from the results revealed by fabricated data belong to the authors.

KAMU HASTANELERİNDE PERFORMANSA DAYALI ÜCRET SİSTEMİ UYGULAMASININ HEKİMLER ARASINDAKİ SOSYAL, MADDİ VE MESLEKİ İLİŞKİLERE ETKİSİ

The Effect of Performance-Based Wage System Application in Public Hospitals on Social, Financial and Professional Relationships Between Physicians

<https://doi.org/10.54429/seyad.1163971>

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, iThenticate yazılımı ile taranmış, araştırma yayın ve etiğine aykırılık edilmemiştir.

CC BY-NC 4.0

Bu makale Creative Commons Attribution-NonCommercial License altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

İdris SARISOY

Prof. Dr. ,
Marmara Üniversitesi,
Siyasal Bilimler Fakültesi,
Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi
Bölümü,
isarisoy@marmara.edu.tr,
Orcid ID:0000-0002-6682-1958
İstanbul / Türkiye

D. Büşra ÖZATALAY

Kamu Politikası Bilim Uzmanı,
Marmara Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Anabilim Dalı,
dbusra18@marun.edu.tr,
Orcid ID:0000-0001-8574-7119
İstanbul / Türkiye

Atıf / Citation

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using iThenticate, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Copyright ©

Politik Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar
Merkezi, Sakarya/TÜRKİYE

Center for Political, Economic and Social
Research, Sakarya/TURKEY

Sarısoy, İdris - Özatalay, D. Büşra. "Kamu Hastanelerinde Performansa Dayalı Ücret Sistemi Uygulamasının Hekimler Arasındaki Sosyal, Maddi ve Mesleki İlişkilere Etkisi". *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 10/2 (2022), 109 - 136.

Makale Bilgisi

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi: 18.08.2022

Kabul Tarihi: 03.10.2022

Yayın Tarihi: 31.12.2022

Kamu Hastanelerinde Performansa Dayalı Ücret Sistemi Uygulamasının Hekimler Arasındaki Sosyal, Maddi ve Mesleki İlişkilere Etkisi

Özet

Emek verimliliği ile toplam çıktı miktarını artırmayı amaçlayan Performansa Dayalı Ücret Sistemi (PDÜS), yaygın olarak parça-çıkı başı ücret, kârdan pay ve satış hasılatından komisyon şeklinde uygulanmaktadır. PDÜS ilk öncelikle sadece özel sektörde uygulanırken, zamanla kamu da yaygınlaşmıştır. İki kesimde sunulan hizmetlerin farklı olması, performans kriterleri ve ölçümlerinde farklılaşmaya neden olmuştur.

Literatürde çoğunlukla özel sektördeki uygulamalar analiz konusu yapılmış, çalışmaların neredeyse tamamında PDÜS'nin emek ve işletme verimliliğini olumlu etkilediği görülmüştür. PDÜS Türkiye'de sağlık sektöründe yaygın olarak uygulandığından çalışmaların neredeyse tamamı bu konudur. Yapılan çalışmaların ortak sonucu, PDÜS'nin nitelikten çok niceliğe odaklandığı, hekimler arasında ücret dengesizliği ve huzursuzluğu neden olduğu, sağlık harcamalarını artırdığı ortaya çıkmıştır.

Çalışmanın amacı, kamu sağlık sektöründeki PDÜS'nin uzman hekimler arasındaki sosyal, maddi ve mesleki ilişkileri nasıl etkilediğini ortaya koymaktır. İstanbul'daki devlet hastanelerinde çalışan 251 uzman hekimden, 7'li likert ölçeğe göre oluşturulan yüz yüze anket yöntemiyle toplanan veriler analiz edilmiştir. Çalışma sonuçlarına göre PDÜS'nin hekimler arasındaki sosyal, maddi ve mesleki ilişkileri genel olarak olumsuz etkilediği; bu sonuçların büyük ölçüde hekimlerin cinsiyet, mesleki tecrübe ve branşlarına göre de aynı şekilde gerçekleştiği görülmektedir. Ancak PDÜS'nin bu üç konudaki etkisi hekimlerin kurum içinde veya dışında (boş zamanı birlikte geçirme) meslektaşları arasındaki ilişkileri üzerinde olumsuz bir sonucu olmadığı ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Ekonomisi, Performansa Dayalı Ücret, Hekim Ücretleri

Abstract

The performance-based wage system (PBWS) aims to increase the total amount of output by increasing labor productivity and applied in the form of piece-per-output wage, share of profit and commission. While it was used only in the private sector, it has become widespread in the public sector. The difference in the services offered in the two segments has led to differences in performance criteria and measurements.

The literature mostly analyzed applications of the private sector, and found PBWS has a positive effect on labor and business productivity. The common result of the studies has been revealed that PBWS focuses on quantity rather than quality, causes wage imbalance and unrest among physicians, and increases health expenditures.

The aim of the study is to reveal how PBWS in the public health sector affects social, material and professional relations between specialist physicians. The data has collected from 251 specialist in Istanbul public hospitals, using the face-to-face survey. It was found that PBWS affects the social, financial and professional relations between physicians negatively; same effect found on the gender, professional

experience and branches of the physicians. However, the effect of PBWS is not negative on the relationships of physicians with their colleagues.

Key Words: Health Economics, Performance-Based Wage, Physician Wages

JEL Codes: I15, J31

Giriş

Emeğin üretime sağladığı katkının karşılığı olan ücret, onun üretime sağladığı değer ile belirlenir. Sektörler arasında emeğin üretime yaptığı katkının değerindeki değişiklik, aldığı eğitimi, çalışma koşulları, tecrübesi ve teşviki gibi faktörlere bağlı olarak üretimde emeğin oluşturduğu değer ve buna bağlı olarak da ücretler farklılaşır. Diğer taraftan ücret sabit (haftalık, aylık vb.) veya belli faktörlere bağlı olarak değişen miktarda olabilir.

Çalışanların performansını veya üretkenliğini artırmak için uygulanan Performansa Dayalı Ücret Sistemi (PDÜS), belirlenen bireysel kriterler veya hedefler aracılığıyla ölçülebilen çaba ve ödül arasında açık bir ilişki kurulması yoluyla çalışan performansının artırıldığını öne süren temel bir motivasyon olduğu görüşüne dayanmaktadır (Kessler & Purcell, 1992). Kar üzerinden pay (Cahuc & Dormont, 1997), satış hasılatı üzerinden komisyon (Oettinger, 2001) ve çıktı-parça başına ücret (Lazear, 1986) olmak üzere yaygın olarak üç şekilde uygulanmaktadır.

PDÜS, insan kaynakları yönetimi alanında geliştirilen, çalışanların verimliliklerini artırma ve işgücü maliyetlerini düşürme düşüncesinin sonucunda ortaya çıkan bir uygulamadır. İlk olarak Amerika Birleşik Devletler menşeli işletmeler tarafından kullanılan, sonrasında Japon işletmelerde de yaygınlaşan bir uygulamadır. Çalışanlar arasındaki ücret farkları işletmelerin performansının artmasına katkı sağlayan bir motivasyon aracı olarak düşünülmektedir. Çalışanlar açısından ise, performansa göre artan ücretler onların yeteneklerini geliştirerek işletmenin toplam verimliliğini artıran bir araç niteliğindedir. Diğer taraftan performansa bağlı ücret uygulamasında, süreçleri göz ardı ederek sadece sonuçlara odaklanması önemli eleştiri konusudur. Ayrıca çalışanların kendi başarılarına odaklanması, onların kurum içindeki paylaşımını engelleyebilir. Özellikle teknolojik yapının hâkim olduğu süreçlerde daha çok karşılaşılan bir sorun olabilir. Sonuç olarak mevcut performansın olumsuz etkileneceği düşüncesi, iş süreçlerinde yeniliklerin uygulanmasını zorlaştırır (Shibata, 2000; Conyona vd., 2001; Hagiwara, 2017)

PDÜS, performans şartlarının iyi gözlemlenebildiği yerlerde en iyi şekilde uygulanabilir (Brown, 1990). Sabit ücretten PDÜS'ye geçiş yapıldığında aslında asgari yeteneğe sahip olan çalışanların verimliliğinde bir değişiklik olmaz. Yetenekli olanlar değişken ücret şartlarında daha iyi performans göstermek suretiyle ürettikleri çıktı miktarını artırırlar, bu

da işletmenin toplam çıktı-üretim miktarını artırır (Lazear, 2000). Diğer taraftan çalışanlardan daha verimli olanlar da çoğunlukla performansa göre çalışmayı tercih ederler. Bunlar sabit ücretle çalışanlara göre daha fazla kazanırlar (Ewing, 1996).

PDÜS, sadece özel sektörde uygulanan bir ücret sistemi değildir. Kaynakların elde edilmesi ve bunların hedeflerle uyumlu çıktıların elde edilmesinde etkin ve verimli şekilde kullanılması olarak tanımlanan kamu kesimindeki performans, özel sektör uygulamalarından geliştirilmiştir. Bununla birlikte Fransa (1946), Japonya (1950'lilerde) ve Kanada'da (1964) kamu kesiminde çalışanların daha çok başarısını ve liyakatini esas alan performansa bağlı ödemelerin olduğu söylenebilir. PDÜS sistemi günümüzdeki şekliyle ilk olarak 1980'li yılların sonlarına doğru 7 (Danimarka, Hollanda, Yeni Zelanda, İspanya, İsveç, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri), 1990'ların başında 4 (Avustralya, Finlandiya, İrlanda ve İtalya) ve 2000'li yılların başında da 7 (Almanya, Kore, İsviçre, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya ve Slovak Cumhuriyeti) OECD ülkesinde uygulanmaya başlamıştır. Ancak bu sistemin tam olarak uygulanması en az 8-10 yıllık bir zamanda mümkün olabilmektedir. Zaman içinde gerçekleşen değişimler bu sistemde de değişiklik gerektirmiştir. Bu sebeple ilk uygulanan sistem ile günümüzdekiler arasında bariz farklar oluşmuştur (OECD, 2005).

Çalışanların performans ölçümleri kamu ve özel sektör için aynı şekilde yapılamamaktadır. Bunun nedeni bazı hizmetlerin her iki sektörde de olmayışı (örneğin Emniyet-İç Güvenlik Kurumları) ve aynı faaliyetlerin (yiyecek-içecek hizmetleri) kamu ve özel sektörde farklı şekilde ve amaçlarla yürütülmesidir (Burgess & Ratto, 2003).

PDÜS'te en önemli zorluk performans kriterlerinin ne olacağı ve bunların takibidir. Bir başka sorun ise performansı ölçmek için belirlenmiş olan kriterlerin gerçekte o alanda performansı tam ve doğru bir şekilde ölçüp ölçemediğidir. Zaman içinde belirlenen kriterlerin değişmesi işi daha da zorlaştırabilir. Performans ölçümünün de kendi başına önemli maliyet unsuru içerdiğinin de hesaba katılması gerekir (Brown, 1990). Bu durumda PDÜS uygulamasında elde edilecek kazançların bu sistemin uygulanmasıyla katlanılacak maliyetlerle mukayesesine göre karar verilmesi gerekir. Değerlendirme sonucunda firmanın-kamu yönetiminin anlamlı bir avantaj (kazanç, fayda) sağladığında sistemin uygulaması ilgili sektörde olumlu sonuçların alınmasını sağlayabilir. Ters durumda ise sabit ücret uygulanması devam ettirilmesi gerekir.

Kamu kesiminde verimliliği artırmak ve kaynak kullanımında etkinliği sağlamak amacıyla başvurulan yöntemlerden biri olan PDÜS'nin yaygınlaşması bu konunun önemini artırmaktadır. Sistemin başarı durumu ülkeden ülkeye ve sektörlere göre farklılık gösterebilir. Ancak sistemin çoğunlukla başarılı olduğu sektörlerde genel bir kabul/başarı düzeyi söz konusu olabilir. Buna dayanarak uygulamanın da genel olarak başarılı olabileceği söylenebilir. Ancak zaman içinde yaşanan gelişmeler sistemin sıklıkla gözden geçirilmesini ve gerekli değişikliklerin yapılmasını da gerektirir. PDÜS hem süreçlerin iyileştirilmesinde ve geliştirilmesinde hem de sonuçların değerlendirilmesinde sistemden yararlananların ve bu sisteme bağlı olarak üretilen mallardan, sunulan hizmetlerden yararlananların da katılacağı verilerle değerlendirilmesi gerekir. Böylece uygulamanın hedeflenen sonuçlara ulaşmada ne düzeyde bir başarı sağladığı gerçekçi bir şekilde belirlenebilir.

Türkiye'de kamu kurumlarında kalite anlayışına dayanan çalışmaların artmasıyla kamu hizmetlerinden yararlananların müşteri olarak değerlendirilmesi anlayışı gelişmiş, hem çalışanların hem de hizmetten yararlananların memnuniyetini artırmaya dönük uygulamalar başlatılmıştır. Bu anlayışın sonucu olarak kamu hastanelerinde çalışan personel için PDÜS uygulaması başlatılmıştır (Zaim, 2007). Ancak PDÜS performans ücreti, toplamda ücretin yaklaşık %10 - %20'sine denk gelmesine karşın, kamu hastanelerinde uygulanan sistemde performans ücreti aylık ücretten daha fazladır (Coşkun, Dulkadiroğlu ve Kunduracı, 2016).

2004'ten bu yana Sağlık Bakanlığına bağlı sağlık kurumları ile üniversitelerin tıp fakültelerinde uygulanan PDÜS'nin etkilerini ve sonuçları araştıran çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bir taraftan PDÜS'nin sağlık gibi önemli bir kamu hizmet sunumunda uygulanması bir taraftan da ortaya çıkan sonuçlar, bu konuda araştırma yapma motivasyonunu oluşturmuştur.

Çalışmada PDÜS uygulaması, sağlık hizmetlerinin en önemli aktörlerinden olan uzman hekimler üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bunun sebebi, hekimlerin PDÜS'den en çok etkilenen grup olmasındandır.

Çalışma keşfedici nitelikte bir araştırma olup cevabı aranan araştırma sorusu, PDÜS'nin uygulaması hekimler arasındaki maddi, mesleki ve sosyal ilişkilerini nasıl etkilemektedir? şeklinde oluşturulmuştur. Araştırma sorusunun bu şekilde

oluşturulmasında, daha önceki çalışmalarda konuyu bu yönüyle (meslektaşlar arasındaki ilişkinin maddi, sosyal ve mesleki açıdan) ele alınmamış olmasındandır. Araştırma sorunun cevabı, İstanbul'daki 251 uzman hekim ile yüz yüze anket vasıtasıyla toplanan veriler üzerinden analiz edilerek oluşturulmaya çalışılacaktır. Analiz sonucunda ortaya çıkacak cevabın, ilgili literatüre katkı yapması beklenmektedir.

1. Literatür

Literatürde PDÜS'nin hem kamu hem de özel sektördeki uygulamalarını konu alan çok sayıda çalışma vardır. Çalışmaların sayısında 1990'lı yıllardan sonra bariz artışlar görülmektedir. Bunun muhtemel nedeni, ilgili yıldan sonra uygulamanın hem kamu hem de özel sektörde yaygınlaşması olabilir. Buna göre Seiler (1984), Lazear (1986), Ewing (1996), Cahuc ve Dormont (1997), Booth & Frank (1999), Fernie & Metcalf (1999), Lazear (2000), Paarsch & Shearer (2000), Oettinger (2001), Amuedo-Dorantes & Mach (2003), Shearer (2004), Gielen, Kerkhofs & van Ours (2010), Franceschelli vd., (2010), Unger vd., (2020) ve tarafından yapılan çalışmalarda farklı sektör, farklı ölçek büyüklükleri ve veri setlerinden yararlanılarak analizler yapılmıştır.

Literatürdeki çalışmaların değişik sektörlerde faaliyet gösteren işletmelerin sabit ücretten değişken (üretim miktarı-parça başı) ücret yöntemine geçişte çalışanların ücretlerinde, işletmenin gelirinde ve nihayet çalışanların verimliliğinde bir değişiklik olup olmadığı konusunda yoğunlaştığı görülmektedir. Bunların neredeyse tamamında, artış oranları farklı olsa da performans dayalı ücret ödemesinin hem çalışanın hem de işletmenin verimliliğini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Cahuc & Dormont (1997) tarafından yapılan çalışmada Fransa'da, çalışanları ile kar paylaşım sistemini benimseyen işletmelerde üretkenliğin arttığı görülmüştür. Kar paylaşım sisteminin üretkenlik üzerindeki etkisini konulan diğer çalışmalarda da (Fitzroy & Kraft, 1987; Cable & Wilson, 1989; Wadhvani & Wall, 1990; Kruse, 1992) benzer sonuçlara ulaşılmıştır.

Performansa dayalı ücret ödemelerinde takım-grup düzeyindeki analizlerde de verimliliğin arttığını gösteren çalışmalar vardır. Buna göre ABD'deki bir tekstil firmasında 1995-1997 yıllarındaki 288 işçinin haftalık üretkenlik verileri kullanılarak yapılan analizde, takımların ürettikleri parça başına ücret ödeme uygulamasında

sonucunda tekstil işletmesindeki üretkenliğin ortalama olarak %14 arttığı tespit edilmiştir (Hamilton vd., 2003).

PDÜS'nin uygulandığı bir başka yer de vergi denetimi ve tahsilatında olmuştur. Brezilya'da vergi gelirlerini artırmak için başlatılan reformlarla, kaçırılmış olan her 1 dolarlık verginin 0,68 Sent'i ödül olarak verilen uygulama sonucunda vergi kaçakçılığı cezasındaki tahsilat oranlarını artmıştır (Kahn vd., 2001).

PDÜS'nin Kamu kurumlarında yaygın olarak uygulandığı alanlardan biri de eğitimidir. Farklı ülkelerde yapılan çalışmalarda, öğretmenlerin ücretleri PDÜS esasına göre ödendiğinde, başarıda artışların olduğu görülmüştür (Biasi, 2021; Lavy, 2002; Atkinson vd., 2009; Marsden & French, 1998).

PDÜS'nin Birleşik Karalık'taki üç sektördeki (Gelir İdaresi - İstihdam Hizmetleri, Sağlık ve Eğitim) uygulamalarını konu alan kapsamlı bir çalışma yapılmıştır (Marsden & French, 1998). Diğer taraftan bazı çalışmalarda (Ohtake, 2005) PDÜS'nin verimlilik-üretim artış performansı üzerinde bir etkisinin olmadığı görülmüştür.

Ungera vd., (2019) tarafından yapılan çalışmada risksiz ve düşük teşvik ile çalışanların performansa dayalı ücretlerde verimliliğini analiz edilmiş, analiz sonucunda çalışanların performansının arttığı görülmüştür. Bir başka çalışma (Gaynor vd., 2001) ABD'de Health Maintenance Organization bünyesinde çalışan hekimlerin tıbbi harcamaları azaltma karşılığında gelir artışı sağlayan uygulamaya göre, her bir dolar harcama azalmasına karşılık hekimlerin gelirlerinde 0,10 dolar bir gelir artışı uygulanmış, bunun sonucunda da tıbbi harcamaların %5 azaldığı görülmüştür. Marsden & French (1998) tarafından yapılan çalışmada da PDÜS, sabit ücrete göre belli bir düzeyde kurumun hedeflere ulaşmasına daha etkili olduğu ortaya çıkmıştır.

Türkiye'de PDÜS en yaygın şekilde sağlık hizmetlerinde uygulanmaktadır. Hekimler elde ettiği gelirin önemli bir bölümü PDÜS'ye bağlı olarak almaktadırlar. PDÜS'nin epey bir zamandır sağlık hizmetlerinde uygulanması, akademik çalışmaların da yoğun bir şekilde bu konuya odaklanmasını sağlamıştır. Diğer taraftan uygulama önemli ölçüde hekimleri etkilemesine rağmen, analizlere diğer sağlık çalışanlarından elde edilen verilerin de dâhil edildiği birçok çalışmanın olduğu görülmektedir. Çalışmaların neredeyse tamamında anket yöntemiyle veri toplanmasına karşılık; konusu, yer, örneklem kapsamı ve sayısı, zaman gibi faktörler bakımından farklılaşmaktadır.

Erbaş & Platin (2009) tarafından yapılan çalışmada PDÜS'nin, eğitime, iletişime, çalışma düzenine, yönetim ve çalışma ilişkilerine etkileri hekimler üzerinde araştırılmış, neredeyse tüm sonuçların olumsuz olduğu görülmüştür.

Fettah & Şahin (2010) Ankara'daki 104 sağlık ocağında çalışan hekimler üzerinde yaptığı çalışmada, PDÜS'nin hekimler arasındaki rekabeti artırdığı için işbirliğini zayıflattığı sonucuna ulaşmıştır.

Kakan (2010) 99 sağlık çalışanı ile PDÜS'nin sağlık çalışanlarına sağladığı memnuniyet ve sağlık sisteminde neden olduğu değişiklikleri belirlemek için yaptığı çalışmada, sistemin çalışan memnuniyeti üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı, sistemde çok daha önemli sorunların düzeltilmesi gerekliliği anlaşılmıştır.

Erşahan vd., (2011) PDÜS'nin negatif yönlerini belirlemek için Kahramanmaraş Devlet Hastanesi, Kadın Doğum ve Çocuk Hastanesi'nde çalışan hekimler üzerinde yaptıkları çalışmada, sistemden memnuniyet düzeyinin düşük olduğunu, çalışanların performansını adil bir şekilde yansıtmadığını, diğer taraftan çalışanların performansını ve motivasyonunu olumlu etkilediğini ortaya koymuşlardır.

Küçük vd. (2012) Ankara Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi anesteziyoloji ve reanimasyon kliniğinde çalışan sağlık personeli üzerinden yaptıkları araştırmada, performans ölçümünün yetersiz olduğu ve katılımcıların bir kısmının da bu sistemden memnun olmadıkları sonucuna ulaşmışlardır.

Peker (2013) PDÜS'den yararlanan personelin çalışma motivasyonu üzerindeki etkisini belirlemek için Batman Bölge Devlet Hastanesinde ek ödeme alan 392 sağlık çalışanı ile yaptığı çalışmada, az ücret alanların çok alanlara göre, eğitim durumu düşük olanlar yüksek olanlara göre, yaşı büyük olanların genç olanlara göre, alt düzeyde çalışanlar üst düzeyde (yönetim hiyerarşisi bakımından) bulunanlara göre daha olumlu etkilendiğini tespit etmiştir.

Çelik (2013) Dicle Üniversitesi Hastanesinde yaptığı çalışmada, doktorların PDÜS'den memnun olmadıklarını, sistemin adil olmadığını, hekimlerin performans ve motivasyonunu olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Kablay (2014) tarafından bir devlet hastanesindeki 160 sağlık çalışanı ile yapılan çalışmada PDÜS'nin sağlık çalışmalarına ve çalışma iklimi üzerindeki etkisi sağlık

personeli üzerinden araştırılmış, uygulama çalışanların gelirini artırmaya karşılık; çalışma huzurunu bozması, sağlık harcamalarını artırıcı ve hasta sağlığını olumsuz etkileyici sonuçları olduğu ortaya çıkmıştır.

Yüzden & Yildirim (2014) tarafından Balıkesir'deki iki devlet hastanesinde çalışan hekimler üzerinden yapılan çalışmada hekimlerin PDÜS'nin farkındalığını ortaya koymak amacıyla yapılan çalışmada, hekimlerin farkındalığının sınırlı düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çakır & Sakaoğlu (2014) Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesindeki sağlık çalışanları üzerinde yaptıkları çalışmada, PDÜS'nin meslek grupları arasında çatışmaya neden olduğu, sistemin adil olmadığı, çalışanları birbirinden daha fazla uzaklaştırdığı, mesleki dayanışmayı azalttığı, çalışan uyumunu zayıflattığı ve sağlık çalışanlarını böldüğü görülmüştür.

Başar (2014) Bursa'da Sağlık Bakanlığına bağlı 5 hastanede yaptığı çalışmada PDÜS'nin hastane hizmet kalitesine etkisini geniş aralıkta belirlediği bir çerçevede sağlık çalışanlarının motivasyonu üzerinden ölçmeye çalışmış, sonuçlar belli düzeyde olumlu etkilediğini göstermektedir. Ancak hekimler açısından bazı alanlarda performans ve risk durumları eşit olmadığı için adaletsizlik oluşmakta, bu da kısmen motivasyonu etkilemektedir.

Öztunç & Cural (2017) tarafından Zonguldak Kamu Hastaneleri Birliği'ne bağlı hastanelerde çalışan hastane yöneticileri ve kliniklerdeki 144 sağlık çalışanı üzerinde yapılan araştırma ile PDÜS'nin sağlık hizmeti sunumunda niceliksel iyileşme sağlamasına karşın, sağlık hizmeti sunanların uygulamadan olumsuz etkilendiği görülmüştür.

Çankaya (2017) Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nde sağlık personeli üzerinde yaptığı çalışmada, PDÜS'nin, rekabeti olumsuz etkilediğini ve farklı meslek gruplarının ortaklaşa çalışma isteğini azalttığı ortaya çıkmıştır.

Kolaylı & Lorcu (2017) Kırklareli'ndeki 5 devlet hastanesinde çalışan 164 hekim hekim üzerinde yaptığı çalışmada, PDÜS'nin hekimleri ekonomik motivasyon açısından etkilediğini, sosyo-psikolojik ve örgütsel-yönetimsel bakımdan herhangi bir etki oluşturmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Ekingen vd. (2017) PDÜS'nin çalışan motivasyonu ve performansı üzerindeki etkisini 392 sağlık çalışanı üzerinden araştırmış, uygulamanın çalışan performansını kısmen olumlu etkilediği, böyle bir sistem uygulanmadığında çalışan motivasyonlarının olumsuz etkileneceği ortaya çıkmıştır.

Korku & Kaya (2019) Sağlık Bakanlığı'na bağlı hastanelerde PDÜS'nin hastanelerdeki hizmet kalitesine etkisini hastane yöneticileri ve klinikte çalışan sağlık personeli üzerinden araştırmış; hastaların bekleme sürelerinin azaldığı, memnuniyetinin arttığı, buna karşılık hekimlerin gerekli olmayan tetkik ve işlemleri nedeniyle sağlık harcamalarının arttığı sonucuna ulaşmıştır.

Çoban vd. (2021) PDÜS uygulamasının memnuniyet ölçeği geliştirmek için yaptıkları çalışmada ortaya konulan ölçeğin çalışanların performansa dayalı ödeme sistemine ilişkin tutumların ölçülebileceğini ifade etmektedirler.

Öztunç ve Cural (2022), Zonguldak Kamu Hastaneleri Birliği'ne bağlı hastanelerde görev yapan 144 hekimle yapılan araştırmada, PDÜS'nin, çalışanlar arasında adil bir şekilde dağıtılmadığını, performansın farklı branşlardan hekimlerle birlikte değerlendirilmesinin sağlık personelini olumsuz etkilediğini, uygunsuz ve endikasyonsuz müdahaleleri artırdığını, hekimlerin iş yüklerinde artışa neden olduğunu, eğitim ve bilimsel çalışmalarını ikinci plana ittiğini tespit etmişlerdir.

Literatürdeki çalışmaları bir bütün olarak değerlendirdiğimizde, uluslararası çalışmaların ağırlıklı olarak PDÜS'nin özel sektördeki uygulamalar üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Çalışmalar incelendikleri ülke, sektör ve zaman bakımından birbirinden farklılaşmaktadır. Ulusal literatüre baktığımızda ise çalışmaların neredeyse tamamı, PDÜS'nin en kapsamlı ve uzunca bir süre sağlık sektöründe uygulanması nedeniyle kamu sağlık hizmetlerinde çalışanlar üzerinden yapıldığı görülmektedir. Türkiye düzeyindeki çalışmalarda PDÜS'nin sağlık hizmetleri ve çalışanları verimliliğine ve memnuniyetine etkisi, adalet algısı; hekimlerle diğer sağlık çalışanları, hekimlerle aynı branşta olup farklı kurumda çalışan hekimler ve aynı kurumda çalışan farklı branştaki hekimler arasında rekabetin, iş barışını ve ücret adaletini olumsuz etkilendiği görülmüştür.

Bu çalışma, sadece uzman hekimler ile yapılmış olması; maddi, sosyal ve mesleki ilişki üzerinde bir keşif amacı taşıması nedeniyle literatürdeki diğer çalışmalardan tamamen farklılaşmakta ve bu ölçüde literatüre katkı yapacağı düşünülmektedir.

2. Yöntem ve Veri

Çalışmada, nitel veri toplama yöntemlerinden anket yöntemi kullanılmıştır. Birincil veri eksikliği yaşanan bir alanda yapılan bu çalışmada araştırılan konuya ilişkin evrendeki örneklem üzerinden birincil veriye ulaşmanın en etkin yöntemlerden biri olan anket tercih edilmiştir. Araştırmada kullanılan sorular 7'li likert ölçeğe göre hazırlanmış, 4 grupta (sosyal, maddi, mesleki ilişki ile demografik bilgiler) 31 soru üzerinden tasarlanmıştır. Sorular literatürdeki çalışmalardan ve ilgili alanda oluşabilecek fiili durumlardan hareketle oluşturulmuş ve iki uzman hekime gönderilerek, onların önerileri doğrultusunda yeniden düzenlenmiş ve son hali verilmiştir. Anket, keşfedici araştırma özelliğine göre tasarlanmış ve hekimlerin performansa dayalı ek ödemenin sosyal, maddi ve mesleki ilişkilerdeki eğilimlerin açıklanması amaçlanmıştır.

2019'da İstanbul'da görev yapan uzman hekim sayısı toplam 21.054'tür. Bunların 8.651'i Sağlık Bakanlığına bağlı hastanelerde çalışırken, 3.102'si üniversite hastanelerinde ve 9.301'i de özel hastanelerde çalışmaktadır (TÜİK, 2021). Çalışma evrenindeki birim sayısı ise 8.651'dir.

Çalışmanın analizinde kullanılan veriler, 2019'da İstanbul'daki devlet hastanelerinde görev yapan 251 uzman hekimden yüz yüze anket yoluyla elde edilmiştir. Örneklem ulaşmada kartopu örneklem yöntemi kullanılmış ve uzman hekimlere kamu hastanelerinde ulaşılmıştır. Hasta yoğunluğu, mesleki yoğunluğu ve konunun hassasiyeti göz önünde bulundurularak sıhhatli data toplanması için kullanılan yüz yüze anket yönteminde uzman hekimlerden gönüllülük esasına göre katılımı sağlanmıştır. Örneklem seçimi, evrende aynı örneklem grubunda (Cerrahi, temel bilimler ve dahiliye bilimleri) bulunanlar arasında araştırılan konuya yaklaşım konusunda benzerlik olduğu düşüncesiyle, tesadüfi örneklem yöntemine göre yapılmıştır. Anketlerin tamamı geçerli olduğu için analizde bunlardan elde edilen verilerin tamamı kullanılmıştır.

Ankete katılan 251 uzman hekimin %43,8'i kadınlardan, %56,2'si erkeklerden; %47'si dahili, %50,6'sı cerrahi ve %2,4'ü temel bilimler alanında; bakımından %10'u 1-10, %29'u 11-20 ve %61'i de 20-33 yıllık mesleki tecrübeye sahip uzmanlardan oluşmaktadır (Tablo 1).

Tablo 1. Çalışma Grubunun Demografik Özellikleri

		Örneklem Sayısı (N)	Örneklemlerin % Dağılımı
Hekimlerin Cinsiyet	Kadın	110	43,8
	Erkek	141	56,2
	Toplam	251	% 100
Hekimlerin Uzmanlık Branşı	Dahili Bilimler	118	47,0
	Cerrahi Bilimler	127	50,6
	Temel Bilimler	6	2,4
Hekimlerin Uzmanlık Süresi	1-5 Yıl	8	3,2
	6-10 Yıl	17	6,8
	11-15 Yıl	32	12,7
	16-20 Yıl	41	16,3
	21-25 Yıl	49	19,5
	26-30 Yıl	62	24,7
	31-33 Yıl	42	16,7

3. Verilerin Analizi

Anket yoluyla toplanan verilerin öncelikle %'lik frekans dağılımları ortaya çıkarılmış, daha sonra cinsiyetin (kadın – erkek), branşın (dahiliye, cerrahi ve temel bilimler) ve hekimlerin mesleki tecrübesinin sosyal, maddi ve mesleki ilişki bakımından çapraz analizleri yapılmıştır. Anket formu 7'li likert ölçeğe göre hazırlanmış ve analizin de bu şekilde yapılmış olmakla birlikte, değerlendirmeleri kolaylaştırma ve olumlu-olumsuz ve kararsız etkilerini daha iyi ortaya koyabilmek için anketteki olumsuz 3 sonuç (kesinlikle katılmıyorum, katılmıyorum, kısmen katılmıyorum) ile olumlu 3 sonuç (kısmen katılıyorum, katılıyorum, kesinlikle katılıyorum) toplanarak değerlendirme yapılmıştır. Ayrıca çapraz ilişki analizinde anket soruları konunun özünü ifade edecek şekilde kısaltılmıştır.

Tablo 2'de Performansa Dayalı Ek Ücret Ödeme Sisteminin (PDEÜS) sosyal, maddi ve mesleki ilişkiler üzerine etkilerinin belirlenmesi için 31 sorudan oluşan ve 7'li likert ölçeğe göre hazırlanan ankete katılanların verdiği cevapların %'de dağılımları görülmektedir. Anket cevaplarını 3'lü gruba ayırıp sonuçların sosyal ilişki üzerindeki dağılımına baktığımızda PDEÜS'nin hekimler arasında huzursuzluğa (%92,9) neden olduğu, kıskançlığı artırdığı (%89,3), güveni azalttığı (%86,9); ancak tereddüte düşülen konularda fikir alışverişi yapılmasını (%62,2), meslektaşlarıyla arkadaşlık (boş zaman geçirme, selamlaşma vb.) ilişkilerini (yaklaşık %70) etkilemediği görülmektedir.

Maddi ilişki bakımında etkilerine baktığımızda, PDEÜS'nin ücret eşitsizliğini artırdığı (%95,2), unvana dayalı olmasının huzursuzluğu artırdığı (%92,9), performans puanı toplama rekabeti oluşturduğu (%87,3), çalışma motivasyonunu olumsuz etkilediği

(%85,2) tedavi süreçlerinin tek başına yürütme isteğini artırdığı (%57,0) ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan PDEÜS'nin olumsuz etkisinin daha çok temel bilimler alanında ortaya çıktığı (%56,1) ve branşların yoğunluğuna göre düzenlenmesinin doğru olmadığı (%77,8) belirtilmiştir (Tablo 2).

PDEÜS'nin hekimlerin mesleki ilişkileri üzerinde etkilerine baktığımızda, çalışma huzurunu bozduğu (%93,6), ekip çalışmasını (%88,9) ve mesleki dayanışmayı olumsuz etkilediği (%90,1), hekimler arasındaki rekabeti artırdığı (%96,1), uzmanlıklar arasında adaletsizlik ve eşitsizliğe neden olduğu (%95,6), gerekli olsa bile hastaların diğer hekimlere yönlendirilmediği (%54,5) ve hekimleri etik dışı davranışlara yönlendirdiği (%63,7) ortaya çıkmıştır.

Tablo 2. Anket Verilerinin 7'li Likert Ölçeğe Göre % Dağılımı

	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen Katılmıyorum	Kararsızım	Kısmen Katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
1-Sosyal İlişki Aşağıdaki önermelere ne ölçüde katılırsınız?								
İş yerindeki meslektaşlarına karşı olan duyarlılıkların artmasını sağlamıştır.	17,9	19,5	5,6	20,3	14,3	15,5	6,8	17,9
Tereddüte düşülen vakalarda meslektaşlarıyla fikir alışverişi yapmaktadır.	8,8	11,2	9,2	8,8	29,5	25,5	7,2	8,8
Hekimler arasında huzursuzluğa yol açmaktadır.	1,2	3,2	2,4	0,4	12,0	28,3	52,6	1,2
Hekimler arasındaki güven duygusunu etkilemiştir.	1,2	5,2	3,2	3,6	15,1	37,5	34,3	1,2
Performansa dayalı ek ücret uygulamasından kaynaklı arkadaşlarıma karşı davranışlarım (selamlaşma, telefonlaşma vb.) değişmemiştir.	8,0	4,8	8,0	8,8	17,5	35,1	17,9	8,0
Hekimler arasında kıskançlığa yol açmıştır.	1,6	2,8	1,6	4,8	14,7	37,5	37,1	1,6
Performansa dayalı ek ücret uygulamasından sonra da arkadaşlarımla boş zamanlarımı geçirme konusunda herhangi bir değişiklik olmamıştır.	9,6	6,4	8,0	11,2	20,7	30,7	13,5	9,6
Performansa dayalı ek ücret uygulamasından sonra arkadaşlarımla işyerindeki boş zamanlarımı birlikte geçirme alışkanlıklarım konusunda herhangi bir değişiklik olmamıştır.	9,2	6,0	8,0	9,2	22,3	29,9	15,5	9,2
Performansa dayalı ek ücret uygulamasından sonra da arkadaşlarımla iş dışında görüşme sıklığımda herhangi bir değişiklik olmamıştır.	9,6	6,0	8,0	7,6	20,7	33,9	14,3	9,6
Hekimler arasında çatışmaya yol açmaktadır.	0,4	8,4	4,4	6,0	20,7	31,1	29,1	0,4
2.-Maddi İlişki Aşağıdaki önermelere ne ölçüde katılırsınız?								
Performansa dayalı ek ücret sistemi hekimler arası ücret eşitsizliğine yol açmıştır.	0,0	2,0	1,6	1,2	5,6	17,9	71,7	0,0
Performansa dayalı ek ücretten dolayı hekimler diğer meslektaşlarının yaptığı işi elinden alarak kendi gelirlerini arttırmak istemektedirler.	6,8	8,4	7,6	15,9	27,9	13,1	20,3	6,8

Hekimlerin aldıkları performansa dayalı ek ücret arasındaki büyük uçurumlar, çalışma şevkini kırmaktadır.	2,4	4,4	2,8	5,2	15,5	26,7	43,0	2,4
Performansa dayalı ek ücret uygulaması en çok dahili branşlarda sorun oluşturmaktadır.	15,5	8,4	2,8	20,7	6,4	17,1	29,1	15,5
Performansa dayalı ek ücret uygulaması en çok cerrahi branşlarda sorun oluşturmaktadır.	14,7	8,4	4,4	20,3	8,8	14,3	29,1	14,7
Performansa dayalı ek ücret uygulaması en çok temel bilim branşlarında sorun oluşturmaktadır.	38,6	13,9	3,6	37,8	2,8	2,0	1,2	38,6
Hekimlerin unvanları arasındaki farklılığın performansa dayalı ek ücretlere yansıtılması çalışanlar arasında huzursuzluğa yol açmaktadır.	0,4	4,0	1,6	1,2	8,8	25,1	59,0	0,4
Performansa dayalı ek ücretin yüksekliği hekimlerde 'puan toplama' konusunda rekabetin oluşmasına neden olmaktadır.	0,8	1,6	0,4	10,8	24,3	62,2	0,8	0,8
Performansa dayalı ek ücret uygulaması nedeniyle hekimler tedavi süreçlerini tek başına yürütmek istemektedirler.	4,0	10,0	8,4	20,7	25,9	19,9	11,2	4,0
Performansa dayalı ek ücret uygulamasının branşların yoğunluklarına göre farklılık göstermesinin adil olduğuna inanıyorum.	35,9	31,9	10,0	11,2	6,8	2,4	2,0	35,9
3-Mesleki İlişki Aşağıdaki önermelere ne ölçüde katılırsınız?	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen Katılmıyorum	Kararsızım	Kısmen Katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
Çalışma huzurunu bozulmuştur.	0,0	4,0	0,8	1,6	13,5	35,1	45,0	0,0
Ekip çalışmasını olumsuz etkilemiştir.	0,8	5,6	2,4	2,4	22,3	30,7	35,9	0,8
Mesleki dayanışmayı olumsuz etkilemiştir.	0,8	5,2	1,6	2,4	23,1	29,9	37,1	0,8
Hekimler arası rekabet artmıştır.	0,0	2,0	0,8	1,2	5,6	32,7	57,8	0,0
Farklı uzmanlık grupları arasında adaletsizlik ve eşitsizliklere yol açmıştır.	0,0	3,2	0,8	0,4	7,6	22,7	65,3	0,0
Çalışanları etik dışı davranışlara itmektedir.	4,8	9,6	17,1	4,8	24,3	17,9	21,5	4,8
Gerektiği zaman hastalar başka meslektaşlara yönlendirilmemektedir.	7,2	10,0	9,2	19,1	26,3	15,1	13,1	7,2

Tablo 3'te PDEÜS'nin hekimler arasındaki sosyal, maddi ve mesleki ilişkileri üzerindeki etkilerine hekimlerin cinsiyetleri üzerinden analiz sonuçları verilmiştir. PDEÜS'nin hekimler arasındaki sosyal, maddi ve mesleki ilişkilerine etkilerinde hekimlerin cinsiyetlerine göre önemli bir farklılığın olmadığı görülmektedir. Sadece bir konuda, (örneğin huzursuzluğun nedeni olma, güveni zayıflatması gibi nedenlere) erkek hekimlerin kadın hekimlere göre daha çok olumlu yaklaştıkları, diğer bir ifadeyle erkek hekimler kadın hekimlere göre PDEÜS'nin hekimler arasındaki sosyal ilişkiler üzerinde etkisinin yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 3. PDEÜS'nin Hekimlerin Cinsiyetine Göre Sosyal, Maddi ve Mesleki İlişki Çapraz Analiz Sonuçları

1-Sosyal İlişki	Katılmıyorum				Kararsızım				Katılıyorum				Genel Toplam	
	Kadın		Erkek		Kadın		Erkek		Kadın		Erkek		N	%
Aşağıdaki önermelere ne ölçüde katılırsınız?	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
1.1. Meslektaşlara Karşı Duyarlılığın Artması	48	19,1	60	23,9	22	8,8	29	11,6	40	15,9	52	20,7	251	100
1.2. Tereddütlü Vakalarda Meslektaşlarla İstişare	28	11,2	45	17,9	8	3,2	14	5,6	74	29,5	82	32,7	251	100

1.3. Huzursuzluk Nedeni Olma	7	2,8	10	4,0	1	0,4	0	0,0	102	40,6	131	52,2	251	100
1.4. Güveni Zayıflatması	11	4,4	13	5,2	4	1,6	5	2,0	95	37,8	123	49,0	251	100
1.5. Davranışların Değişmemesi	20	8,0	33	13,1	13	5,2	9	3,6	78	31,1	98	39,0	251	100
1.6. Kıskançlık Nedeni Olma	6	2,4	9	3,6	3	1,2	9	3,6	101	40,2	123	49,0	251	100
1.7. Meslektaşlarla İş Yerinde Boş Zaman Geçirme Davranışının Değişmemesi	22	8,8	38	15,1	16	6,4	12	4,8	72	28,7	91	36,3	251	100
1.8. Meslektaşlarla İş Dışında Boş Zaman Geçirme Davranışlarının Değişmemesi	21	8,4	37	14,7	12	4,8	11	4,4	77	30,7	93	37,1	251	100
1.9. Meslektaşlarla İş Dışında Görüşme Aralığının Değişmemesi	23	9,2	36	14,3	10	4,0	9	3,6	77	30,7	96	38,2	251	100
1.10. Hekimler Arasında Çatışmaya Neden Olma	14	5,6	19	7,6	3	1,2	12	4,8	93	37,1	110	43,8	251	100
2-Maddi İlişki	Katılmıyorum				Kararsızım				Katılıyorum				Genel Toplam	
	Kadın		Erkek		Kadın		Erkek		Kadın		Erkek			
Aşağıdaki önermelere ne ölçüde katılırsınız?	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
2.1. Ücret Eşitsizliğine Neden Olma	4	1,6	5	2,0	1	0,4	2	0,8	105	41,8	134	53,4	251	100
2.2. Hekimlerin Daha Fazla Hastaya Ulaşma İsteği	26	10,4	31	12,4	23	9,2	17	6,8	61	24,3	93	37,1	251	100
2.3. Yüksek Ücret Farkının Çalışma Motivasyonunu Düşürmesi	11	4,4	13	5,2	6	2,4	7	2,8	93	37,1	121	48,2	251	100
2.4. PDÜS Dahili Branşları Olumsuz Etkilemesi	29	11,6	38	15,1	23	9,2	29	11,6	58	23,1	74	29,5	251	100
2.5. PDÜS Cerrahi Branşları Olumsuz Etkilemesi	29	11,6	40	15,9	22	8,8	29	11,6	59	23,5	72	28,7	251	100
2.6. PDÜS Temel Bilim Branşları Olumsuz Etkilemesi	64	25,5	77	30,7	40	15,9	55	21,9	6	2,4	9	3,6	251	100
2.7. Unvana Göre PDÜS Huzursuzluğa Neden Olma	6	2,4	9	3,6	1	0,4	2	0,8	103	41,0	130	51,8	251	100
2.8. Puan Toplama Rekabetini Artırması	2	0,8	4	1,6	0	0,0	1	0,4	108	43,0	136	54,2	251	100
2.9. Hekimlerin Tedavi Süreçlerini Tek Başına Yürütmek İsteği	26	10,4	30	12,0	28	11,2	24	9,6	56	22,3	87	34,7	251	100
2.10. PDEÜS'nin Branşların Yoğunluğuna Göre Farklaşmasının Adil Olduğu	85	33,9	110	43,8	16	6,4	12	4,8	9	3,6	19	7,6	251	100
3-Mesleki İlişki	Katılmıyorum				Kararsızım				Katılıyorum				Genel Toplam	
	Kadın		Erkek		Kadın		Erkek		Kadın		Erkek			
Aşağıdaki önermelere ne ölçüde katılırsınız?	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
3.1. Çalışma Huzurunu Bozması	5	2,0	7	2,8	1	0,4	3	1,2	104	41,4	131	52,2	251	100
3.2. Ekip Çalışmasını Olumsuz Etkilemesi	9	3,6	13	5,2	3	1,2	3	1,2	98	39,0	125	49,8	251	100
3.3. Mesleksi Dayanışmayı Olumsuz Etkilemesi	9	3,6	10	4,0	2	0,8	4	1,6	99	39,4	127	50,6	251	100
3.4. Hekimler Arası Rekabeti Artırması	2	0,8	5	2,0	0	0,0	3	1,2	108	43,0	133	53,0	251	100
3.5. Uzmanlıklar Arasında Adaletsizlik ve Eşitsizliğe Neden Olma	4	1,6	6	2,4	1	0,4	0	0,0	105	41,8	135	53,8	251	100
3.6. Etik Dışı Davranışlarda Bulunma	24	9,6	24	9,6	21	8,4	22	8,8	65	25,9	95	37,8	251	100
3.7. Gerekliğinde Hastaların Diğer Hekimlere Yönlendirilmeme	30	12,0	36	14,3	20	8,0	28	11,2	60	23,9	77	30,7	251	100

Tablo 4'te PDEÜS'nin hekimler arasındaki sosyal, maddi ve mesleki ilişkiler üzerinde meydana getirdiği etkinin branşlara (dahiliye, cerrahi ve temel bilimler) göre çapraz analiz sonuçları verilmiştir. Verilerin olumlu (katılıyorum), olumsuz (katılmıyorum) ve etkisiz (kararsız) dağılımına sosyal ilişki bakımından baktığımızda, tüm branşlarda PSEÜS'nin hekimler arasında çatışmaya, huzursuzluğa ve kıskançlığa neden olduğu, güveni zayıflattığı görülmektedir. Diğer taraftan PSEÜS'nin kurum içinde veya dışındaki meslektaşlarla boş zaman geçirme ve onlara karşı davranış değişikli konularında önceki döneme göre herhangi bir değişikliğin olmadığı anlaşılmıştır.

PDEÜS'nin branşlara göre hekimler arasındaki maddi ilişkiler üzerindeki etkilere bakıldığında, ücret eşitsizliğine, daha fazla hasta tedavi etme isteğinin artmasına, çalışma motivasyonunun düşmesine, unvan esaslı ödemenin huzursuzluğa, puan toplama rekabetine, tedavi süreçlerinin tek başına yürütülmesine neden olduğu görülmektedir. Diğer taraftan PSEÜS'nin hangi branşları daha çok olumsuz etkilediğine dair soruya her üç alan da kendi branşlarını ön plana çıkararak farklılık oluşturdıkları görülmektedir (Tablo 4).

PSEÜS'nin branşlara göre hekimler arasındaki mesleki ilişkiler üzerindeki etkilere bakıldığında, PDEÜS'nin çalışma huzurunu bozduğu, ekip çalışmasını ve mesleki dayanışmayı olumsuz etkilediği, rekabeti artırdığı, etik dışı davranışlara, uzmanlıklar arasında adaletsizliğe ve eşitsizliğe neden olduğu, gerek olduğu zaman hastanın diğer hekimlere yönlendirilmediği ortaya çıkmıştır (Tablo 4).

Tablo 4. PDEÜS'nin Hekimlerin Branşlarına Göre Sosyal, Maddi Ve Mesleki İlişki Çapraz Analiz Sonuçları

1-Sosyal İlişki	Katılmıyorum						Kararsızım						Katılıyorum						Genel Toplam	
	Dahiliye		Cerrahi		Temel		Dahiliye		Cerrahi		Temel		Dahiliye		Cerrahi		Temel			
Aşağıdaki önermelere ne ölçüde katılırsınız?	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
1.1. Meslektaşlara Karşı Duyarlılığın Artması	50	19,9	53	21,1	5	2,0	23	9,2	27	10,8	1	0,4	45	17,9	47	18,7	0	0,0	251	100
1.2. Tereddütlü Vakalarda Meslektaşlarla İstişare	35	13,9	34	13,5	4	1,6	15	6,0	7	2,8	0	0,0	68	27,1	86	34,3	2	0,8	251	100
1.3. Huzursuzluk Nedeni Olma	7	2,8	10	4,0	0	0,0	0	0,0	1	0,4	0	0,0	111	44,2	116	46,2	6	2,4	251	100
1.4. Güveni Zayıflatması	12	4,8	12	4,8	0	0,0	5	2,0	4	1,6	0	0,0	101	40,2	111	44,2	6	2,4	251	100
1.5. Davranışların Değişmemesi	21	8,4	27	10,8	5	2,0	12	4,8	9	3,6	1	0,4	85	33,9	90	35,9	1	0,4	251	100
1.6. Kıskançlık Nedeni Olma	8	3,2	6	2,4	1	0,4	6	2,4	5	2,0	1	0,4	104	41,4	116	46,2	4	1,6	251	100
1.7. Meslektaşlarla İş Yerinde Boş Zaman Geçirme Davranışının Değişmemesi	23	9,2	33	13,1	4	1,6	11	4,4	17	6,8	0	0,0	84	33,5	77	30,7	2	0,8	251	100
1.8. Meslektaşlarla İş Dışında Boş Zaman Geçirme Davranışlarının Değişmemesi	20	8,0	34	13,5	4	1,6	7	2,8	16	6,4	0	0,0	91	36,3	77	30,7	2	0,8	251	100
1.9. Meslektaşlarla İş Dışında Görüşme Aralığının Değişmemesi	25	10,0	30	12,0	4	1,6	6	2,4	13	5,2	0	0,0	87	34,7	84	33,5	2	0,8	251	100
1.10. Hekimler Arasında Çatışmaya Neden Olma	11	4,4	22	8,8	0	0,0	11	4,4	3	1,2	1	0,4	96	38,2	102	40,6	5	2,0	251	100

2-Maddi İlişki	Katılmıyorum						Kararsızım						Katılıyorum						Genel Toplam	
	Dahiliye		Cerrahi		Temel		Dahiliye		Cerrahi		Temel		Dahiliye		Cerrahi		Temel			
Aşağıdaki önermelere ne ölçüde katılırsınız?	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
2.1. Ücret Eşitsizliğine Neden Olma	4	1,6	5	2,0	0	0,0	0	0,0	3	1,2	0	0,0	114	45,4	119	47,4	6	2,4	251	100
2.2. Hekimlerin Daha Fazla Hastaya Ulaşma İsteği	26	10,4	27	10,8	4	1,6	20	8,0	20	8,0	0	0,0	72	28,7	80	31,9	2	0,8	251	100
2.3. Yüksek Ücret Farkının Çalışma Motivasyonunu Düşürmesi	11	4,4	13	5,2	0	0,0	6	2,4	7	2,8	0	0,0	101	40,2	107	42,6	6	2,4	251	100
2.4. PDÜS Dahili Branşları Olumsuz Etkilemesi	2	0,8	61	24,3	4	1,6	4	1,6	46	18,3	2	0,8	112	44,6	20	8,0	0	0,0	251	100
2.5. PDÜS Cerrahi Branşları Olumsuz Etkilemesi	56	22,3	9	3,6	4	1,6	44	17,5	5	2,0	2	0,8	18	7,2	113	45,0	0	0,0	251	100
2.6. PDÜS Temel Bilim Branşları Olumsuz Etkilemesi	64	25,5	77	30,7	0	0,0	50	19,9	45	17,9	0	0,0	4	1,6	5	2,0	6	2,4	251	100
2.7. Unvana Göre PDÜS Huzursuzluğa Neden Olma	6	2,4	8	3,2	1	0,4	1	0,4	2	0,8	0	0,0	111	44,2	117	46,6	5	2,0	251	100
2.8. Puan Toplama Rekabetini Artırması	3	1,2	3	1,2	0	0,0	0	0,0	1	0,4	0	0,0	115	45,8	123	49,0	6	2,4	251	100
2.9. Hekimlerin Tedavi Süreçlerini Tek Başına Yürütmek İsteği	30	12,0	24	9,6	2	0,8	29	11,6	23	9,2	0	0,0	59	23,5	80	31,9	4	1,6	251	100
2.10. PDÜS'nin Branşların Yoğunluğuna Göre Farklılaşmasının Adil Olduğu	95	37,8	96	38,2	4	1,6	11	4,4	16	6,4	1	0,4	12	4,8	15	6,0	1	0,4	251	100
3-Mesleki İlişki	Katılmıyorum						Kararsızım						Katılıyorum						Genel Toplam	
	Dahiliye		Cerrahi		Temel		Dahiliye		Cerrahi		Temel		Dahiliye		Cerrahi		Temel			
Aşağıdaki önermelere ne ölçüde katılırsınız?	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
3.1. Çalışma Huzurunu Bozması	5	2,0	7	2,8	0	0,0	2	0,8	2	0,8	0	0,0	111	44,2	118	47,0	6	2,4	251	100
3.2. Ekip Çalışmasını Olumsuz Etkilemesi	9	3,6	13	5,2	0	0,0	2	0,8	4	1,6	0	0,0	107	42,6	110	43,8	6	2,4	251	100
3.3. Mesleksel Dayanışmayı Olumsuz Etkilemesi	9	3,6	10	4,0	0	0,0	2	0,8	4	1,6	0	0,0	107	42,6	113	45,0	6	2,4	251	100
3.4. Hekimler Arası Rekabeti Artırması	4	1,6	3	1,2	0	0,0	2	0,8	1	0,4	0	0,0	112	44,6	123	49,0	6	2,4	251	100
3.5. Uzmanlıklar Arasında Adaletsizlik ve Eşitsizliğe Neden Olma	4	1,6	6	2,4	0	0,0	1	0,4	0	0,0	0	0,0	113	45,0	121	48,2	6	2,4	251	100
3.6. Etik Dışı Davranışlarda Bulunma	24	9,6	23	9,2	1	0,4	21	8,4	21	8,4	1	0,4	73	29,1	83	33,1	4	1,6	251	100
3.7. Gerektiğinde Hastaların Diğer Hekimlere Yönlendirilmeme	36	14,3	29	11,6	1	0,4	19	7,6	27	10,8	2	0,8	63	25,1	71	28,3	3	1,2	251	100

PDEÜS'nin branşlara göre hekimler arasındaki sosyal, maddi ve mesleki ilişkiler üzerinde meydana getirdiği etkinin çapraz analiz sonuçlarını bir bütün olarak değerlendirildiğinde, etkilerin branşlar arasında aynı yönde sonuçlara olduğu görülmektedir. Sadece PDEÜS'nin hangi branşları daha çok etkilediğine ilişkin sonuçlarda her branş doğal olarak kendisini ön plana çıkarmıştır.

Tablo 5'te PDEÜS'nin sosyal, maddi ve mesleki ilişkiler üzerindeki etkisinin mesleki tecrübeye göre çapraz analiz sonuçları verilmiştir. Hekimlerin mesleki tecrübesi 1-10, 11-20 ve 21-33 yıl olmak üzere üç gruba ayrılmıştır.

PDEÜS'nin hekimler arasındaki sosyal ilişkileri üzerindeki etkisine mesleki tecrübe açısından bakıldığında sadece meslektaşlara karşı duyarlılığı artırması şeklinde görüşe daha az (1-10 yıl) ve en fazla (21-33 yıl) mesleki tecrübeye hekimler büyük ölçüde olumsuz görüş bildirirken, diğer sorulara verilen cevaplarda mesleki tecrübeye dayalı bir farklılığın olmadığı görülmüştür (Tablo 5). Diğer taraftan PSEÜS'nin hekimler arasındaki maddi ve mesleki ilişkiye etkilerine mesleki tecrübeye göre bakıldığında, genel dağılımdan çok farklı olmadığı anlaşılmaktadır.

Tablo 5. PDEÜS'nin Hekimlerin Mesleki Tecrübelerine Göre Sosyal, Maddi ve Mesleki İlişki Çapraz Analiz Sonuçları

1-Sosyal İlişki	Katılmıyorum						Kararsızım						Katılmıyorum						Genel Toplam	
	1-10 Yıl		10-20 Yıl		21-33 Yıl		1-10 Yıl		11-20 Yıl		21-33 Yıl		1-10 Yıl		10-20 Yıl		21-33 Yıl			
Aşağıdaki önermelere ne ölçüde katılırsınız?	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
1.1. Meslektaşlara Karşı Duyarlılığı Artması	36	14,3	47	18,7	25	10,0	14	5,6	22	8,8	15	6,0	28	11,2	47	18,7	17	6,8	251	100
1.2. Tereddütlü Vakalarda Meslektaşlarla İstişare	25	10,0	31	12,4	17	6,8	12	4,8	7	2,8	3	1,2	41	16,3	78	31,1	37	14,7	251	100
1.3. Huzursuzluk Nedeni Olma	5	2,0	11	4,4	1	0,4	0	0,0	1	0,4	0	0,0	73	29,1	104	41,4	56	22,3	251	100
1.4. Güveni Zayıflatması	8	3,2	12	4,8	4	1,6	1	0,4	6	2,4	2	0,8	69	27,5	98	39,0	51	20,3	251	100
1.5. Davranışlarının Değişmemesi	16	6,4	24	9,6	13	5,2	7	2,8	10	4,0	5	2,0	56	22,3	82	32,7	38	15,1	251	100
1.6. Kıskançlık Nedeni Olma	5	2,0	9	3,6	1	0,4	4	1,6	4	1,6	4	1,6	69	27,5	103	41,0	52	20,7	251	100
1.7. Meslektaşları İş Yerinde Boş Zaman Geçirme Davranışının Değişmemesi	17	6,8	23	9,2	20	8,0	11	4,4	12	4,8	5	2,0	50	19,9	81	32,3	32	12,7	251	100

1.8. Meslektaşlarla İş Dışında Boş Zaman Geçirme Davranışlarının Değişmemesi	17	6,8	22	8,8	19	7,6	8	3,2	11	4,4	4	1,6	53	21,1	83	33,1	34	13,5	251	100
1.9. Meslektaşlarla İş Dışında Görüşme Aralığının Değişmemesi	18	7,2	24	9,6	17	6,8	6	2,4	10	4,0	3	1,2	54	21,5	82	32,7	37	14,7	251	100
1.10. Hekimler Arasında Çatışmaya Neden Olma	11	4,4	14	5,6	8	3,2	4	1,6	5	2,0	6	2,4	63	25,1	97	38,6	43	17,1	251	100
2-Maddi İlişki	Katılmıyorum						Kararsızım						Katılıyorum						Genel Toplam	
	1-10 Yıl		11-20 Yıl		21-33 Yıl		1-10 Yıl		11-20 Yıl		21-33 yıl		1-10 Yıl		11-20 Yıl		21-33 Yıl			
Aşağıdaki önermelere ne ölçüde katılırsınız?	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
2.1. Ücret Eşitsizliğine Neden Olma	2	0,8	6	2,4	1	0,4	2	0,8	1	0,4	0	0,0	74	29,5	109	43,4	56	22,3	251	100
2.2. Hekimlerin Daha Fazla Hastaya Ulaşma İsteği	16	6,4	26	10,4	15	6,0	10	4,0	19	7,6	11	4,4	52	20,7	71	28,3	31	12,4	251	100
2.3. Yüksek Ücret Farkının Çalışma Motivasyonunu Düşürmesi	6	2,4	13	5,2	5	2,0	5	2,0	5	2,0	3	1,2	67	26,7	98	39,0	49	19,5	251	100
2.4. PDÜS Dahili Branşları Olumsuz Etkilemesi	19	7,6	31	12,4	17	6,8	13	5,2	29	11,6	10	4,0	46	18,3	56	22,3	30	12,0	251	100
2.5. PDÜS Cerrah Branşları Olumsuz Etkilemesi	25	10,0	30	12,0	14	5,6	15	6,0	27	10,8	9	3,6	38	15,1	59	23,5	34	13,5	251	100
2.6. PDÜS Temel Bilim Branşları Olumsuz Etkilemesi	48	19,1	63	25,1	30	12,0	27	10,8	46	18,3	22	8,8	3	1,2	7	2,8	5	2,0	251	100
2.7. Unvana Göre PDÜS Huzursuzluğa Neden Olma	5	2,0	9	3,6	1	0,4	0	0,0	1	0,4	2	0,8	73	29,1	106	42,2	54	21,5	251	100
2.8. Puan Toplam Rekabetini Artırması	3	1,2	3	1,2	0	0,0	1	0,4	0	0,0	0	0,0	74	29,5	113	45,0	57	22,7	251	100
2.9. Hekimlerin Tedavi Süreçlerini Tek Başına Yürütmeye İsteği	10	4,0	31	12,4	15	6,0	17	6,8	27	10,8	8	3,2	51	20,3	58	23,1	34	13,5	251	100
2.10. PDÜS'nin Branşların Yoğunluğuna Göre Farklılaşmasının Adil Olduğu	60	23,9	90	35,9	45	17,9	8	3,2	12	4,8	8	3,2	10	4,0	14	5,6	4	1,6	251	100
	Katılmıyorum						Kararsızım						Katılıyorum							

3-Mesleki İlişki	1-10 Yıl		11-20 Yıl		21-33 Yıl		1-10 Yıl		11-20 Yıl		21-33 Yıl		1-10 Yıl		11-20 Yıl		21-33 Yıl		Genel Toplam		
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	
Aşağıdaki önermelere ne ölçüde katılırsınız?																					
3.1. Çalışma Huzurunu Bozması	5	2,0	6	2,4	1	0,4	0	0,0	2	0,8	2	0,8	73	29,1	108	43,0	54	21,5	251	100	
3.2. Ekip Çalışmasını Olumsuz Etkilemesi	9	3,6	11	4,4	2	0,8	2	0,8	2	0,8	2	0,8	67	26,7	103	41,0	53	21,1	251	100	
3.3. Mesleksel Dayanışmayı Olumsuz Etkilemesi	6	2,4	11	4,4	2	0,8	3	1,2	1	0,4	2	0,8	69	27,5	104	41,4	53	21,1	251	100	
4. Hekimler Arası Rekabeti Artırması	3	1,2	4	1,6	0	0,0	1	0,4	2	0,8	0	0,0	74	29,5	110	43,8	57	22,7	251	100	
3.5. Uzmanlıklar Arasında Adaletsizlik ve Eşitsizliğe Neden Olma	4	1,6	5	2,0	1	0,4	1	0,4	0	0,0	0	0,0	73	29,1	111	44,2	56	22,3	251	100	
3.6. Etik Dışı Davranışlarda Bulunma	12	4,8	24	9,6	12	4,8	16	6,4	16	6,4	11	4,4	50	19,9	76	30,3	34	13,5	251	100	
3.7. Gerektiğinde Hastaların Diğer Hekimlere Yönlendirilmem	21	8,4	31	12,4	14	5,6	15	6,0	20	8,0	13	5,2	42	16,7	65	25,9	30	12,0	251	100	

Sonuç ve Öneriler

Emeğin verimliliğini artırarak toplam çıktı-üretim miktarını artırmayı amaçlayan PDÜS, hem özel hem de kamu kesiminde uygulanmaktadır. PDÜS’de bir taraftan çalışanın verimliliğini arttığı diğer taraftan da üretimde emek maliyetlerinde önemli bir avantaj elde edildiği düşünülmektedir. Çünkü yetenekli olanlar daha etkin çalışarak bir taraftan gelirlerini artırır, diğer taraftan da işletmenin verimliliğinin artışına katkı sağlarlar. Uygulamada en önemli zorluk ücrete esas oluşturacak performans kriterlerinin belirlenmesi ve bunların tam olarak ölçülebilmesinde ortaya çıkmaktadır. Ayrıca performans ölçütlerinin kamu ve özel sektörde aynı şekilde uygulanamaması da PDÜS’nin bir başka olumsuz tarafıdır. Bunun nedeni, hizmetlerin veya üretimlerin iki sektörde birbirinden farklılık oluşturmasıdır.

Sistemin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için hem kriterlerin hem de ölçüm yöntemlerinin sürekli güncellenmesi gerekir. İş alışkanlıklarının zamanla değişmesi bunu gerektirir. Örneğin Covid döneminde uzaktan çalışmanın yaygınlaşması, özellikle de hizmet sektöründe işyerinde hizmet sunma geleneğini önemli ölçüde değiştirmiştir.

Dahası bu değişimin gelişerek ileriki yıllarda bu şekilde yaygınlaşacağı beklenmektedir. Bu gelişmeye bakarak, iş yerinde hizmet sunmayı ölçen kriterlerle uzaktan çalışarak sunulan hizmetin performansını ölçen kriter birbirinden farklı olacağı açıktır.

Literatürde, PDÜS uygulamasının farklı sektör, ülke ve zamanlarda yapılan çalışmaların neredeyse tamamında hem çalışanların gelirlerinde hem de üretimde-işletme verimliliğinde artışa neden olduğu görülmüştür. Türkiye'deki çalışmalar, PDÜS'nin uygulandığı kamu sağlık sektörü üzerinde yoğunlaşmıştır. Uygulamayla hekimlerin sağlık hizmeti sunma performanslarında olumlu bir değişim olsa da, bunun gerçekten daha nitelikli bir sağlık hizmeti sunulduğuna ilişkin kesin bir katın ortaya konmamıştır. Özellikle hekim ücret gelirinin önemli bir kısmının performansa bağlanması, performans kriterlerinin tüm branşların şartlarına uygun olmaması, hekimlerin hasta tedavi süreçlerinde nitelikten çok niceliğe ağırlık vermeleri sistemin en önemli sorunları olarak görülmektedir. Hekimler arasında ücret adaletsizliğine, çalışma huzurunun bozulmasına, gereksiz sağlık harcamalarına neden olması da PDÜS'nin bir diğer önemli olumsuz tarafıdır.

Türkiye'de kamunun sunduğu bazı hizmetlerde politika değişikliği yapılarak, seçmenlerin bazı durumlarda müşteri gibi görülmesi onların memnuniyetinin önem kazanmasına neden olmuştur. Bu anlayışın yansıması olarak PDÜS uygulaması 2004'te kamu sağlık sektöründe başlatılmıştır. 17 yıldır uygulanmasına rağmen, özellikle de bu sisteme tabi olarak kamu sağlık sektöründe çalışanlar üzerine yapılan akademik çalışmalarda, çalışanların genel olarak sistemden memnuniyetsizlikleri öne çıkmaktadır.

Bu çalışmada, PDÜS'nin uzman hekimler arasındaki sosyal, maddi ve mesleki ilişkileri üzerine nasıl bir etki meydana getirdiği İstanbul'da kamu hastanelerinde çalışan 251 uzman hekim ile yüz yüze anket aracılığıyla toplanan veriler üzerinden analiz edilmiştir. literatürde PDÜS'yi konu alan birçok çalışma olmasına rağmen, sadece uzman hekimleri kapsan ve büyüklükteki örnekleme PDÜS'nin hekimler arasında sosyal, maddi ve mesleki ilişkiyi nasıl etkilediğine dair bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu açıdan çalışmanın literatüre özgün bir katkı yapması beklenmektedir.

PDÜS'nin hekimler arasındaki sosyal, maddi ve mesleki ilişki üzerinde nasıl bir etki meydana getirdiği 31 soruluk 7'li likert ölçeğe göre hazırlanan ve 251 uzman hekimden yüz yüze anket yoluyla toplanan veriler üzerinden analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına

göre ankette oluşturulan sosyal maddi ve mesleki ilişkiler üzerinde genel olarak PDÜS'nin olumsuz etkilerinin olduğu görülmektedir. Ancak hekimlerin meslektaşlarıyla kurum içinde veya dışındaki sosyal ilişki davranışlarında bir değişimin olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlara göre, hekimlerin PDÜS'ni eleştirmelerine karşın, bazı ilişkilerini etkilemesine fırsat vermediklerini söyleyebiliriz.

Cinsiyet, branş ve mesleki tecrübeye göre PDÜS'nin hekimler arasında sosyal, maddi ve mesleki ilişki üzerinde bir farklılık oluşturup oluşturmadığına belirlemek için yapılan çapraz analizlerde sonuçlar genel dağılıma çok yakın seviyede çıkmıştır. Bu sonuçlar, PDÜS'nin hekimler arasındaki sosyal, maddi ve mesleki ilişki üzerindeki etkilerinin, neredeyse tüm branşlarda, kadın ve erkek hekimlerde, genç ve ileri mesleki tecrübeye sahip hekimlerde aynı düzeyde olduğunu göstermektedir. Sadece kadın hekimlerin görüşleri erkek hekimlere göre biraz da düşük düzeydedir. Bu sonuçlar da göstermektedir ki, Türkiye'de sağlık sektöründe uygulanan PDÜS, genel olarak içerdiği olumsuzluklar hekimlerin cinsiyetleri, mesleki tecrübeleri ve branşlarına göre aynı düzeydedir.

PDÜS'nin hekimler arasındaki sosyal, maddi ve mesleki ilişkileri üzerinde önemli ölçüde olumsuz etkiler meydana getirdiği görülmektedir. Literatürdeki diğer çalışmaları da dikkate sistemin nicelikten çok niteliğe odaklanması gerektiği, PDÜS'nin her branşın yapısına uygun olarak belirlenmesi, sistemin genel olarak adaletsizliği ve eşitsizliği giderecek şekilde düzenlenmesinin doğru çözümler olacağı düşünülmektedir. Hekim ücret politikasının performans yerine temel ücretin artırılması şeklindeki uygulamanın daha olumlu sonuçları olacağı söylenebilir.

Kaynakça

- Akçakanat, Tahsin ve Çarıkçı, İlker H. "Sağlık Kurumlarında Performansa Dayalı Ödeme Sistemi: Üniversite Hastanelerinde Çalışan Öğretim Üyeleri Üzerine Bir Araştırma." *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 21/3 (2016), 865-892.
- Akpınar, Ali Talip ve Taş, Yunus. "Perforansa Dayalı Ek Ödeme Sistmine İlişkin Hekimlerin Tutumları Üzerine Kocaeli Üniversitesi Araştırma ve Uygulama Hastanesi'nde Bir Araştırma." *Çalışma ve Toplum* 37/2 (2013), 167-181.
- Amuedo-Dorantes, Catalina ve Mach, Traci. "Performance Pay and Fringe Benefits: Work Incentives or Compensating Wage Differentials?" *International Journal of Manpower* 24/6 (2003), 672–698.
- Atkinson, Adele ve Diğerleri. "Evaluating the Impact of Performance-Related Pay for Teachers in England." *Labour Economics* 16/3 (2009), 251-261, DOI:10.1016/j.labeco.2008.10.003.
- Aydın, Sabahattin ve Demir, Mehmet. Sağlıkta Performans Yönetimi - Performansa Dayalı Ek Ödeme Sistemi, Ankara : Sağlıkta Dönüşüm Serisi-2 Sağlık Bakanlığı Yayını, 2006.
- Başar, Ertuğrul. Sağlık Bakanlığı Kamu Hastanelerinde Performansa Dayalı Ek Ödeme Sisteminin Sağlık Personelinin Motivasyon ve Hizmet Kalitesine Olan Etkisinin Bursa Örneğinde İncelenmesi” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Beykent Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- Biasi, Barbara. "The Labor Market for Teachers Under Different Pay Schemes." *American Economic Journal: Economic Policy* 13/3 (2021), 63-102, <https://doi.org/10.1257/pol.20200295>.
- Booth, Alison L. ve Frank, Jeff. "Earnings, Productivity, and Performance-Related Pay." *Journal of Labor Economics* 17/3 (1999), 447-463.
- Brown, Charles. "Firms' Choice of Method of Pay." *ILR Review*, 43/1-3 (1990), 165-182.
- Burgess, Simon ve Ratto Marisa "The Role of Incentives in the Public Sector: Issues and Evidence." *Oxford Review of Economic Policy* 19/2 (2003), 285–300, <https://doi.org/10.1093/oxrep/19.2.285>.
- Cable, John ve Wilson, Nicholas. "Profit-Sharing and Productivity: An Analysis of UK Engineering Firms." *The Economic Journal* 99/396 (1989), 366-375.
- Cahuc, Pierre ve Dormont, Brigitte. "Profit-Sharing: Does it Increase Productivity and Employment? A Theoretical Model and Empirical Evidence on French Micro Data." *Labour Economics* 4/3 (1997), 293-319.
- Caldwell, Chip. Sağlık Kuruluşlarında Stratejik Yönetim (Çev. Akınbay Osman) İstanbul : Sistem Yayıncılık, 1998.
- Coşkun, Selim, Dulkadiroğlu; Hakan ve Kunduracı, Nevzat Fırat. "Kamu Sektöründe Bireysel Performansa Göre Ücret Uygulamaları: Başarısızlığın Yaygınlaşması." *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 71/2 (2016), 627-651.
- Conyona, Martin; Peckb, Simon ve Readc, Laura. "Performance Pay and Corporate Structure in UK Firms." *European Management Journal* 19/1 (2001), 73–82.

- Çakır, Özlem ve Sakaoğlu, Hakan. "Sağlık Çalışanlarının Performansa Dayalı Ek Ödeme Sisteminde Ücret Adaleti Algısı: Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Örneği." *Çalışma İlişkileri Dergisi* 5/1(2014), 1-21.
- Çankaya, Muhammet. "Hastane Çalışanlarının Performansa Dayalı Ek Ödeme Sistemine İlişkin Görüşleri Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nde Bir Araştırma." *Sağlık Akademisyenleri Dergisi* 4/4 (2017), 272-282.
- Çelik, Tarık Ziyad. "Performansa Dayalı Ek Ödeme Sistemi ve Dicle Üniversitesi Hastanesi'nde Bir Uygulama." *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, 2013.
- Çoban, Niyazi Okan, Pişkin, Metin ve Ersoy Kart, Müge. "Performansa Dayalı Ödeme Sisteminden Duyulan Memnuniyet Ölçeği (PEDÖS) Geliştirme Çalışması." *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi* 11/1 (2021), 195-214, DOI: 10.32331/sgd.952577.
- Çoban, Suzan ve Serçe, Hakan. "Performansa Dayalı Ek Ödeme Sisteminin Memnuniyete Etkisi: Nevşehir Devlet Hastanesi Örneği." *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4/2 (2015), 1-16.
- Ekingen, Erhan ve Diğerleri "Hastanelerde Uygulanan Performansa Dayalı Ek Ödeme Sisteminin Çalışanların Motivasyonu ve Performansına Etkisi Üzerine Bir Araştırma." *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 7/12 (2017), 71-83.
- Elbek, Osman "Performans' ve Hekimlik." *Toplum ve Hekim* 25/6 (2010), 432-447.
- Erşahan, Burcu; Bakan, İsmail ve Eyitmiş, Ahmet Melih. "Performansa Göre Ücretlendirme'nin Doktorlar Tarafından Algılanan Negatif Yönleri." *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 25 (2011), 101-119.
- Erbaş, Hayriye ve Platin, Nurgün. Hekimlerin Değerlendirmesi ile Performansa Dayalı Ödeme Türk Tabipleri Birliği Yayınları, <https://www.ttb.org.tr/kutuphane/performansadayaliödeme.pdf>. - Ankara : [yazarı bilinmiyor], 2009. - 978-605-5867-18-8, Erişim: 17.09.2021.
- Ewing, Bradley T. "Wages and Performance-Based Pay: Evidence from the NLSY." *Economics Letters* 51 (1996), 241-246.
- Fernie, Sue ve Metcalf, David. "It's not What You Pay it's the Way that You Pay it and That's What Gets Results: Jockeys' Pay and Performance." *Labour* 13/2 (1999), 385-411. <https://doi.org/10.1111/1467-9914.00100>.
- Fettah, Kıymet ve Şahin, Bayram. "Birinci Basamak Sağlık Kuruluşlarında Çalışan Personelin Performansa Dayalı Döner Sermaye Ek Ödeme Uygulamasına İlişkin Değerlendirmeleri." *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi* 12/2 (2010), 177-201.
- Fitzroy, Felix R. ve Kraft, Kornelius. "Cooperation, Productivity, and Profit Sharing." *The Quarterly Journal of Economics* 102/1 (1987), 23-35.
- Franceschelli, Ignacio; Galiani, Sebastian ve Gulmez, Eduardo. "Performance Pay and Productivity of Low- and High-Ability Workers." *Labour Economics* 17 (2010), 317-322, Doi:10.1016/j.labeco.2009.04.006.

- Gaynor, Martin; Rebitzer, James B. ve Taylor, Lowell J. "Incentives in HMOs" 2001. - 11 (2021), https://www.nber.org/system/files/working_papers/w8522/w8522.pdf, Erişim: 05.11.2021.
- Gazi, Ali ve Diğerleri. "Sağlık Bakanlığı'na Bağlı Hastanelerde Performansa Dayalı Ek Ödeme Sisteminin Personel Tarafından Değerlendirilmesi: Ankara Eğitim ve Araştırma Hastanesi Örneği" *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi* 46/538 (2009), 53-72.
- Gielen, Anne C.; Kerkhofs, Marcel J.M. ve van Ours, Jan C. "How Performance Related Pay Affects Productivity and Employment." *Journal of Population Economics* 23/1 (2010), 291-301.
- Hagiwara, Motohiro. "Estimating the Optimal Intra-Company Wage Gaps for Improving Productivity-Evidence from Japanese Listed Company." *Lecture Notes in Management Science* 9 (2017), 8-25.
- Hamilton, Barton H., Nickerson, Jack A. ve Owan, Hideo. "Team Incentives and Worker Heterogeneity: An Empirical Analysis of the Impact of Teams on Productivity and Participation." *Journal of political Economy* 111/3 (2003), 465-497.
- Küçük, Ahmet ve Diğerleri. "Performansa Göre Ek Ücret Ödenmesinin Anestezi Uygulamalarına Etkileri." *Turkish Journal of Anaesthesiology and Reanimation* 40/5 (2012) 262-268, DOI: 10.5152/TJAR.2012.002.
- Kablay, Sebiha. "Performansa Dayalı Döner Sermaye Primi Uygulaması ve Sağlık Çalışanlarına Etkisi." *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources* 16/4 (2014), 82-110.
- Kahn, Charles M.; Silva, Emilson C.D. ve Ziliak, James P. "Performance-Based Wages in Tax Collection: The Brazilian Tax Collection Reform and its Effects." *The Economic Journal* 111/468 (2001), 188-205, <https://doi.org/10.1111/1468-0297.00594>.
- Kakan, Gamze. "Kamu Yönetiminde Performans Değerlendirmesi ve Sağlık Sektöründe Performansa Dayalı Ücretlendirme Sistemi." *"Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (2010).*
- Kart, Elife. "Sağlıkta Dönüşüm Sürecinde Performansa Dayalı Ücretlendirenin Hekimler Üzerindeki Etkileri." *Çalışma ve Toplum* (2013), 103-139.
- Kessler, Ian ve Purcell, John. "Performance Related Pay: Objectives and Application." *Human Resource Management Journal* 2/3 (1992), 16-33, <https://doi.org/10.1111/j.1748-8583.1992.tb00258.x>.
- Kizek, Özlem; Türkkan, Alpaslan ve Pala, Kayıhan. "Performansa Dayalı Ek Ödeme Sisteminin Bursa İlinde Birinci Basamak Sağlık Hizmetlerine Etkisi." *TAF Preventive Medicine Bulletin* (2010), 613-622.
- Kolaylı, Gürkan ve Lorcu, Fatma. "Performansa Dayalı Ek Ücret Sisteminin İkinci Basamak Sağlık Kurumlarında Çalışan Hekimlerin Motivasyon Algılarına Etkisi." *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi* 3/3 (2017), 340-353.

- Korku, Cahit ve Kaya, Sıdıka. "Performansa Dayalı Ek Ödeme Sisteminin Hastane Hizmet Kalitesine Etkisi: Hastane Yöneticileri ve Sağlık Personelinin Değerlendirmeleri." *Verimlilik Dergisi* 3 (2019), 83-113.
- Kruse, Douglas L. "Profit Sharing and Productivity: Microeconomic Evidence from the United States." *The Economic Journal* 102/410 (1992), 24-36.
- Lavy, Victor. "Evaluating the Effect of Teachers' Group Performance Incentives on Pupil Achievement." *Journal of political Economy* 110/6 (2002), 1286-1317.
- Lazear, Edward P. "Performance Pay and Productivity." *American Economic Review* 90/5 (2000), 1346-1361.
- Lazear, Edward P. "Salaries and Piece Rates." *Journal of Business* 59/3 (1986), 405-431.
- Marsden, David ve French, Stephen. *What a Performance: Performance Related pay in the Public Services*. London, Centre for Economic Performance, London School of Economics and Political Science, (1998), http://eprints.lse.ac.uk/4421/1/what_a_performance.pdf, Erişim: 13.10.2021.
- Moran, Burcu. "Sağlık Sistemi İçinde 'Performans Sistemi.'" *Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi* 24 (2013), 17-28.
- OECD. *Performance-Related Pay Policies For Government Employees*. Paris : OECD Publishing (2005).
- Oettinger, Gerald S. "Do Piece Rates Influence Effort Choices? Evidence from Stadium Vendors." *Economics Letters* 73/1 (2001), 17-123. [https://doi.org/10.1016/S0165-1765\(01\)00472-4](https://doi.org/10.1016/S0165-1765(01)00472-4).
- Ohtake, Fumio. *Performance-based Wage System and Motivation to Work*. (2005), https://www.researchgate.net/profile/Fumio-Ohtake/publication/253196389_Performance-based_Wage_System_and_Motivation_to_Work/links/0deec53b6b1438283e000000/Performance-based-Wage-System-and-Motivation-to-Work.pdf, Erişim:04.11.2021.
- Öztunç, İhsan ve Cural, Mehmet. "Performansa Dayalı Ek Ödeme Sisteminin Kamu Sağlık Hizmetleri Memnuniyeti Üzerine Etkileri." *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi - Özel Sayısı* 13/13 (2017), 880-891.
- Öztunç, İhsan ve Cural, Mehmet. *Performansa Bağlı Ödeme Sisteminin Kamu Sağlık Hizmetlerine Etkisi*, Editör: Şahin Karabulut, *Ekonomi ve Finans Alanındaki Uygulamaların Ampirik Sonuçları*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, (2022), Bursa.
- Özveri Onur ve Diğerleri. "Sağlıkta Performans Sisteminin Hekimler Tarafından Değerlendirilmesi." *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi* 10/2 (2018), 18-29.
- Paarsch, Harry J. ve Shearer, Bruce. "Piece Rates, Fixed Wages, and Incentive Effects: Statistical Evidence from Payroll Records." *International Economic Review* 41/1 (2000), 59-92.
- Peker, Dursun. "Performansa Dayalı Ek Ödeme Yapılmasının Çalışan Motivasyonu Üzerindeki Etkileri". *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (2013).

- Sülkü, Seher Nur. "Performansa Dayalı Ek Ödeme Sisteminin Kamu Hastanelerinin Verimliliği Üzerine Etkileri." *Maliye Dergisi* 160 (2011), 242-268.
- Sayan, İpek Özkal ve Şahan, Yusuf. "Sağlık Bakanlığı'nda Performans Değerlendirme ve Ek Ödeme Sistemi." *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi* 6/16 (2011), 33-70.
- Seiler, Eric. "Piece Rate Vs. Time Rate: The Effect of Incentives on Earnings." *The Review of Economics and Statistics* 66/3 (1984), 363-376.
- Shearer, Bruce. "Piece Rates, Fixed Wages and Incentives: Evidence from a Field Experiment." *The Review of Economic Studies* 71/2 (2004), 513-534, <https://doi.org/10.1111/0034-6527.00294>.
- Shibata, Hiromichi. "The Transformation of the Wage and Performance Appraisal System in a Japanese Firm." *International Journal of Human Resource Management* 11/2 (2000), 294-313, DOI: 10.1080/095851900339882.
- TÜİK. Sağlık İstatistikleri. 18 Kasım 2021. - <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Sağlık-ve-Sosyal-Koruma-101>.
- Unger, Oliver; Szczeny, Andrea ve Holderried, Martin. "Does Performance Pay Increase Productivity? Evidence from a Medical Typing Unit." *Management Accounting Research* 47 (2020), <https://doi.org/10.1016/j.mar.2019.100649>.
- Wadhvani, Sushil ve Wall, Martin. "The Effects of Profit-Sharing on Employment, Wages, Stock Returns and Productivity: Evidence from UK Micro-Data." *The Economic Journal* 100/399 (1990), 1-17.
- Yazıcıoğlu, Yahşi ve Erdoğan, Samiye. *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Detay Yayıncılık, (2014).
- Yiğit, Vahit. "Performansa Dayalı Ek Ödeme Sisteminde Hekimlerin Teknik Verimliliği: Bir Üniversite Hastanesinde Uygulama." *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 16/62 (2017), 854-866.
- Yüzden, Ganime Esra ve Yıldırım, Julide. "A Qualitative Evaluation of the Performance-based Supplementary Payment System in Turkey: Physicians' Perspectives." *Journal of Health Management* 16/2 (2014), 259-270, DOI: 10.1177/0972063414526114.
- Zaim, Halil. "Performansa Dayalı Ücret Uygulamasının Doktor Memnuniyeti Üzerindeki Etkileri." *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* 53 (2007), 359-374.

LİDER ÜYE ETKİLEŞİMİ İLE İŞ TATMİNİ ARASINDAKİ İLİŞKİDE YAŞ
VE CİNSİYETİN ROLÜ: İSTANBUL'DA SİGORTA SEKTÖRÜ ÖRNEĞİThe Role Of Age And Gender In The Relationship Between Leader Member Exchange And Job Satisfaction: Sample
Of Insurance Industry In Istanbul <https://doi.org/10.54429/seyad.1128447>

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, iThenticate yazılımı ile taranmış, araştırma yayın ve etiğine aykırılık edilmemiştir.

CC BY-NC 4.0

Bu makale Creative Commons Attribution-NonCommercial License altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Ertuğrul ÇAPAN

YL. Öğrencisi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri
İlişkileri Anabilim Dalı
İnsan Kaynakları Yönetimi ve
Endüstri İlişkileri Bilim Dalı,
ertugrul.capan1@ogr.sakarya.edu.tr
Orcid ID:0000-0002-8981-2763
Sakarya/ Türkiye

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using iThenticate, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Copyright ©

Politik Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar
Merkezi, Sakarya/TÜRKİYE

Center for Political, Economic and Social
Research, Sakarya/TURKEY

Atıf / Citation

Çapan, Ertuğrul. "Lider Üye Etkileşimi ile İş Tatmini Arasındaki İlişkide Yaş ve Cinsiyetin Rolü: İstanbul'da Sigorta Sektörü Örneği". *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 10/2 (2022), 137 - 151.

Makale Bilgisi

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi: 09.06.2022

Kabul Tarihi: 05.10.2022

Yayın Tarihi: 31.12.2022

Lider Üye Etkileşimi ile İş Tatmini Arasındaki İlişkide Yaş ve Cinsiyetin Rolü: İstanbul'da Sigorta Sektörü Örneği¹

Özet

Lider-Üye Etkileşimi teorisine göre; liderlerin üyeleriyle karşılıklı etkileşimleri sonucunda farklı kalitede etkileşim gelişmektedir. Bu etkileşimler olumlu olabileceği gibi olumsuz da olabilmektedir. Bu durumun iş tatmine bir rolü olduğu/olacağı da bilinen bir gerçektir. Nitekim bu doğrultuda literatürde araştırmalar yaygındır. Ancak sigorta sektöründe araştırmalar beklenildiği kadar da yaygın değildir.

Bu çalışmanın amacı lider-üye etkileşimi ve işe tatmini arasındaki ilişkide yaş ve cinsiyet değişkenlerinin söz konusu ölçeklerde farklılaşıp farklılaşmadığını belirleme amacını taşımaktadır. Bu amaca ulaşabilmek için evren olarak İstanbul ili seçilmiş ve araştırma sigorta sektörü ile sınırlandırılmıştır. Bu doğrultuda 241 katılımcıya ulaşılmıştır. Toplanan veriler IBM SPSS programı ile analiz edilmiş ve sonucunda değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Lider Üye Etkileşimi, İş Tatmini, Sigorta Sektörü, yaş, cinsiyet.

Abstract

According to the Leader-Member Interaction theory; As a result of the mutual interaction of the leaders with their members, different quality of interaction develops. These interactions can be positive or negative. It is also a known fact that this situation has/will have a role in job satisfaction. As a matter of fact, studies in this direction are widespread in the literature. However, research in the insurance sector is not as common as expected.

The aim of this study is to determine whether age and gender variables differ in the relationship between leader-member interaction and job satisfaction. In order to achieve this aim, the province of Istanbul was chosen as the universe and the research was limited to the insurance sector. Accordingly, 241 participants were reached. The collected data were analyzed with the IBM SPSS program and as a result, it was determined that there was a significant relationship between the variables.

Keyword: Leader-Member Interaction, Job Satisfaction, Insurance Industry, age, gender.

¹ Bu çalışmada 'Sigorta Sektöründe Lider Üye Etkileşiminin Çalışan Performansı ve İş Tatmini Üzerindeki Etkisi' adlı yüksek lisans tezi verilerinden yararlanılmaktadır.

Giriş

Lider üye etkileşimi kalitesinin çalışanların iş tatmini üzerinde etkisi uzun yıllar boyunca araştırmacıların ilgi gösterdiği bir araştırma alanı olmuş ve son yıllarda da bu ilginin arttığı gözlemlenmiştir. Örneğin Web of Science veri tabanında lider üye etkileşimi ile iş tatmini terimleri incelendiğinde 396 araştırmaya rastlanmakta ve bu araştırmaların ağırlıklı olarak yönetim, işletme alanlarında 1975'lerden günümüze artarak devam ettiği görülmektedir.

Araştırmacıların genellikle demografik değişkenler (cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, çalışma süresi, vb.); tutum faktörleri (iş tatmini, örgütsel bağlılık gibi); işle ilgili faktörler (rol çatışması, rol belirsizliği, özerklik, görev çeşitliliği vb.); adalet duygusu ve örgütsel özellikler (sistem, işletme kültürü vb.) gibi dış faktörleri araştırdığı sonucuna ulaşılmaktadır (Xiaoju ve Wei, 2010). Buradan hareketle bu araştırmada yaş ve cinsiyetin rolü baz alınarak lider üye etkileşimi ve iş tatmini arasındaki ilişki incelenecektir.

Bu bağlamda, lider üye etkileşimi ve iş tatmini arasındaki ilişkide yaş ve cinsiyetin rolü çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Çalışmanın ilk kısmında değişkenlere ait kavramsal çerçeveye kısaca değinilmiş ve araştırma hipotezleri oluşturulmuştur. İkinci kısımda ise araştırmanın metodolojisine yer verilerek gerçekleştirilen analizlerin sonuçlarına yer verilmektedir.

1. Kavramsal Çerçeve ve Hipotezler

Araştırmanın bu kısmında kavramsal bir çerçeve sunularak hipotezler belirtilecektir.

1.1. Lider Üye Etkileşimi

Lider-üye etkileşimi teorisi (LÜE) yönetici ve çalışanlar (lider ve üyeler) arasında sosyal etkileşime göre şekillenen bir liderlik modelidir. Diğer bir ifade ile lider üye etkileşimi teorisi, lider ve üyenin karşılıklı etkileşim içerisinde olmasıdır (Çalışkan ve Özel, 2018).

Lider üye etkileşimi teorisinin (Leader Member Exchange Theory) temeli Dansereau ve arkadaşları (1975) tarafından geliştirilen Dikey İkili Bağlantı Modeline dayanmaktadır.

Bu modele göre lider veya yöneticiler ile takipçi veya astlar arasındaki dikey ilişki ele alınmış, liderin astları üzerindeki etkisi açıklanmaya çalışılmıştır. Bu modelden farklı olarak Lider Üye Etkileşimi Teorisi ise yöneticinin her bir astı ile oluşturmuş olduğu ikili ilişkilere odaklanmaktadır (Sökmen, 2020).

Bu teori, organizasyonlarda liderlerin zamanlarının, elinde bulunan kaynakların ve gücün sınırlı olması sebebiyle her çalışanına aynı liderlik tavrını sergileyemeyeceğini savunmaktadır (Efe, 2021).

Lider ve asları arasındaki ilişkinin iyi olması bireysel ve örgütsel düzeyde birçok sonuca olumlu yönde katkıda bulunmaktadır (Şahin,2011). Örneğin lider ve üyeleri arasındaki etkileşimin yüksek olması durumunda iş tatmine olumlu yansıtacağı tersi durumda ise iş tatminini azaltılacağı düşünülebilir.

1.2. İş Tatmini

Literatür incelendiğinde iş tatmini üzerine birçok farklı tanım olduğu gözlemlenmektedir. Spector'e (1997) göre iş tatmini, çalışanın işinden hoşlanma derecesidir. Kimisi işini sever ve onu hayatının merkezine koyar, kimisi ise ondan nefret eder ama zorunlu olduğu için o işi yapar (Spector, 1997). Locke (1976) tarafından yapılan ve literatürde en yaygın kullanıma sahip tanımlamaya göre ise iş tatmini “*çalışanın işini veya iş ile ilgili deneyimlerini memnun edici veya pozitif duygusal durum olarak değerlendirmesidir*” (Sökmen, 2020).

Türkçe yazında iş tatmini, iş doyumunu, çalışan memnuniyeti gibi kavramlar birbirlerinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Ancak iş tatmini ya da doyumunu, daha dar bir anlama sahip olup, kişinin işi ve iş deneyimleri ile ilgili değerlendirme yapması sonucunda hoşnutluk veren ya da olumlu duygusal durumu ifade etmektedir. Çalışan memnuniyeti ise daha geniş kapsamlı olup, kişinin sadece işi ile ilgili değil, işi ile bağlantılı organizasyonun tümü ile ilgili bir olumlu duygusal tutumu ifade etmektedir. İş tatmini, çalışan memnuniyetinin gelişmesinde önemli bir bileşen olup daha dar bir kapsama sahiptir (Yakın, 2021).

İş tatmini bireyden bireye farklılık gösteren, göreceli bir kavramdır. Aynı işi yapan iki kişiden birisi yaptığı iş sıradan gibi görüp tatmin duygusu oluşturmazken diğeri için yaptığı iş yüksek tatmin içerebilmektedir. Kişiden kişiye iş tatmininin farklılık göstermesinden ziyade birey kendi içinde de zamanla iş tatmini konusunda farklı doyumlar yaşayabilir. İlk başta işine karşı bir tatmin duygusu yokken zamanla bu durum değişip işine karşı tatmin duygusu elde edebilir (Akkurt, 2021).

Özetle belirtmek gerekirse lider-üye etkileşim teorisine göre, liderleriyle yüksek nitelikli ilişki içinde olan üyeler, liderleriyle düşük nitelikli ilişki içinde olan üyelerle

karşılaştırıldığında daha fazla sorumluluk gerektiren işler yapacaklar, işle ilgili daha fazla bilgi ve kaynak sahibi olacaklardır. Dolayısıyla liderleriyle yüksek nitelikli etkileşim içinde olan üyeler, daha yüksek iş tatmini duyma eğiliminde olacaklardır (Hackett ve Lapierre, 2004).

1.3. Araştırmanın Hipotezleri

Lider üye etkileşimi ve iş tatmini arasındaki ilişkide yaş ve cinsiyetin rolünü anlama ve ölçmeye yönelik yapılan bu araştırmada literatür bulguları esas alınarak oluşturulan hipotezler aşağıdaki gibidir:

Lider üye etkileşimi ile iş tatmini arasındaki ilişki sıklıkla araştırılmıştır. Kavramlar arasında yapılan ilk çalışma Scandura ve Greaen'in (1984) LÜE ile iş çıktıları arasındaki ilişkileri araştıran çalışmasıdır. Sonuç olarak, LÜE kalitesi artmış, bu gelişme performans, iş tatmini ve yönetici desteğini olumlu yönde etkilemiştir.

Gerstner ve Day (1997) lider-üye etkileşimi ile ilgili literatürü meta analiz yöntemi ile inceledikleri çalışmalarda, lider-üye etkileşimi ile iş tatmini arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır. Yüksek nitelikli lider-üye etkileşiminin üyelerin iş tatmini gibi işle ilgili deneyimlerini pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Diğer bir çalışmada Epitropaki ve Martin (2005), 439 imalat ve hizmet sektörü çalışanın katılımı ile yürüttükleri araştırmada, lider-üye etkileşimi ile iş tatmini arasında istatistiksel açıdan anlamlı pozitif ve orta düzeyde bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır. Ayrıca Pellegrini, Scandura ve Jayaraman (2010), Cevrioğlu (2007), Özutku(2007), Walumbwa, Mayer, Wang, Workman ve Chritensen (2011), Polat (2019) araştırmalarında, lider-üye etkileşimi ve iş tatmini arasındaki ilişkinin istatistiksel açıdan anlamlı ve olumlu olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu nedenle, lider-üye etkileşiminin kalitesinin çalışanların iş tatminleri üzerinde olumlu etkileri olacağı düşünülmektedir.

Öte yandan Durak (2007), Büyükkaynakçı ve Sundu (2021) çalışmalarında yaş gruplarının lü ve iş tatminine etkisini incelenmiş sonuç olarak yaş değişkeninin lü ve iş tatminine etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Aynı doğrultuda Gürbüz (2015) lider üye etkileşimini yaş değişkeniyle incelemiş ancak anlamlı bir sonuca varamamıştır. Çekmecelioğlu ve Ülker (2014) ise lider üye etkileşimi ve örgütsel bağlılık ilişkisi incelenmiş burada da yaş değişkeninin lider üye etkileşimini etkileyebileceği sonucuna ulaşmıştır. Truxillo ve Burlacu (2016) tarafından yapılan çalışmada da lider üye

etkileşimi ile yaş değişkeni arasında bir bağlantı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Akyüz, Koçak ve Balaban (2020) yaptıkları çalışmada yaş değişkeninin iş tatminine etkisi incelenmiş ve yaş değişkeninin anlamlı şekilde etkili olduğu anlaşılmıştır.

Sonuç olarak literatürde yaş değişkeninin lider üye etkileşimi ve iş tatminine etkisi çok defa çalışılmış ve çeşitli sonuçlar bulunmuştur. Bu çalışmalar H1 hipotezinin oluşturulmasında destekleyici olmuştur. Bu doğrultuda, çalışmanın birinci hipotezini aşağıdaki gibi ifade etmek mümkündür:

Hipotez 1: Lider üye etkileşimi ve iş tatmini arasındaki ilişkide yaşın rolü vardır.

Literatür bulgularına göre lider üye etkileşimi ve/ veya iş tatmini arasında cinsiyetin rolünü inceleyen çalışmalardan bazıları aşağıdaki gibidir:

Fairhurst, Gail (1993); Green ve diğerleri, (1996); Wayne ve diğerleri, (1994); Milner vd., (2007); Rai, (2008) çalışmalarında lider üye etkileşiminde cinsiyetin rolünü araştırmış ve kadın çalışanların kadın lider ile erkek çalışanların erkek liderle çalıştığında daha başarılı olduğuna dair anlamlı bir sonuç elde etmişlerdir.

Öte yandan Lo ve Ramayah (2009) ise lider üye etkileşimini cinsiyet değişkeni etkisi ile araştırmış fakat anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Özaydın ve Özdemir (2014) iş tatminini cinsiyet değişkeni etkisiyle incelemiş anlamlı bir sonuç elde edememiştir.

Cinsiyet ile iş tatmini arasındaki ilişkiyi metaanaliz yöntemi ile inceleyen bazı çalışmalar, kadınların erkeklerden daha fazla işten ayrılmaya eğilimli ve iş tatminlerinin daha düşük olduklarını göstermiştir (Cotton ve Tuttle,1986). Geçmiş iş tecrübeleri, çalıştıkları işlerdeki görev sürelerinin kısa, kesik ve aralıklı olması, çalışma şartlarının zorlukları, aldıkları düşük ücretler ve aile baskısı ile cinsiyet ayrımcılığı gibi nedenlerle kadınların işten ayrılmaya eğilimli/iş tatminlerinin daha düşük oldukları belirtilmektedir (Şahin, 2011).Diğer taraftan, bazı araştırmalarda ise kadınların erkeklerle aynı oranda işten ayrılma eğiliminde oldukları bulunmuştur (Grifeth vd., 2000).

Genel olarak ifade etmek gerekirse literatürde cinsiyet değişkeninin lider üye etkileşimi ve iş tatminine etkisi araştırılmış ve çeşitli sonuçlar bulunmuştur. Bu çalışmalar H2 hipotezinin oluşturulmasında destekleyici olmuştur. Bu doğrultuda çalışmanın ikinci hipotezini aşağıdaki gibi ifade etmek mümkündür:

Hipotez 2: Lider üye etkileşimi ve iş tatmini arasındaki ilişkide cinsiyetin rolü vardır.

2. Araştırma Metodolojisi

2.1. Evren ve Örneklem

Araştırmada kasti (kararsal) örnekleme tercih edilmiştir. Bu teknikte, örneği oluşturan kişiler araştırmacının araştırma problemlerine cevap bulacağına inandığı kişilerden oluşmakta ve yeni katılımcıların belirlenmesindeki ölçüt araştırmacının yargısıdır. Denekler rastgele seçilmezler (Altunışık vd., 2010).

Araştırmada finans/sigorta sektörünün merkezi olarak İstanbul'da bulunması, sigorta merkezlerinin burada yoğunlaşmış olması ve istihdam yoğunluğu sebebiyle evren olarak İstanbul şehri seçilmiş ve araştırma Mart 2022 – Mayıs 2022 ayları arasında, İstanbul'da faaliyet gösteren sigorta sektörü çalışanları olmuştur. Bu sektörde çalışan 408 kişiye ulaşılmış 241 kişiden olumlu dönüş alınarak örneklem elde edilmiştir.

Tablo 1: Örneklem Yaş ve Cinsiyet Durumu

	Değişken	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
Yaş	18-130	67	27,8	27,8
	31-40	77	32,0	59,8
	41-50	75	31,1	90,9
	50 ve üzeri	22	9,1	100,0
Cinsiyet	Kadın	120	49,8	49,8
	Erkek	121	50,2	100,0

Tablo 1'de görüldüğü gibi örnekleme dâhil edilen 241 katılımcının %27,8'ni (n=67) 18-30 yaş aralığı, % 59,8'ni (n=77) 31-40 yaş aralığı, % 31,1'i (n=75) 41-50 yaş aralığı, % 15,2'si (n=37) 39-45 yaş aralığı, %9,1'i (n=22) 51 yaş üzeri olmuştur. 241 Katılımcının 49,8'i (n=120) kadın 50,2'si (n=121) erkektir.

2.2. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket uygulaması seçilmiştir. Anket formu online ve/veya fiziki olarak sigorta sektörü çalışanlarına ulaştırılmıştır. Araştırmada 2 boyuttan oluşan (yaş-cinsiyet) demografik bilgi formu, Liden ve Maslyn (1998) tarafından yılında geliştirilen “Çok Boyutlu Lider-Üye Etkileşimi 12” (LMX-MDX-12) ölçeği ve ‘Minnesota İş Tatmini’ ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler IBM SPSS 28.0 istatistik programı kullanılarak analiz edilmiştir.

2.3. Araştırmanın Varsayımları ve Sınırlılıkları

Araştırmanın örneklem grubunun evreni temsil ettiği varsayılmıştır. Bu araştırma, 2022 yılı İstanbul ili sigorta sektöründe görevli lider ve üyeler arasından araştırmayı kabul eden katılımcıların görüşleri ile sınırlıdır. Araştırma genelleme iddiası taşımamaktadır. Araştırma kurgusu araştırmacının bilgi ve deneyimiyle sınırlıdır.

2.4. Bulgular

Güvenilirlik katsayısı 0.00 – 1,00 arasında değişen değer alır ve 1.00 değerine yaklaştıkça ölçeğin güvenilirliğinin mükemmel olarak kabul edilir. Bir başka değişle Cronbach's Alpha değeri 0.70 ve üzerinde olduğunda ölçek güvenilir olarak kabul edilmektedir. Bu bilgilere aşağıda Tablo 2'de görüldüğü gibi lider üye ölçeği 0,859, iş tatmini ölçeği ise 0,839 bulunarak ölçeklerin güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 2: Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Değişkenler	Soru Sayısı	Cronbach Alfa Katsayısı (α)
Lider Üye Etkileşimi	12	0,859
İş Tatmini	20	0,839

Tablo 3: Korelasyon Bulguları

Korelasyon		Lüe	İş Tatmini
LÜE	Pearson Korelasyon	1	,339**
	Anlamlılık düzeyi (p)		,000
	N	241	241
İş Tatmini	Pearson Korelasyon	,339**	1
	Anlamlılık düzeyi (p)	,000	
	N	241	241

Tablo 3'de görüleceği üzere korelasyon analizinde her iki değişkenin aldığı değerlerin birlikte artış ve azalış gösterdiği anlaşılmaktadır. 0,339 değeri lider üye etkileşimi ile iş

tatmini arasında orta düzeyde pozitif doğrusal bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bu analiz sonrasında lider üye etkileşimi ve iş tatmini arasında yaş ve cinsiyet değişkenlerinin rolleri araştırılmıştır.

Tablo 4: Kısmi Korelasyon Testi Yaş Değişkeni

Kontrol Değişkenleri		Lüe	İş Tatmini	
Yaş Grubu	Lüe	Korelasyon	1,000	,347
		Anlamlılık Düzeyi (p)		,000
		df	0	238
	İş Tatmini	Korelasyon	,347	1,000
		Anlamlılık Düzeyi (p)	,000	
		df	238	0

Yaş faktörünün değişkenler üzerindeki etkisi kısmi korelasyon ile test edilmiştir. Tablo 4'te yaş değişkeni dikkate alındıktan sonra r değeri 0,339'dan 0,347'ye düşmüştür. Bu durum yaşı lider üye etkileşimi ve iş tatmini değişkenleri üzerinde vasat bir etkisinin bulunduğunu göstermektedir. Diğer bir ifade ile etkisi yoktur denilebilir.

Tablo 5: Kısmi Korelasyon Testi Cinsiyet Değişkeni

Kontrol Değişkenleri		Lüe	İş Tatmini	
Yaş Grubu	Lüe	Korelasyon	1,000	,356
		Anlamlılık Düzeyi (p)		,000
		df	0	238
		Korelasyon	,356	1,000

	İş Tatmini	Anlamlılık Düzeyi (p)	0,000	
		df	238	0

Cinsiyet faktörünün değişkenler üzerindeki etkisi kısmi korelasyon ile test edilmiştir. Cinsiyet faktörü dikkate alındıktan sonra r değeri 0,339'den 0,356 çıkmıştır. Bu durum tecrübe faktörünün çalışan memnuniyeti ve işe tutulma değişkenleri üzerinde etkisinin olmadığını göstermektedir.

Bu kapsamda;

“**Hipotez 1:** Lider üye etkileşimi ve iş tatmini arasındaki ilişkide yaşın rolü vardır.”
Hipotezi doğrulanamamıştır.

“**Hipotez 2:** Lider üye etkileşimi ve iş tatmini arasındaki ilişkide cinsiyetin rolü vardır.”
Hipotezi doğrulanamamıştır.

Sonuç

Yapılan literatür taraması, araştırma ve analizler genel muhtevası ile değerlendirilmiş olup lider üye etkileşimi ile iş tatmini arasındaki ilişkide yaş ve cinsiyetin rolü İstanbul'da sigorta sektörü örneğinde incelenmiştir. Çalışmada İstanbul örneği seçilmesinin nedeni sigorta sektörünün ağırlıklı olarak İstanbul'da konumlanmış olmasından kaynaklanmıştır.

Lider üye etkileşimi ile ilgili literatür incelendiğinde lider-üye etkileşimi kalitesinin yüksek olduğu durumlarda, astın daha çok iş tatmini hissetmesi ile sonuçlandığını ifade etmektedir (Gerstner ve Day, 1997; Sparrowe ve Liden, 1997; Vecchio ve Gobel, 1984; Liden ve Graen, 1980). Yapılmış olan bu araştırma ve incelemeler neticesinde lider üye etkileşimi ve iş tatmininin birçok farklı değişkene bağlı olduğu tespit edilmiştir. Bu iki kavramın örgüt için etkisi bu kadar önemli iken bu kavramları etkileyen faktörlerin tespiti de oldukça önemlidir. Bu doğrultuda yaş ve cinsiyet değişkenleri temel alınmış olup İstanbul'da sigorta sektörü örneğinde lider üye etkileşimi ile iş tatmini arasındaki ilişkide yaş ve cinsiyetin rolünde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu bulgu literatürde Durak (2007), Lo ve Ramayah (2009), Özaydın ve Özdemir (2014), Gürbüz (2015) Büyükkaynakçı ve Sundu (2021) araştırma sonuçlarını destekler niteliktedir.

Ayrıca “51 ve üstü” yaş grupları arasında lider üye etkileşiminde anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Söz konusu grupta lider üye etkileşimi en yüksektir. En genç olan “18-30” yaş arası grubunun ise lider üye etkileşim düzeyinin en düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. X, Y ve Z kuşakları arası sayılan bu farklılık iş dünyasında genel kanıları destekler niteliktedir denilebilir. İş tatmini açısından sonuçlar incelendiğinde ise tatmin düzeyi en yüksek grubun “31-40” yaş grubu olduğu görülmektedir. “41-50” yaş arası grubun ise en düşük tatmin düzeyinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu bulgulardan şöyle bir çıkarım yapılabilir: İş hayatında yaş ve tecrübe arttıkça lider ve üyeler arasında iletişim kalitesi artmakta ancak iş tatmini azalmaktadır.

Bu çalışmada, lider üye etkileşimi ile iş tatmini arasındaki ilişkide yaş ve cinsiyetin rolü İstanbul’da sigorta sektörü örneğinde incelenmesinin alana olumlu bir katkı yapacağı düşünülebilir. Sonuç olarak; sigorta sektöründe şirketlerin, lider veya üyelerin rekabetin yoğun olduğu bir piyasada en nitelikli çalışanları elde tutmaya ve iş tatminlerini arttırmalarına yönelik stratejilerini yeniden değerlendirmeleri yerinde olacaktır.

Araştırma, bu konuda yapılacak araştırmalar için bir dayanak olmak ile birlikte araştırmacılara yeni fikirler ortaya çıkmasına da fayda sağlayabilecek niteliktedir. Araştırma bulguları, konuya ilişkin gelecekte daha çok araştırma yapılmasını ve tartışmaların daha ileri düzeye taşınması gerekliliğini oluşturmaktadır. Araştırma genelleme iddiası taşımaması nedeniyle genelleme yapılabilecek araştırmalara ihtiyaç vardır. Gelecekte yapılacak lider üye etkileşimi araştırmalarının sigorta sektörünün dinamiklerine uygun farklılıklara dikkat etmeleri veya saha üzerinde ele alındığında ilişkinin sektör bazında genelleştirilebilmesi için örneklemin daha geniş ele alınması daha doğru sonuçları mümkün kılacaktır.

Kaynakça

- Akkurt, Büşra. “Aile İşletmelerinde Çalışanların Etik Liderlik ve Etik İklim Algılarının İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisinde Kurumsallaşmanın Aracı Rolü”. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Akyüz, Kadri Cemil vd. “Çalışanların İş Tatmin Düzeylerinin İncelenmesi (Muğla Orman Bölge Müdürlüğü Örneği)”. *Turkish Journal of Forestry* 12 (Nisan 2011), 20-26.
- Altunışık, Remzi vd. ‘Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı’. Sakarya: Sakarya Yayınları, 6.Baskı, 2010.
- Büyükkaymakçı, Yasemin. - Sundu, Mustafa. “Lider-Üye Etkileşiminin İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisinde Psikolojik Sermayenin Düzenleyici Rolü”. *OPUS International Journal of Society Researches* 18/42 (2021), 5276-5313.
- Cotton, John L.- Tuttle, Jeffrey M. “Employee Turnover: A Meta-Analysis and Review with Implications for Research”. *Academy of Management Review* (1986), 55-70.
- Çalışkan, Abdullah. - Gündoğdu Özel, Eda. “İş Performansının Artırılmasında Motivasyonel Faktörlerin Rolü; Yenilikçi Davranışın Aracılık Rolü: Mersin Bölgesi Özel Bankalarında Bir Uygulama”. *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 3/1 (2018), 1-25.
- Dedeoğlu, Bora vd, “Moderate Role of Gender and Working Duration in Relationship Among Ethical Leadership, Organizational Commitment and Job Satisfaction”. *Journal of Management and Economics Research* 14/4 (2016), 45-70.
- Durak, İbrahim.- Serinkan, Celalettin. “Hemşirelerde İş Tatmini: Denizli Devlet Hastanesi Yoğun Bakım Ünitelerinde Bir Araştırma”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 2007/2 (2007), 119-135.
- Efe, Nazlıhan. “Bir Üniversite Hastanesinde Çalışan Hemşirelerde Lider Üye Etkileşiminin İş Doyumuna Etkisinde Yöneticiye Güvenin Aracılık Rolü”. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Fairhurst, Gail Theus. “Endüstrideki Kadın Liderlerin Lider-Üye Alışverişi Kalıpları: Bir Söylem Analizi”. *İletişim Monografı* 60(4) (1993), 321–351.

- Gerstner,Charlotte- Day,David. “Meta Analytic Review of Leader Member Exchange Theory: Correlates and Construct Issues”. *Journal ofApplied Psychology* 82/6 (1997), 827-844.
- Gökalp, Serkan vd. “Öğretmen Algılarına Göre Okul Müdürüne Güvenin İş Tatmini Üzerindeki Etkisinde Lider Üye Etkileşiminin Aracı Rolü”. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4 (2015), 45-70.
- Griffeth, Rodger.- Hom, Peter. “A MetaAnalysis of Antecedents and Correlates of Employee Turnover: Update, Moderator Tests, and Research İmplications for he Next Millennium”. *Journal of Management* 26 (2000), 463–488.
- Gündüz Çekmecelioglu. - Hülya-Ülker, Filiz. “Lider- Üye Etkileşimi ve Çalışan Tutumları Üzerindeki Etkisi: Eğitim Sektöründe Bir Araştırma”. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 28 (2014), 35-58.
- Gürbüz, Duygu. “Algılanan Örgüt Kültürü ve Lider Üye Etkileşiminin İşe Adanma Üzerindeki Etkisi”. İstanbul: Okan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Hackett, Rick D. -Lapierre, Laurent M. “A Meta-Analytical Explanation of The Relationship Between LMX and OCB” *Academy Of Management Best Conference* (2004), 1-6.
- Milner, K vd.“Lider-Üye Değişiminin Cinsiyeti ve Kalitesi: Bir Güney Afrika Kuruluşundan Bulgular” *Güney Afrika Psikoloji Dergisi*, 37/2 (2007), 316-329.
- Orhan, Sevilay. “Liderlerin Algılanan Cinsiyet Rolünün Algılanan Liderlik Tarzına Etkisi: Emniyet Teşkilatı Personeli, Öğretmenler ve Banka Çalışanlarının Karşılaştırmalı Analizi” .İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Özaydın, Mehmet Merve- Özdemir, Ömer. “Çalışanların Bireysel Özelliklerinin İş Tatmini Üzerindeki Etkileri: Bir Kamu Bankası Örneği” *İşletme Araştırmaları Dergisi* 6/1 (2014), 251- 281.
- Öztürk, Necati - Şahin, Sevilay. “Eğitim Örgütlerinde Örgüt Kültürü Ve Öğretmen Liderliği: Lider-Üye Etkileşiminin Aracılık Rolü”. *İlköğretim Online Dergisi* 16/4 (2017), 1451-1468.

- Özutku, Hatice. “Yönetici-Ast Etkileşimi ile İş Tatmini Arasındaki İlişki”. *Amme İdaresi Dergisi* 40/2 (2007), 79-98.
- Polat, Eray. “Demografik Değişkenlerin Lider-Üye Etkileşimi Üzerindeki Etkisinin Lojistik Regresyon Analizi ile Belirlenmesi: Konaklama İşletmelerinde Bir Araştırma”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi* 22/2 (2019), 742-757.
- Ramayah, T vd. “Leader Member Exchange, Gender, and Influence Tactics. A Test on Multinational Companies in Malaysia”. *Problems and Perspectives in Management* 7/1 (2009), 49-56.
- Scandura, Terri. A.- Graen, Bear George. “Moderating Effects of Initial Leader Member Exchange Status on the Effects of a Leadership Intervention”. *Journal of Applied Psychology* 6 (1984), 428-436.
- Sökmen, Alev. “Lider Üye Etkileşimi, İş Tatmini ve Örgütsel Özdeşleşme İlişkisi: Ankara'daki Otel İşletmelerinde Ampirik Bir Araştırma”. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies* 8/3(2020), 2132-2143.
- Şahin, Faruk. “Lider Üye Etkileşimi ile İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişki Üzerinde Cinsiyetin Etkisi”. *Ege Akademik Bakış Dergisi* 11/2 (2011), 277-288.
- Tanrıverdi, Haluk. - Kahraman, Onur Cüneyt. “5 Yıldızlı Otel İşletmelerinde Lider-Üye Etkileşimi ve İşe Yabancılaşma İlişkisi: Marmaris ve İstanbul Destinasyonlarında Bir Araştırma”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 18/3 (2016), 463-493.
- Truxillo, Donald. M. - Burlacu, Gabriela. “Does Age Matter to LMX and Its Outcomes? A Review and Future Research Directions”. In Bauer, Talya N. - Erdoğan, Berrin. (Eds.) *The Oxford Handbook of Leader-Member Exchange*. (2016), Oxford University Press.
- Walumbwa, Fred vd. “Linking Ethical Leadership to Employee Performance: The Roles of Leader– Member Exchange, Self-Efficacy and Organizational Identification”. *Organizational Decision Processes* 115/2 (2011), 204-213.

Xiaoju, Gou - Wei, Zhao. “Research on LMX as a Moderator on Job Satisfaction and Turnover Intention”. Proceedings of the 7th International Conference on Innovation Management (2010), 1302-1306.

Yakın, Mutlu. “Lider-Üye Etkileşiminin Çalışan Performansı ve Memnuniyeti Üzerindeki İlişkisinde İşe Tutulmanın Aracı Rolü”. Kocaeli:Gebze Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

İSLAMİ BANKACILIK GELİŞİMİ İLE GELİR DAĞILIMI İLİŞKİSİ: MALEZYA ÖRNEĞİ

Development of Islamic Banking and Income Distribution Nexus: An Empirical Study on Malaysia

<https://doi.org/10.54429/seyad.1122232>

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, iThenticate yazılımı ile taranmış, araştırma yayın ve etiğine aykırılık edilmemiştir.

CC BY-NC 4.0

Bu makale Creative Commons Attribution-NonCommercial License altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

İbrahim İŞLEMEZ

Yüksek Lisans Öğrencisi,
Sakarya Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü,
İslam Ekonomisi ve Finansı
Anabilim Dalı,
ibrahimislemez@gmail.com,
Orcid ID:0000-0002-4084-0851
Sakarya/ Türkiye

Hakan ASLAN

Dr. Öğr. Üyesi,
Sakarya Üniversitesi,
İslami İktisadi ve Finans Bölümü,
hakanaslan@sakarya.edu.tr,
Orcid ID:0000-0003-2923-6837
Sakarya / Türkiye

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using iThenticate, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Copyright ©

Politik Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar
Merkezi, Sakarya/TÜRKİYE

Center for Political, Economic and Social
Research, Sakarya/TURKEY

Atıf / Citation

İşlemez, İbrahim - Aslan, Hakan. "İslami Bankacılık Gelişimi ile Gelir Dağılımı İlişkisi: Malezya Örneği". *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 10/2 (2022), 152 - 176.

Makale Bilgisi

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi: 08.06.2022

Kabul Tarihi: 25.11.2022

Yayın Tarihi: 31.12.2022

İslami Bankacılık Gelişimi ile Gelir Dağılımı İlişkisi: Malezya Örneği¹

Özet

Gelir dağılımında adaletin sağlanabilmesi her devletin en öncelikli görevleri arasında yer almaktadır. Bugün gelir dağılımını etkileyen en önemli unsurlardan biri de finansal sistemin en önemli sac ayağı olan bankacılık sistemidir. Ekonomilerde geleneksel bankacılık sistemine alternatif olarak faizsizlik ilkesiyle faaliyet gösteren İslami bankaların gelişim ve derinliklerinin artmasıyla birlikte zamanla finansal piyasalardan daha fazla pay almaya başlamışlardır. Bu durum İslami bankacılık gelişiminin gelir dağılımına olan etkisinin incelenmesi gereksinimini ortaya çıkarmakla beraber literatürde bu tür çalışmaların az olması dikkat çekicidir. Bu çalışmada İslami bankacılık gelişiminin gelir dağılımı üzerindeki etkisi Malezya özelinde ARDL sınır testi yöntemi ile 2001-2019 dönemi için incelenmektedir. Çalışmanın ekonometrik bulgularına göre kişi başına düşen milli gelir ekonomik gelişmenin ilk dönemlerinde gelir dağılımı eşitsizliğini azaltırken ekonomik gelişmenin ilerleyen safhalarında gelir eşitsizliğini artırmaktadır. Bu çalışmanın esas motivasyon kaynağını oluşturan, İslami bankacılık gelişiminin gelir dağılımı ilişkisine bakıldığı zaman, İslami bankalar tarafından özel sektöre kullanılan finansman hacminde meydana gelen ortalama %1'lik bir artışın gelir eşitsizliğini ortalama %0,036 oranında azalttığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda gelir dağılımındaki adaletin sağlanmasında olumlu katkı yapan İslami bankacılık sisteminin doğru tanıtılması, geliştirilmesi ve derinleştirilmesi tavsiye edilmektedir. Ayrıca kamu otoritelerinin İslami bankacılığın gelişmesinde ve derinleşmesinde etkin bir rol aldığı takdirde İslami finansın hızlı bir gelişim gösterebileceği ve bu durumun gelir eşitsizliğini azaltmada önemli bir rol oynayabileceği ifade edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslami Bankacılık, İslami Finans, Gelir Dağılımı, ARDL Sınır Testi, Katılım Bankacılığı

Abstract

Ensuring justice in income distribution is among the top priorities of every state. One of the most critical factors affecting income distribution today is the banking system, the essential financial pillar of the financial system. With the increase in the development and depth of Islamic banks, which operate with the principle of interest-free as an alternative to the traditional banking system in economies, they have started to get more shares from the financial markets over time. Although this situation reveals the need to examine the effect of Islamic banking development on income distribution, it is noteworthy that such studies are scarce in the literature. In this study, the impact of Islamic banking development on income distribution is examined in Malaysia between 2001 and 2019 with the ARDL bound test method. According to the econometric findings of the study, while per capita income reduces income inequality in the early stages of economic development, it increases income inequality in the later stages of economic growth. Considering the income distribution relationship of Islamic banking development, which is the primary motivation for this study, it has been determined that an average 1% increase in the volume of financing provided to the private sector by Islamic banks reduces income inequality by an average of 0.036%. In this respect, it is recommended to introduce, develop and deepen the Islamic banking system, which positively contributes to ensuring justice in income distribution. It is also stated that if public authorities actively develop and deepen Islamic banking, Islamic finance can proliferate. This situation can play an essential role in reducing income inequality.

Keywords: Islamic Banking, Islamic Finance, Income Distribution, ARDL Bound Test, Participation Banking

¹Bu makale Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yürütülen "İslami Bankacılık Gelişimi ile Gelir Dağılımı İlişkisi" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Giriş

İslam dinine göre herhangi bir riske maruz kalınmadan sadece paranın kullanılarak faiz kazancı elde edilmesi yasaklanmıştır (Zaim, 2013, 67). İslam ekonomisinin temel ilkeleri arasında olan risk paylaşımı, belirli bir ortaklık üzere yapılan iş girişimlerinde her iki tarafın da sözleşmedeki pay ve durumlarına göre hem kâra hem de zarara ortak olmasının zorunlu olduğu bir durumdur (Zaim, 2013, 70).

İslam'da serbest piyasa ekonomisi geçerli olmakla birlikte getirmiş olduğu birtakım yasaklamalar yoluyla iktisadi sınırları belirlemektedir. Koyulan yasakların başında faiz gelmekle birlikte, sözleşmelerde garar (aşırı belirsizlik/muğlaklık) olmaması, kaynakların kullanımında israftan kaçınılması ve İslam'da yasak olan mal ve hizmetlerin üretim ve satışı yapılmaması gerekmektedir. Yasakların koyulmasında başlıca temel sebepler ise, insanların üretmek yerine spekülâtif beklentiler ile tembelleşmesini engellemek, zayıf olanların da hakkının gözetilerek dar manada kişiler arasında, geniş manada ise toplumun tüm kesimlerini kapsayacak karşılıklı fayda ve düzeni sağlayarak gelir eşitsizliğini azaltmaktır.

İslam dininde gelir eşitsizliğinin azaltılması, yoksul kesimin korunması ve toplumdaki refah düzeyinin artırılması yönündeki emir ve tavsiyeler Kur'an-ı Kerim'e ve hadislerle dayandırılmaktadır (Mohamad vd., 2020, 2). Örneğin, Bakara suresi 177. Ayette kazancın paylaşılması övülerek gerçek iyilik sahiplerinin “malını sevdiği halde akrabasına, yetimlere, yoksullara, yolda kalan gariplere, dilenenlere, hürriyetine kavuşmak isteyen köle ve esirlere veren; namazı dosdoğru kılıp zekâtı ödeyen” kişiler olarak tarif edilmiştir (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2011). Bakara suresi 267. Ayette ise çalışıp kazanılan malların iyi, temiz ve helal olanından (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2011) verilmesi emredilmiştir. Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v) Yemen'e Hz. Muâz'ı yönetici olarak gönderirken Yemen halkına şöyle söylemesini emretmiştir “Allah'ın zekâtı farz kılmış olduğunu, zenginlerinden alınıp fakirlerine dağıtılacağını onlara haber ver” (Buhari, Zekât 1). İslam dini iktisadi alanla ilgili emir ve yasaklar koymuştur ve yoksul kesimin gözetilmesini emretmiştir. Öyle ki, zenginlerin elde etmiş oldukları temiz ve helal mallarının temiz ve helal kalmasını yoksullara verilecek olan zekâta bağlamıştır. Böylece toplumdaki gelir eşitsizliğinin azaltılması amaçlanmıştır. Yine sadaka, vakıf ve karz-ı hasen gibi gelirin yeniden dağıtılmasını sağlayacak araçların,

yoksulluğu azaltarak daha sağlıklı ve canlı bir ekonomi inşa etmek için yardımcı olacağı belirtilmektedir (Rostom vd., 2011, 3).

Çalışmanın birinci kısmında İslami bankacılık gelişimi ile gelir dağılımı ilişkisi hem İslam dini hem de çeşitli ekonomik faktörlere dayandırılarak açıklanmış ve Malezya'nın İslami finans ve İslami bankacılık sektöründe önde gelen küresel aktörlerden olduğuna değinilmiştir. İkinci kısımda finansal kalkınma ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi ortaya koyan teorik ve ampirik çalışmalar özetlenmiş, ayrıca İslami bankacılık ve gelir dağılımı ilişkisini ele alan çalışmalara alt başlık altında değinilmiştir. Üçüncü kısımda finansal gelişmenin gelir dağılımını hangi yönde etkilediği ile hangi sonuçların elde edildiğiyle ilgili bilgiler özetlenmektedir. Dördüncü bölümde veri seti ve ekonometrik yöntem tanıtılmış ve İslami bankacılık gelişimi ile gelir dağılımı ilişkisinin ekonometrik modeli kurularak analizler ortaya konulmuştur. Son kısımda ise sonuç ve değerlendirmeler yer almaktadır.

1. İslami Finansın Gelişimi ve Malezya

Günümüzde finansal katılımın sağlanarak finansal derinleşmenin geliştirilmesi konusunda İslami bankalar önemli bir rol üstlenmektedir. İslami bankacılık fikrinin ortaya çıkmasındaki en önemli nedenin İslam dininin faizi yasaklamasıdır. Faiz hassasiyeti olan kişileri finansal sisteme dahil etme noktasında İslami bankalar çok önemli bir rol üstlenmektedir. Bu durum ise doğrudan finansal kalkınmanın gelişmesine ve finansal derinleşmenin sağlanmasına önemli katkı sunmaktadır (Şen - Tütüncü, 2021, 156). Diğer bir sebebi ise Müslümanların yoğun olarak yaşadığı bölgelerin petrol zengini olması ve 1970 yıllarından sonra petrol fiyatlarının yukarı doğru tırmanmasıyla bu ülkeler ciddi bir servet sahibi oldular. Bu durum elde edilen gelirin etkin bir şekilde yatırımlara kanalize edilebilme sorununu ortaya çıkardı. Çünkü İslami prensiplere uygun faaliyet gösteren kurumlar ihtiyacı karşılamıyordu. Ancak bu talep, birçok ülkede İslami bankaların kurulma sürecini hızlandırdı.

İlk örneği Mısır'da görülen İslami bankalar 1975 yılında İslami Kalkınma Bankasının kurulması ile birlikte tüm dünyada hızlı bir şekilde gelişim göstermiştir. Londra Menkul Kıymetler Borsası Grubu (LSEG) şirketi Refinitiv tarafından yayınlanan rapora göre İslami finans sektörü varlıkları 2020 yılında %14 büyüyerek 3,374 trilyon dolara yükselmiştir. %68'ini İslami bankacılığın oluşturduğu İslami finans sektörünün 2025

yılına kadar 5 trilyon dolara yakın bir seviyeye ulaşacağı öngörülmektedir (Refinitiv Islamic Finance Development Report, 2021, 12–13). İslami finans sektörünün bu denli büyük hacimlere ulaşması ilgili sektörün çeşitli makro iktisadi büyüklükler üzerinde etkiler oluşturabileceği veya bu kurumların çeşitli politikaların gerçekleştirilebilmesinde yardımcı olabileceği fikrini beraberinde getirmiştir (Şen - Tütüncü, 2021, 157).

İslami finans, uzun yıllar süren emekleme döneminden sonra, küresel finans endüstrisinin önemi her geçen gün artan önemli kaynaklarından birisi haline gelmiş durumdadır (Gedikli - Erdoğan, 2019, 252). İslami finansın en önemli sac ayağı olan İslami bankacılık sisteminin gelişmesi ve pazar payının her geçen gün artması, İslami finansın dünya çapındaki yaygınlık kazanması neden olmuştur. Finansal kapsayıcılığın artmasıyla birlikte İslami bankalar, İslami finansal sistemin daha fazla bireye ulaşılmasını sağlamıştır. Özellikle dini hassasiyetlerine uygun çalışan finansal araçlara ihtiyaç duyan bireylerin ve kurumların tasarruflarını piyasaya yönlendirmede köprü görevi gören İslami bankalar, bu kesimlerin atıl durumda kalan birikimlerinin piyasaya kazandırılmasında çok önemli bir role sahiptirler. İslami bankacılık bu sayede finansal erişimi artırmakta ve bankacılık sisteminin derinleşmesine de katkı sunmaktadır (Bozkurt vd., 2020, 97).

İslami finans gelişmişliğinde dünyanın en önde gelen ülkelerinin başında Malezya gelmektedir. İslami Finans Gelişmişlik Endeksi sıralamasında Malezya yıllarca ilk sırada olmayı başarmıştır (Katılımfinans.com.tr, 2022). “E.T. 12/03/2022” Tablo 1’de görüldüğü üzere Refinitiv’in yayınlamış olduğu İslami finans gelişmişlik endeksi raporuna göre Malezya, İslami finans gelişmişlik endeksinde ilk sırada yer almaktadır. Yine Malezya istikrarlı bir şekilde ilk sıradaki yerini korumayı başarırken, bu konuda önde gelen diğer ülkeler aynı istikrarı gösterememiştir.

Tablo 1: İslami Finans Gelişmişlik Endeksi Sıralaması

Ülkeler	Yıllara Göre İslami Finans Kalkınma Endeksi Sıralaması					
	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Malezya	1	1	1	1	1	1
Bahreyn	2	2	2	2	3	4
Birleşik Arap Emirlikleri	3	3	3	3	4	5
Umman	4	4	7	9	8	9

Suudi Arabistan	5	7	5	5	5	3
Pakistan	6	5	4	7	7	7
Kuveyt	7	6	8	8	9	8
Ürdün	8	8	6	6	6	6
Katar	9	10	11	11	10	11
Endonezya	10	11	10	4	2	2

Kaynak: (Refinitiv Islamic Finance Development Report)

Malezya, nüfusunun yarısından fazlası Müslümanlardan oluşan bir ülkedir. Özellikle Müslüman Malay halkı ülkenin yerlileri olmalarına rağmen en yoksul kesimi oluşturmaktadır. Malezya devleti özellikle Müslüman Malay halkını kalkındırmak için İslami finansı adeta bir politika aracı olarak kullanmıştır (Yaş, 2021). 1983 yılında ilk İslami banka devlet desteğiyle kurulmuş ve uzun süren emekleme döneminden sonra 2000’li yıllar ile birlikte atılım yılları olmuştur. 2002 yılında çıkarılan İslami Finansal Hizmetler Kanunu ile kurulan IFSB'ye ev sahipliği yapmanın yanı sıra 2006 yılında kurulan Malezya Uluslararası İslami Finans Merkeziyle (MIFC) birlikte İslami finans ve İslami bankacılık konusunda uluslararası alanda merkez ülke olma hedefine önemli katkıları olmuştur (Omar vd., 2013, 27). Malezya İslami finans konusunda yapmış olduğu birçok yenilikle birlikte donanımlı insan kaynağını yetiştirebilmek için 2006 yılında "İslami Finans Eğitimi Uluslararası Merkez" (INCEIF) ve 2008 yılında da "Uluslararası Şeriat Araştırma Akademisi" (ISRA)'yı kurmuştur (Türker 2010:32). İslami bankacılığın önemli bir yer tuttuğu İslami finansal ekosistem milenyum ile ivme kazanarak 2016 yılına gelindiğinde Malezya ekonomisinin ihtiyaçlarını karşılayacak düzeye ulaşmıştır (Gedikli - Erdoğan, 2019, 260).

2. Literatür

Kuznets’in ters-U eğrisinden esinlenerek geliştirilen finansal kalkınma ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok teorik ve ampirik çalışma yapılmış ve değişkenler arasındaki ilişki oldukça farklı ve tartışmalı sonuçların ortaya konulmasına neden olmuştur (Haan - Sturm, 2017, 172). Haan ve Sturm'un (2017) yapmış oldukları tespite göre, finansal gelişmişlik ile gelir eşitsizliği konusu üzerine yapılan çalışmalar arasında doğrusal ve negatif yönlü bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşan çalışmalar daha fazladır. Finansal gelişme ile gelir dağılımı ilişkisinin teorik alt yapısı iki farklı hipoteze dayanmaktadır.

Greenwood ve Jovanovic (1990)'in öne sürdüğü doğrusal olmayan ters-U hipotezi bu konu hakkındaki ilk çalışmadır. Greenwood ve Jovanovic'in (1990) ters-U hipotezine göre finansal kalkınmanın ilk aşamalarında ekonomik büyüme oldukça yavaştır. Zamanla finansal sistem büyümeye başlar ancak sektörde işlem yapmanın sabit maliyeti yüksek olacağından yalnızca belli bir gelir eşliğini aşmış bireyler tasarruflarını daha etkin kullanabilmek için finansal araçlardan yararlanabilmektedir (Kim - Lin, 2011, 314). Bu da gelir eşitsizliğini daha fazla artırmaktadır. Zamanla finansal aracılık sisteminin gelişmesi ile ekonomik büyüme hızlanır ve yoksul kesimin gelirlerinde artış olur. Finansal araçların sayılarının artması ve toplumun tüm kesimleri tarafından kullanılabilir hale gelmesiyle toplumdaki gelir dağılımında düzelmeye yani gelir dağılımı eşitsizliği azalmaya başlar.

Finansal kalkınma ile gelir dağılımı ilişkisini inceleyen ikinci hipotez Galor ve Zeira (1993) tarafından ele alınmıştır. Bu hipoteze göre finansal kalkınma gelir eşitsizliğini azaltır (doğrusal ve negatif hipotez). Galor ve Zeira (1993) hipotezlerini beşerî sermaye yatırımlarını ele alarak açıklamışlardır. Bu hipotezin başlangıcında ekonomi içerisinde yer alan bireyler, kendilerine kalan miras dışında eşit değerlere sahiptirler ve ilki miras olmak üzere her kişinin hayatı iki dönemden oluşmaktadır. Bu ekonomide bireyler, aynı malı üreten vasıf yoğun veya vasıf yoğun olmayan iki sektörden birinde çalışabilmektedir. Hayatlarının ilk dönemlerinde beşerî sermayeye yatırım yapabilenler ikinci dönemlerinde vasıflı bir işte çalışabilecek ve daha fazla gelir elde edip daha fazla miras bırakabileceklerdir. Hayatlarının ilk dönemlerinde beşerî sermaye yatırımı yapabilecek miras olmayanlar borçlanmaya çalışacaklar fakat buna da finansal sektörler gelişmediğinden borçlanmanın maliyetinin yüksek olması gibi nedenlerden imkân bulamayacaklardır. Bu durum da hayatlarının sonuna kadar vasıfsız olarak çalışmaya devam edeceklerinden daha az gelir elde edecekler ve daha az miras bırakacaklardır. Bu döngü nesilden nesile intikal eder. Nihayet başlangıçtaki miras, zengin ile fakir arasındaki gelir farkının derinleşmesine sebep olur ve gelir eşitsizliğini artırır. Zamanla ekonomik büyümenin başlaması ile finansal kalkınma sağlanmaya başlar, kredilerin ulaşılabilir olması ve maliyetlerinin düşmesi ile beşerî sermaye için borçlanma imkânına sahip olur ve bu durum gelir dağılımı eşitsizliğini azaltır.

2.1. Finansal Gelişme ve Gelir Dağılımı Üzerine Yapılan Ampirik Çalışmalar

Finansal kalkınmayı etkileyen en önemli unsurların başında bankacılık sistemi gelmektedir. İslami bankacılık ile ekonomik büyüme ilişkisini inceleyen birçok çalışma olmasına karşın İslami bankacılık ile gelir dağılımı ilişkisini inceleyen çalışmaların oldukça az olması dikkat çekicidir. Faiz ile işlem yapan konvansiyonel bankaların ekonomiye kazandıramadıkları tasarrufların ekonomiye kazandırılmasında önemli bir rol oynayan İslami bankacılık sektörünün derinleşmesiyle birlikte İslami bankacılık ve gelir dağılımı ilişkisini ele alan bu çalışmanın yapılması anlamlı hale gelmektedir.

Clarke vd. (2006) gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki finansal gelişme ile gelir dağılımı ilişkisini, bu ülkelere ait 1960-1995 dönemine ait yıllık verileri kullanılarak panel veri analizi yöntemiyle incelemiştir. Finansal gelişmişlik göstergesi olarak özel sektöre verilen mevduat kredilerinin kullanıldığı çalışmada, finansal gelişmenin gelir eşitsizliğini azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Beck, Demirgüç ve Levine (2007) tarafından yapılan çalışmada finansal kalkınma ve gelir dağılımı ilişkisi 72 ülkenin 1960-2005 yıllarını kapsayan dönemi panel veri regresyon yöntemini kullanılarak analiz edilmiştir. Finansal gelişmenin gelir dağılımı üzerinde çok önemli bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmaya göre, gelir dağılımı konusunda %40 gibi yüksek bir oranda olumlu etkilenen en yoksul gelir diliminde olan %20'lik kısımdır. Çalışmaya göre finansal kalkınma ve gelir dağılımı eşitsizliği arasında doğrusal ve negatif bir ilişki vardır. Bu çalışmaya göre finansal gelişmeyle birlikte gelir dağılımı eşitsizliği azalmaya başlamaktadır.

Finansal gelişmişlik ile gelir dağılımı ilişkisini Malezya örneği üzerinden ele alan Law ve Tan (2009), 1980-2000 dönemine ait veriler ile ARDL yöntemini kullanarak çalışma yapmışlardır. Çalışmada ulaşılan sonuca göre, Malezya'da finansal gelişme ile gelir eşitsizliği arasında negatif doğrusal hipotezi doğrulayıcı yönde kanıtlar bulunmuştur. Gelir dağılımı adaletinin sağlanmasında devletin ekonomik kalkınma ve enflasyon ile mücadeleye yoğunlaşmasının önem arz ettiğine vurgu yapılmıştır.

Batuo, Guidi ve Mlambo (2010) GMM modeli yardımıyla 1990-2004 yıllarına ait verilerle finansal kalkınma ile gelir dağılımı ilişkisini 22 Afrika ülkesini ele alarak incelemiştir. Çalışmada finansal kalkınmanın artmasıyla gelir dağılımı adaletsizliği azaldığı sonucuna varılmıştır.

Bittencourt (2010) tarafından yapılan çalışmada finansal gelişme ile gelir dağılımı arasındaki ilişki Brezilya örneğinde incelenmiştir. Aylık veriler kullanılan çalışmada 1985-1994 dönemi verileri ile POLS (Pooled Ordinary Least Squares) yöntemi kullanılarak tespit edilen bulgulara göre finansal gelişmenin gelir dağılımı eşitsizliğini azaltmada etkili olduğuna dair güçlü kanıtlar bulunmuştur.

Law ve Tan (2011) ARDL yöntemiyle yaptıkları analiz sonucunda finansal gelişmenin ilk zamanlarında yalnızca zenginlerin finansal araçlara ulaşabilmesinden dolayı gelir eşitsizliğinin artacağını fakat ilerleyen dönemlerde finansal kalkınmanın daha fazla artmasıyla gelir eşitsizliğinin azalacağını belirtmişler ve finansal kalkınma ve gelir dağılımı eşitsizliği arasındaki ilişkinin ters-U hipotezi şeklinde olduğunu tespit etmişlerdir. Az gelişmiş ülke ekonomilerinin ve politika belirleyicilerinin hatalı programlarının, gelir dağılımı eşitsizliğini artırdığını ve bu durumun ekonomik büyümeyi de olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir.

Akbıyık (2012) 60 ülkeye ait 2000-2010 dönemine ait yıllık veriler kullanarak finansal gelişme ile gelir dağılımı eşitsizliği ilişkisini analiz etmiştir. Çalışmanın neticesinde finansal gelişme ile gelir eşitsizliği arasında doğrusal ve negatif bir ilişki tespit edilmiştir.

Topuz ve Dağdemir (2013) finansal gelişme ile gelir dağılımı ilişkisini Genelleştirilmiş Momentler Metodu dinamik panel veri yöntemini kullanarak incelemiştir. 94 ülke Dünya Bankası'nın sınıflandırmasına uygun olarak 4 farklı gruba ayrılmıştır. Bu çalışmada en üst gelir grubundaki ülkeler için finansal gelişme ile gelir eşitsizliği ilişkisi doğrusal ve negatif olarak tespit edilirken diğer 3 gruptaki ülkelerin tamamı için Greenwood ve Jovanovic'e ait ters U hipotezi doğrulanmıştır. Yani gelişme safhasında olan ülkeler için finansal gelişmenin ilk aşamalarında gelir dağılımı eşitsizliği artarken belli bir aşamadan sonra gelir eşitsizliği azalmaya başlamaktadır. Bu bulgulara göre finansal ve ekonomik gelişmenin başlangıç aşamalarındaki ülkelerde devletin gelir eşitsizliğini azaltıcı politikalara ağırlık vermesi gerektiği tavsiye edilmektedir.

Baligh ve Pirace (2013) finansal gelişme ve gelir dağılımı ilişkisini İran örneğinde 1973-2010 dönemini kapsayan çalışmalarında ARDL yöntemi kullanılmıştır. Yapılmış olan ekonometrik analizden elde edilen bulgulara göre finansal gelişme ile gelir dağılımı eşitsizliği arasında doğrusal ve negatif ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Ekonometrik analize göre kurumsal kalitenin İran'da gelir eşitsizliğini azaltmada istatistiki olarak anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır.

Shahbaz ve İslam (2013) 1971-2005 yılları arasında ki veriler ile finansal kalkınma, ekonomik büyüme ile gelir dağılımı ilişkisini Pakistan örneğinde analiz etmişlerdir. Bulguların sonucunda Greenwood ve Jovanovic'in (1990) ters U hipotezi reddedilmektedir. Ayrıca finansal kalkınmanın gelir dağılımını düzeltereceği belirtilmiştir. Pakistan'da gelir dağılımı eşitsizliğinin azaltılması için yapısal reformlar ile istikrarlı finansal kalkınmanın sağlanması gerektiği tavsiye edilmektedir.

Kanberoğlu ve Arvas (2014) finansal kalkınmanın gelir dağılımı ilişkisini, Türkiye'de finansal serbestleşme politikalarının uygulanmaya başladığı 1980-2012 dönemlerini baz alarak ARDL yöntemiyle incelemiştir. Özel sektör kredilerinde görülen %1 oranındaki artış gelir dağılımı eşitsizliğindeki adaletsizliği %0,041 oranında azaltarak pozitif yönlü etkilediği gözlemlenmiştir. Finansal sistemin etkin işlediği ülkelerde, gelir dağılımının daha adil bir duruma geleceği ve kişilerin refah düzeylerinde artış olacağı sonucuna varılmıştır. Sonuç olarak finansal kalkınma ile gelir eşitsizliği ilişkisinin negatif ve doğrusal yönlü olduğu sonucuna varılmıştır.

Jauch ve Watzka (2015) 138 gelişimini tamamlamış ve gelişmeye devam etmekte olan ülkenin 1960-2008 dönemlerini kapsayacak şekilde panel veri analizi yöntemiyle finansal kalkınmanın gelir dağılımına etkisini incelemiştir. Yapılan bu çalışma sonucunda teorik modellerin gelir dağılımı eşitsizliği ve finansal gelişmişlik arasındaki negatif ilişki reddedilmekte ve finansal kalkınma ile gelir dağılımı eşitsizliği arasındaki ilişkinin pozitif yönlü olduğu belirtilmektedir.

Altıntaş ve Çalışır (2017) finansal yapı endeksi ile 64 ülke üzerinde yaptıkları çalışmada ülkeleri önce finansal olarak gelişmemiş ülkeler ve finansal olarak gelişmiş olmak üzere iki gruba ayırmışlardır. Bu grupları da kendi içinde banka temelli ve piyasa temelli olarak alt gruplar oluşturarak analiz etmişlerdir. Finansal gelişme göstergesi olarak mevduat bankalarının özel sektöre verdiği krediler kullanılırken, gelir dağılımını temsilen Gini Katsayısı kullanılmıştır. Bu çalışmada finansal olarak gelişmiş ülkelerde finansal kalkınma olsa bile gelir dağılımı üzerine bir etkiden söz edilememektedir. Ancak finansal olarak gelişmemiş ülkelerde bankacılık ve sermaye piyasasının GSYH içindeki oranları artış gösterdikçe gelir dağılımı eşitsizliği azalmaktadır. Sonuç olarak

finansal olarak gelişmemiş ülkeler için finansal kalkınma doğrusal ve negatif bir sonuç doğurmaktadır.

Park ve Shin (2017)'in yapmış oldukları çalışmada genellikle Asya bölgesinden seçilen 162 ülkenin 1960-2011 dönemine ait verileri yardımıyla, panel veri yöntemi uygulanmıştır. Gelir eşitsizliğinin göstergesi olarak Gini katsayısı, finansal gelişmişlik göstergesi olarak ise mevduat bankaları tarafından özel sektöre verilen kredilerin kullanıldığı çalışmada, finansal gelişmişlik düzeyi ile gelir dağılımı eşitsizliği arasındaki ilişki için ters U hipotezi doğrulanmaktadır. Bu çalışmanın ampirik bulgularına göre finansal gelişmenin ilk aşamalarında gelir eşitsizliği artarken ilerleyen dönemlerde gelir eşitsizliği azalmaktadır.

Haan ve Sturm (2017) çalışmalarında 1975-2005 dönemini içine alacak şekilde 121 ülkeyi analize dahil ederek finansal kalkınma ve gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Onlara göre şimdiye kadar yapılmış çalışmaların birçoğunda bu ilişki doğrusal ve negatif olarak tespit edilmiştir ancak kendi çalışmalarının sonucunda doğrusal ve pozitif bir ilişki tespit etmişlerdir. Ayrıca, gelir dağılımı eşitsizliği üzerinde yalnızca ekonomik kurumların kalitesi değil aynı zamanda siyasi kurumların kalitesi de belirleyici rol oynamaktadır.

2.2. İslami Bankacılık Gelişimi ile Gelir Dağılımı İlişkisi Üzerine Yapılan Çalışmalar

Putriani ve Prastowo İslami bankacılık ile gelir dağılımı eşitsizliği arasındaki ilişkiyi 13 ülkedeki 49 İslami bankanın verilerini kullanarak incelemiştir. Çalışmaya göre gelirden oluşacak artışlar sonucunda müşterilerin tasarruflarını İslami bankalara yatırımlarıyla birlikte potansiyel girişimciler İslami bankalar aracılığıyla finansman ihtiyacını karşılayarak ya mevcut işini büyütecek ya da yeni bir iş kurarak istihdamın artmasını sağlayacaktır. İstihdamdaki artış ile düzenli gelire sahip olanların sayısı artacaktır. Bu durum, gelir dağılımı eşitsizliğini azaltacaktır. Sonuç olarak İslami bankaların istikrarlı bir yapıda olmaları sağlanmalıdır. Özellikle şubesiz bankacılık yöntemi ile finansal derinleşme yakalanmaya çalışılırsa bu durum gelir dağılımının düzelmesinde olumlu katkı sağlayacaktır (Putriani - Prastowo, 2019, 43).

Mohamad vd. İslam İş Birliği Teşkilatı Kurumundan seçtikleri 24 ülkenin 2006-2013 yıllarını kapsayan verilerini kullanarak İslami bankacılık ile gelir dağılımı ilişkisini

kurumsal sosyal sorumlulukla (KSS) ilişkilendirerek analiz etmişlerdir. Yaptıkları çalışma sonucunda üç ana bulgu tespit edilmiştir: Birincisi İslami bankacılık İslami finansman yoluyla gelir dağılımı eşitsizliğini azaltmaktadır. İkincisi kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) gelir dağılımı eşitsizliği üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Üçüncüsü ise İslami bankacılık gelişimi ile birlikte kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) faaliyetleri aktif olarak kullanılırsa gelir dağılımı eşitsizliğinin daha fazla iyileştirilmesinde etkili olacaktır (Mohamad vd., 2020, 77).

Parewangi ve Iskandar (2020) çalışmalarında İslami finansman ile yoksulluk arasındaki kısa ve uzun vadeli asimetrik ilişkiyi analiz etmektedir. Endonezya örneğinde 2003-2017 dönemini kapsayan veriler ARDL yöntemi ile analiz edilmektedir. Çalışmada, İslami finansman hem kısa vadede hem de uzun vadede yoksulluğu önemli ölçüde azaltmaya yardımcı olduğu tespit edilmiştir. İkincisi, yoksulluğun azaltılmasında kişi başına düşen GSYİH'nın rolü kesin değildir. Üçüncü olarak İslami finansmanın Endonezya'daki yoksulluk durumunu azaltmada etkili olduğuna dair çok güçlü kanıtlar bulunmuştur.

Şen ve Tütüncü (2021), İslami bankacılık gelişimi ile gelir dağılımı ilişkisini hem doğrusal negatif/pozitif yönden hem de doğrusal olmayan (ters U) yönden incelemişlerdir. 16 ülkeden 169 bankanın 2012-2019 yılları arasındaki verileri kullanılarak yapılan çalışmada İslami bankacılık finansal gelişim göstergesi olarak İslami bankaların özel sektöre verdiği brüt krediler kullanılırken, gelir dağılımını temsilen gini katsayısı kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre İslami bankaların özel sektöre verdiği krediler tek başına doğrusal olarak modellere eklendiğinde gelir eşitsizliğini artırmaktadır. Doğrusal olmayan model de ise İslami bankaların özel sektöre verdiği krediler belli bir seviyeyi geçtikten sonra gelir dağılımı eşitsizliğini düzeltici rol oynamaktadır. Ters U hipotezi doğrulanmaktadır (Şen - Tütüncü, 2021, 163).

Yukarıda bahsettiğimiz çalışmalar Tablo 5'te özet şeklinde verilmiştir. Çalışmaların çoğunluğu gelir dağılımı ile gelir eşitsizliği arasında doğrusal ve negatif bir ilişki tespit ederken, doğrusal ve pozitif ilişki tespit edilen çalışmalar daha sınırlı sayıdadır.

Tablo 5: Ampirik Çalışmalar

Araştırmacılar	Ülke	Zaman Aralığı	Yöntem
Doğrusal olmayan İlişki Bulan Çalışmalar			
Law ve Tan (2011)	Gelişmekte olan Ülkeler	1980-2000	Dinamik Panel Regresyon
Topuz (2013)	94 Ülke	1995-2011	GMM
Park ve Shin (2017)	162 Ülke	1960-2011	Panel Veri Analizi
Şen ve Tütüncü (2021)	16 Ülke	2012-2019	ARDL
Doğrusal ve Negatif İlişki Bulan Çalışmalar			
Clarke vd. (2006)	Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler	1960-1995	İki Aşamalı En Küçük Kareler tekniği
Beck, Demirgüç ve Levine (2007)	72 Ülke	1960-2005	Sıradan En Küçük Kareler Regresyonu
Law ve Tan (2009)	Malezya	1980-2000	ARDL
Batuo, Guidi ve Mlambo (2010)	22 Afrika Ülkesi	1990-2004	GMM
Bittencourt (2010)	Brezilya	1985-1999	En Küçük Kareler
Akbıyık (2012)	60 Ülke	2000-2010	Arellano Bond Dinamik Panel Veri Regresyon
Shahbaz ve İslam (2013)	Pakistan	1971-2015	ARDL
Baligh ve Pirace (2013)	İran	1973-2010	ARDL
Kanberoğlu ve Arvas (2014)	Türkiye	1980-2012	ARDL
Altıntaş ve Çalışır (2017)	64 Ülke	1990-2012	ARDL
Putriani ve Prastowo (2019)	13 Ülke	2010-2015	EGLS
Mohamad vd. (2020)	24 Ülke	2006-2013	GMM
Parewangi ve Iskandar (2020)	Endonezya	2003-2017	ARDL
Doğrusal ve Pozitif İlişki Bulan Çalışmalar			
Jauch ve Watzka (2015)	138 Ülke	1960-2008	GMM

Haan ve Sturm (2017)	121 Ülke	1975-2005	Dinamik Panel Regresyon
----------------------	----------	-----------	-------------------------

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

3. Veri Seti ve Ekonometrik Model

Çalışmamızda bağımlı değişken olarak gelir dağılımı eşitsizliğini temsilen gini katsayısı “*Dünya Gelir Dağılımı Eşitsizliği Veri tabanından*” (WIID) elde edilmiştir. Bağımsız değişken olarak ise Malezya İslami bankalarının özel sektöre verdiği brüt krediler ile literatürde sıklıkla başvurulan gayri safi yurtiçi hasıla değerleri kullanılmıştır. İslami bankalar ile ilgili veriler bankaların her yıl yayınladıkları yıllık finansal raporlarından elde edilmiştir.

İslami bankacılık gelişimi ile gelir dağılımı arasındaki ilişkinin ortaya konulması için 2001-2019 yıllarını kapsayan dönem için yıllık veriler kullanılmıştır. Uygulamada kullanılan değişkenler logaritmik halleri ile analize dahil edilmiştir. Çalışmada değişkenler arasındaki ilişkiler şu şekilde modellenmiştir:

$$LGINI_t = \beta_0 + \beta_1 LGDP_t + \beta_2 LGDP_t^2 + \beta_3 LPBANK_t + u_t \quad (1)$$

Modelde yer alan değişkenler:

LGINI = Gelir eşitsizliği göstergesini temsil etmekte olup modelin bağımlı değişkenidir.

LPBANK = İslami bankaların özel sektöre verdiği brüt kredileri temsil etmekte ve modelin bağımsız değişkenlerindedir.

LGDP = Kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasılayı temsil etmekte olup modelin bağımsız değişkenlerindedir.

LGDP² = Kişi başına gayri safi yurtiçi hasılanın karesini temsil etmekte olup modelin bağımsız değişkenlerindedir.

Kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla kontrol değişkeni olarak analize dahil edilmektedir. Kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasılanın karesi ise gelir dağılımı üzerinde doğrusal olmayan bir ilişkisi olup olmadığını kontrol edilebilmesi için analize dahil edilmektedir.

3.1. Çalışmanın Yöntemi ve Analiz Bulguları

Finansal gelişme ve gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi incelemek için literatürde ağırlıklı olarak yatay kesit, zaman serisi ve panel veri gibi ekonometrik yöntemler kullanılmaktadır.

Bu çalışmada aşağıda belirtilen üstünlükleri ve analizlerde kullanılan serilerin karakteristiği nedeniyle eşbütünleşme ilişkisinin incelenmesinde Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Modellere (ARDL) dayalı sınır testi uygulanmıştır. ARDL sınır testi yönteminin geleneksel eşbütünleşme analizlerine göre iki temel avantajı bulunmaktadır. Birincisi, eşbütünleşme yaklaşımında tüm değişkenlerin aynı dereceden durağan olması gerekirken ARDL sınır testi yönteminde değişkenler farklı dereceden durağan olsalar dahi eşbütünleşme analizinde kullanılabilir. İkincisi, ARDL yaklaşımında kısıtsız hata düzeltme modeli kullanıldığından daha iyi istatistiksel özelliklere sahiptir ve özellikle küçük örneklerde daha güvenilir sonuçlar vermektedir (Narayan - Narayan, 2005, 429).

Değişkenler arasındaki ilişkinin varlığı ile ilgili analize geçilmeden önce durağanlık analizlerinin yapılması gerekmektedir. Bunun için Augmented Dickey-Fuller (ADF) ve Philips-Perron (PP) birim kök testleri uygulanmış ve sonuçlar Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	ADF		PP	
	Düzye	Birinci Fark	Düzye	Birinci Fark
LGİNİ	0.044330 (0.9936)	-4.798195 (0.0066)	0.292801 (0.9966)	-4.810492 (0.0064)
LGDP	-3.208467 (0.1123)	-5.170477 (0.0033)	-3.247646 (0.1051)	-5.706237 (0.0012)
LGDP2	-3.065548 (0.1418)	-5.146286 (0.0035)	-3.104458 (0.1332)	-5.661741 (0.0013)
LPBANK	-1.780381 (0.6738)	-4.768410 (0.0069)	-1.780381 (0.6738)	-4.761395 (0.0070)
%5-%1 Kritik Değerler	-3.673616	-4.532598	-3.690814	-4.571559

Bağımlı ve bağımsız değişkenlerimizin tamamının hem ADF hem de PP birim kök testinin birinci farkında durağan oldukları görülmektedir. Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen ARDL sınır testi yaklaşımına göre, değişkenler farklı dereceden durağan olmaları halinde de kullanılabilir. Fakat I(2) değişkenlerin varlığında, ARDL yaklaşımı (2001) tarafından sağlanan F-istatistikleri, geçersiz hale gelmektedir. Çünkü ARDL sınır testi değişkenler I(0) veya I(1) karşılıklı eşbütünleşiktir varsayımına dayanmaktadır. Bu nedenle, ARDL yaklaşımında değişkenlerin I(2) olma ihtimaline karşı birim kök sınaması yapılması gerekmektedir (Shahbaz - Rahman, 2012, 67).

Aşağıdaki modelde değişkenlerimizi kullanarak oluşturduğumuz bir ARDL modeline ait eşitlik görülmektedir. Modelde yer alan α 'lar bağımsız değişkenlerin katsayı matrisini göstermekte, k, l, m ve n ise değişkenlerin alabileceği farklı gecikme sayılarını göstermektedir. Gecikme sayısını i ile gösterilirken, e_t ise bu modelin hata terimini ifade etmektedir. Modeldeki gecikme sayıları Akaike Bilgi Kriteri (AIC) yardımıyla belirlenmiştir.

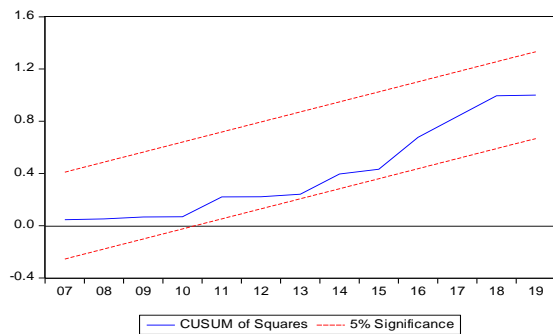
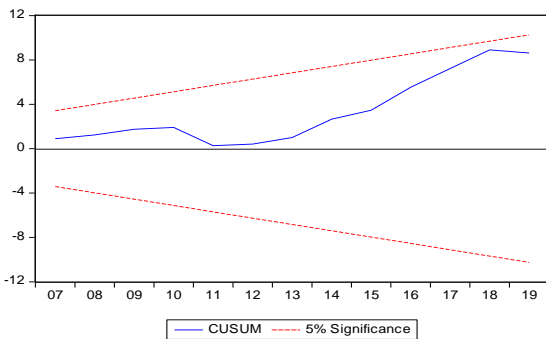
$$\begin{aligned} LGINI_t = & \alpha_0 + \sum_{i=1}^k \alpha_{1i} LGINI_{t-i} + \sum_{i=1}^l \alpha_{2i} LGDP_{t-i} + \sum_{i=1}^m \alpha_{3i} LGDP_{t-i}^2 \\ & + \sum_{i=1}^n \alpha_{4i} LPBANK_{t-i} + e_t \end{aligned} \quad (2)$$

Yapılan analizler sonucunda ARDL (1,0,0,0) modelinin uygun model olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu modelde herhangi bir problemin olmadığını onaylamak için tanımlayıcı testler uygulanmıştır. ARDL (1,0,0,0) modeline ait tahmin sonuçlarını gösteren Tablo 7'de görüldüğü üzere modelde otokorelasyon, değişen varyans problemleri bulunmamakta, hata terimlerinin normal dağıldığı ve model kurma hatası açısından herhangi bir sorun olmadığı yine modelin fonksiyonel biçiminde herhangi bir problemin olmadığı analiz sonuçlarında görülmektedir. Bunun için farklı gecikme kombinasyonları ile sınanan değişkenler üzerinde yapılan analizlerden alınan sonuçlardan yola çıkarak Akaike Bilgi Kriterine (AIC) göre en düşük değeri veren ARDL (1,0,0,0) modeli uygun model olarak tespit edilmiştir.

Tablo 7: ARDL (1,0,0,0) Modeli Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-istatistik	Olasılık*
LGİNİ (-1)	0.0117846	0.256472	0.0459488	0.6535
LGDP	-2.684233	0.741452	-3.62023	0.0031
LGDP2	0.145162	0.039655	3.660665	0.0029
LPBANK	-0.031992	0.012696	-2.519788	0.0256
C	15.84994	4.373625	3.623982	0.0031
TREND	-0.002158	0.001052	-2.051502	0.0609
Tanımlayıcı İstatistikler				
Test	Hesaplanan İstatistik		Olasılık	
Breusch-Godfrey Otokorelasyon	7.041723		0.0706	
Breush-Pagan-Godfrey Değişen Varyans	1.968685		0.8535	
Jarque-Bera Normallik	0.028134		0.986031	
Ramsey Reset	0.120990		0.7345	

ARDL (1,0,0,0) modelinin kararlılığının tespiti, yani değişkenlerde herhangi bir yapısal kırılma olup olmadığının belirlenebilmesi için CUSUM ve CUSUMQ testlerinden yararlanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre %5 anlamlılık seviyesinde değişkenlere ilişkin hata terimlerinin istenilen güven aralığı içinde kaldığı ve herhangi bir yapısal kırılmanın olmadığına ve katsayıların istikrarlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Şekil 5: Cusum ve Cusum Q Testi

ARDL modeli belirlendikten sonra sınır testinde kullanılacak eşitliğin oluşturulmasıdır. Aşağıdaki eşitlik sınır testinde kullanılan eşitliği göstermektedir. Bu eşitlik kullanılarak değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiler test edilmektedir.

$$\begin{aligned} \Delta LGINI_t = & \alpha_0 + \sum_{i=1}^k \alpha_{1i} \Delta LGINI_{t-i} + \sum_{i=1}^l \alpha_{2i} \Delta LGDP_{t-i} + \sum_{i=1}^m \alpha_{3i} \Delta LGDP_{t-i}^2 \\ & + \sum_{i=1}^n \alpha_{4i} \Delta LPBANK_{t-i} + \alpha_{5i} LGINI_{t-i} + \alpha_6 LGDP_{t-i} \\ & + \alpha_7 LGDP_{t-i}^2 + \alpha_8 LPBANK_{t-i} + e_{1t} \end{aligned} \quad (3)$$

Bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkilerin test edilebilmesi için aşağıdaki hipotezler kurulmaktadır;

$$H_0: \alpha_5 = \alpha_6 = \alpha_7 = \alpha_8 = 0 \text{ (eşbütünleşme yoktur),}$$

$$H_1: \text{En az 1 } \alpha \neq 0 \text{ (eşbütünleşme vardır).}$$

Wald F istatistiği ile hipotezler test edilmektedir. $\alpha_5 = \alpha_6 = \alpha_7 = \alpha_8 = 0$ katsayılarının birlikte sifıra eşit olup olmadığını test eden bir Wald F testi uygulanarak sınır testine ait istatistik elde edilmektedir. Ulaşılan bu istatistik değeri Pesaran, Shin and Smith (2001, 300) çalışmasından alınan alt sınır I(0) ve üst sınır I(1) değerleriyle karşılaştırılmaktadır.

Tablo 8: ARDL Sınır Testi Sonuçları

K	F İstatistiği	%5 Kritik Değerler	
		Alt Sınır I(0)	Üst Sınır I(1)
3	5.112894	3.38	4.23

Tablo 8'deki ARDL yaklaşımına göre F istatistik değeri 5.112894 olarak tespit edilmiştir. Ulaşılan bu değer, Pesaran vd. (2001)'deki alt sınır I (0) ve üst sınır I (1) ile karşılaştırılmakta ve I(1) kritik değerini %5 anlamlılık düzeyinde aştığı görülmektedir.

Hesaplanan istatistik değeri, I(1) kritik değerinden büyükse H_0 temel hipotez reddedilmesini gerektirmektedir. Tablo 8'deki değerler incelendiğinde İslami bankacılık gelişiminin gelir dağılımını etkilediği sonucuna ulaşılmaktadır. Buna göre uzun dönemde değişkenler arasında bir ilişkinin varlığı söz konusu olmaktadır.

Hata düzeltme modelinin çalışıp çalışmadığı, uzun ve kısa dönemde bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenleri hangi seviyede ve hangi yönde etkilediği bu aşamadan sonra incelenmelidir. Hata düzeltme mekanizmasının çalışıp çalışmadığı aşağıdaki model yardımıyla test edilmektedir.

$$\Delta LGINI_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^k \alpha_{1i} \Delta LGINI_{t-i} + \sum_{i=1}^l \alpha_{2i} \Delta LGDP_{t-i} + \sum_{i=1}^m \alpha_{3i} \Delta LGDP_{t-i}^2 + \sum_{i=1}^n \alpha_{4i} \Delta LPBANK_{t-i} + ECM_{t-1} + e_{2t} \quad (4)$$

Burada ECM (Error Correction Model) terimi, hata düzeltme terimi olup; uzun dönem ilişkisinden elde edilen hata terimleri serisinin bir dönem gecikmeli serisini temsil etmektedir. Bu değişkenin katsayısı, kısa dönemde meydana gelen sapmaların ne kadarının bir dönem sonra düzeleceğini göstermektedir. Modelde elde edilen hata düzeltme değişkeni katsayısının -1 ile -2 değerleri arasında yer alması GINI katsayısında kısa dönemde ortaya çıkan değişmelerin uzun dönem denge değerleri etrafında azalan dalgalanmalar göstererek dengeye ulaşıldığını yani sistemin dalgalanarak dengeye geldiğini ve dalgalanmanın her dönemde azalarak uzun dönemde dengeye geri dönüşü sağlayacağına işaret etmektedir.

Tablo 9: Kısa ve Uzun Dönem Katsayıları

Kısa Dönem Katsayıları ve Hata Düzeltme Modeli				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t - istatistik	Olasılık Değeri
D(LGDP)	-2.323415	0.532521	-4.363050	0.0008
D(LGDP2)	0.125789	0.029015	4.335331	0.0008
D(LP BANK)	-0.027571	0.009925	-2.777953	0.0157

C	21.579142	4.831269	4.466558	0.0006
CointEq (-1)	-1.201143	0.268881	-4.467196	0.0006
Uzun Dönem Katsayıları				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t - istatistik	Olasılık değeri
LGDP	-3.042817	0.443465	-6.861462	0.0000
LGDP2	0.164554	0.023414	7.027932	0.0000
LPBANK	-0.036266	0.009083	-3.992757	0.0015
@TREND	-0.002446	0.000960	-2.548885	0.0242

Uzun dönem analiz sonuçlarından elde edilen bulgular incelendiğinde, uzun dönem katsayılarının anlamlı olması İslami bankacılık gelişimi ile gelir dağılımı ilişkisi arasında doğrusal bir ilişki olduğuna işaret etmektedir. İslami bankacılık gelişimi ile gelir dağılımı arasında doğrusal ve negatif yönlü bir ilişki olduğu yani İslami bankacılık geliştikçe gelir dağılımı adaletinin sağlanması üzerinde pozitif etki görülmekte ve gelir eşitsizliği azalmaktadır. Tablo 9'a göre İslami bankacılık gelişimi değişkeni %1 düzeyinde anlamlı ve yorumlanabilir düzeydedir. Analiz sonucuna göre, İslami bankacılık gelişiminde meydana gelen %1'lik bir artış, gini katsayısını %0,036 oranında azaltmaktadır. İslami bankacılık gelişiminin gelir dağılımı üzerindeki etkisi olumlu olmakta ve gelir dağılımı eşitsizliğini azaltmaktadır. Buna karşılık GSYH katsayısının negatif GSYH'nin karesinin katsayısının pozitif olması ekonomik büyümenin ilk aşamalarında gelir dağılımını önce olumlu, ekonominin büyüyerek belli bir eşik değerini aşması ile gelir dağılımını olumsuz etkilemektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada yapılan ampirik çalışma sonucunda elde edilen kısa ve uzun dönemli bulgular, İslami bankacılık gelişimi ile gelir dağılımı arasında doğrusal ve negatif yönlü bir ilişkinin varlığına işaret etmektedir. İslami bankacılığın gelişmesi ve derinleşmesiyle birlikte toplumdaki bireyler arasında gelir dağılımı eşitsizliği azalmaktadır. Bu sonuç İslami bankacılık açısından değerlendirildiğinde, faizsizlik ilkesiyle topladığı tasarrufları ve fonları kullandırmadan önce enformasyona gerekli önemi göstererek karlı yatırımlara yönlendirmesi, reel ekonomiyi fonlaması, yaptığı proje bazlı çalışmalar ile

ekonominin istikrarlı büyümesine katkıda bulunarak gelir dağılımı eşitsizliğini olumlu yönde etkilemesi başlıca sebepler olarak sayılabilir. Bu bakımdan İslami bankaların gelir dağılımı adaletinin sağlanması sürecinde daha etkin rol alabilmesi için küresel çapta büyümesinin ve gelişmesinin çok önemli olduğu söylenebilir. Bu noktada başta kamuya olmak üzere İslami bankacılık sektörüne de birtakım görevler düşmektedir. İslami bankacılığın daha hızlı ve etkin bir şekilde büyümesi için ülkelerin etkin kararlar alması gerekmektedir. Malezya özelinde gördüğümüz üzere devletin öncülüğünde alınan kararlar İslami bankacılık sektörünün çok hızlı bir şekilde büyümesini beraberinde getirmiştir. Bunun için gerekli yasal zeminin ivedilikle oluşturulması ve İslami bankaların devlet tarafından desteklenmesi önem arz etmektedir. Ayrıca devletler İslami finans ile ilgili eğitim çalışmalarına daha fazla önem göstererek gerekli insan kaynağının nitelikli bir şekilde yetiştirilmesi için gerekli ortamı sunmalı ve İslami finans çalışmalarının bilimsel olarak da ilerlemesine katkıda bulunmalıdır.

İslami bankaların da ürün çeşitliliğini artırması ve özellikle alt gelir grubunda olan kesimler ile faiz konusunda hassasiyet gösteren kesimlerin finansal araçlara ulaşımı kolaylaştırılmalıdır. Özellikle faiz hassasiyetinden dolayı tasarruflarını yastık altında tutan bireylerin tasarruflarının yatırıma dönüştürülebilmesi için İslami bankaların faaliyet şekillerinin topluma doğru ve etkin bir şekilde anlatılabilmesi gerekmektedir. Böylece yastık altı tasarruflar İslami bankalar aracılığı ile yatırıma dönüştürülebilecektir. İslami bankalar fon kullandırma işlemlerini daha güvenli ve sağlıklı süreçler ile yürütmektedirler. Örneğin murabaha işlemi yapısı gereği bir varlık alım-satımı gerçekleştirilmesi gerekmekte ve doğrudan bir borçlandırma işleminden ayrılmaktadır.

Bugün murabahayla birlikte birçok enstrümana sahip olan İslami bankalar, üretim odaklı projelere daha fazla finansman sağlamalıdır. Bu durum, İslami bankacılığın ekonomi üzerinde oluşturacağı olumlu etkileri konusundaki bilinci artırabilir ve İslami bankaları toplumun her kesiminden bireyin tercih etmesi yönünde olumlu etkileri olabilecektir. Böylece İslami bankacılık gelişiminin gelir dağılımı eşitsizliğini azaltacağı konusunda daha etkin bir rol üstlenebileceğinden söz edilebilir.

Çalışmada İslami bankacılık ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişki ele alınmış ve Malezya örneği üzerinde İslami bankaların gelir eşitsizliğini düzeltici etkisi olduğu tespit edilmiş

ve literatürdeki çalışmalar uyuşmaktadır. Daha sonraki çalışmalarda modele farklı değişkenler ve farklı ülkeler eklenerek İslami bankacılık ve gelir eşitsizliği ilişkisi incelenebilir.

Kaynakça

- Akbıyık, Ceren. *Cross Country Evidence On Financial Development-Income Inequality Link*. Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Altıntaş, Nurullah - Çalışır, Mustafa. “Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi”. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 5/2 (2017), 229–244.
- Baligh, N - Pirace, Khosrow. “Financial development and income inequality relationship in Iran”. *Middle East Journal of Scientific Research* 13/7 (2013), 56–64.
- Banerjee, Abhijit V. - Newman, Andrew F. “Occupational Choice and the Process of Development”. *Journal of Political Economy* 101/2 (1993), 274–298.
- Batuo, Michael Enowbi vd. “Financial development and income inequality: Evidence from African countries”. *MPRA Paper No. 25658*, 153–175.
- Beckthorsten vd. “Finance, Inequality And The Poor”. *Journal of Economic Growth* 12/1 (2007), 27–49.
- Bittencourt, Manoel. “Financial Development and Inequality: Brazil 1985-1999”. *Economic Change and Restructuring* 43/2 (2010), 113–130.
- Bozkurt, Murat vd. “Katılım Bankacılığı ve Konvansiyonel Bankacılığın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye Üzerine Bir İnceleme”. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies* 1/ (2020), 95–114.
- Clarke, George R. G. vd. “Finance and Income Inequality: What Do the Data Tell Us?” *Southern Economic Journal* 72/3 (01 Ocak 2006), 578. <https://doi.org/10.2307/20111834>
- Diyanet İşleri Başkanlığı, DİB. *Kur'an-ı Kerim*. ed. Halil Altıntaş - Muzaffer Şahin. ANKARA: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Basım, 2011.
- Eriçok, Recep Emre - Yılandı, Veli. “Eğitim Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Sınır Testi Yaklaşımı”. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi* 8/1 (2013), 87–101.
- Galor, Oded - Zeira, Joseph. “Income Distribution and Macroeconomics”. *Review of Economic Studies* 60/ (1993), 35–52.
- Gedikli, Ayfer - Erdoğan, Seyfettin. “Malezya’da İslami Finans Ve İslami Bankacılık Uygulamaları Üzerine Bir İnceleme”. *Bilimname*. <https://doi.org/10.28949/bilimname.604791>
- Greenwood, Jeremy - Jovanovic, Boyan. “Financial Development, Growth, and the Distribution of Income”. *Journal of Political Economy* 98/5 (1990), 1076–1107.
- Haan, Sturm De - Sturm, Jan-Egbert. “How development and liberalisation of the financial sector is related to income inequality: Some new evidence”. *European Journal of Political Economy* 50/ (2017).
- Jauch, Sebastian - Watzka, Sebastian. “Financial Development and Income Inequality: A Panel Data Approach”. *Empirical Economics* 51/1 (2015).

- Kanberoğlu, Zafer - Arvas, Mehmet Akif. “Finansal Kalkınma ve Gelir Eşitsizliği: Türkiye Örneği, 1980-2012”. *Sosyoekonomi Dergisi* 21/ (01 Haziran 2014), 105–122. <http://dergipark.gov.tr/doi/10.17233/se.59218>
- Katılımfinans.com.tr. “Refinitiv, 2021 İslamî Finans Gelişmişlik Göstergesine ilişkin Bulguları Yayınladı”. *Küresel İslami Finans Gelişmişlik Göstergesii*. 2022. <https://katilimfinans.com.tr/kuresel-ekonomi/refinitiv-2021-islam-finans-gelismislik-gostergesine-iliskin-bulgulari-yayinladi-h13646.html>
- Kim, Dong-Hyeon - Lin, Shu-Chin. “Nonlinearity in the financial development–income inequality nexus”. *Journal of Comparative Economics* 39/3 (Eylül 2011), 310–325. <https://doi.org/10.1016/j.jce.2011.07.002>
- Law, Siong Hook - Tan, Hui-Boon. “Nonlinear Dynamics of the Finance-Inequality nexus in Developing Countries”. *The Journal of Economic Inequality* 10/December (2011), 551–563. <https://doi.org/10.1007/s10888-011-9174-3>
- Law, Siong Hook - Tan, Hui-Boon. “The role of Financial Development on Income Inequality in Malaysia”. *Journal Of Economic Development* 34/2 (2009), 1–17.
- Mohamad, Nurul Muna vd. “The moderating role of corporate social responsibility in determining islamic bank margin”. *Jurnal Ekonomi Malaysia* 54/2 (2020), 77–90.
- Narayan, Paresh Kumar - Narayan, Seema. “Estimating income and price elasticities of imports for Fiji in a cointegration framework”. *Economic Modelling* 22/3 (Mayıs 2005), 423–438. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2004.06.004>
- Omar, Azmi vd. *Fundamentals of Islamic Money and Capital Markets*. WILEY Yayınları, 1. Basım, 2013.
- Parewangi, Andi M. Alfian - Iskandar, Azwar. “The Nexus Of Islamic Finance And Poverty”. *Hitotsubashi Journal of Economics* 61/2 (2020), 111–139. <https://doi.org/https://doi.org/10.15057/hje.2020006>
- Park, Donghyun - Shin, Kwanho. “Economic Growth, Financial Development, and Income Inequality”. *Emerging Markets Finance and Trade* 53/12 (02 Aralık 2017), 2794–2825. <https://doi.org/10.1080/1540496X.2017.1333958>
- Pesaran, M. Hashem vd. “Bounds testing approaches to the analysis of level relationships”. *Journal of Applied Econometrics* 16/3 (Mayıs 2001), 289–326. <https://doi.org/10.1002/jae.616>
- Putriani, Diyah - Prastowo, Prastowo. “Financial inequality nexus and Islamic banking”. *Jurnal Ekonomi & Keuangan Islam* 5/2 (2019), 43–52.
- Refinitiv Islamic Finance Development Report. *Islamic Finance Development Report*. London, 2021. 1–78. <https://www.refinitiv.com/perspectives/market-insights/how-is-islamic-finance-helping-economies-recover-during-covid-19/>
- Refinitiv Islamic Finance Development Report. *İslamic Finance Development Report* (ts.). www.refinitiv.com
- Rostom, Ahmed vd. *The Role of Islamic Finance in Enhancing Financial Inclusion in Organization of Islamic Cooperation (OIC) Countries*. *The World Bank Islamic Economics and Finance Working Group* (2011). 5920.

- Şen, Sedef - Tütüncü, Asiye. “İslami Bankacılığın Gelir Eşitsizliği Üzerindeki Etkileri”. *Ulusal, Uluslararası Ve Küresel Ölçekte Finans Uygulamaları*. 155–174. Ankara: Gazi Kitabevi, 2021.
- Shahbaz, Muhammad - İslam, Feridun. “Financial Development, Economics Growth, Income Inequality Nexus: A Case Study of Pakistan”. *International Journal of Economics and Empirical Research* 1/3 (2013), 24–47.
- Shahbaz, Muhammad - Rahman, Mohammad Mafizur. “Does Nominal Devaluation Improve Income Distribution? Evidence from Bangladesh”. *South Asian Survey* 19/1 (06 Mart 2012), 61–77. <https://doi.org/10.1177/0971523114539586>
- Topuz, Seher Gülşah. *Finansal gelişme sürecinde gelir eşitsizliği: bir panel veri analizi*. Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Yaş, Murat. “Malezya’da İslami Finansın Gelişimi ve Politik Ekonomisi”. *Nobel June* (2021), 605–626.
- Zaim, Sabahattin. *İslam Ekonomisinin Temelleri*. İstanbul: Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları, 2013.

TÜRKİYE VE İNGİLTERE'DE ÖZEL EĞİTİM HİZMETLERİ

The special education services of Türkiye and England

[doi](https://doi.org/10.54429/seyad.1202803) https://doi.org/10.54429/seyad.1202803

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, iThenticate yazılımı ile taranmış, araştırma yayın ve etiğine aykırılık edilmemiştir.

CC BY-NC 4.0

Bu makale Creative Commons Attribution-NonCommercial License altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Ekrem ERDOĞAN

Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi,
Siyasal Bilgiler Fakültesi,
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri
İlişkileri Bölümü,
erdoğan@sakarya.edu.tr,
Orcid ID:0000-0002-3480-4758
Sakarya/ Türkiye

Kemal Gökmen GENÇ

Doktora Öğrencisi, Sakarya
Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri
İlişkileri.
Öğr. Gör., Sakarya Uygulamalı
Bilimler Üniversitesi, Arifiye Meslek
Yüksekokulu, Mülkiyet Koruma ve
Güvenlik Bölümü, İş Sağlığı ve
Güvenliği Programı,
kgokmengenc@subu.edu.tr
Orcid ID:0000-0001-9232-1677
Sakarya / Türkiye

Atıf / Citation

Erdoğan, Ekrem, Genç, Kemal Gökmen.. "Türkiye ve İngiltere'de Özel Eğitim Hizmetleri". Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi 10/2 (2022), 177 - 221.

Makale Bilgisi

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi: 11.11.2022

Kabul Tarihi: 06.12.2022

Yayın Tarihi: 31.12.2022

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using iThenticate, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Copyright ©

Politik Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar
Merkezi, Sakarya/TÜRKİYE

Center for Political, Economic and Social
Research, Sakarya/TURKEY

Türkiye ve İngiltere’de Özel Eğitim Hizmetleri

Özet

Bu çalışmanın amacı; Türkiye ve İngiltere’de özel eğitim hizmetlerini incelemektir. Dünya nüfusunun yaklaşık %15’inin engelli bireylerden oluştuğu tahmin edilmektedir. Engellilerin toplumsal yaşama tam katılmaları için en önemli araçlardan biri eğitimidir ve bu konuda çoğu yerde eğitim faaliyetleri planlanmaktadır. Ancak engellilerin özel gereksinimlerindeki farklılıklar nedeniyle özel eğitim hizmetlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu özel eğitim hizmetleri de ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesine göre farklılaşmaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye ve İngiltere’nin özel eğitim hizmetleri; uygulama ve istatistik yönünden değerlendirilmiştir. Türkiye için Milli Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim (2020) ile Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni (2021) verilerinden yararlanılmıştır. İngiltere için, DfE İstatistik Servisi (2021) verilerinden yararlanılmıştır. Bu bağlamda Türkiye ve İngiltere’de; 1700’lü yıllarda özel eğitim adına ilk kurumsal gelişmelerin olduğu, benzer özel eğitim temel ilkelerinin benimsendiği ve uygulama ile istatistik yönünden farklılıklar bulunduğu çalışma kapsamında tespit edilmiştir. Ayrıca özel eğitim hizmetleri bağlamındaki faaliyetlerden yararlanan çocukların, eğitim öğretim kademeleri açısından belirlenen kilit noktalarda okullarını bırakma oranının yüksek olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Engellilik, Engelli Bireyler, Özel Eğitim, Özel Gereksinimli Birey, Rehabilitasyon

Abstract

This study aims to examine special education services in Türkiye and England. It is estimated that approximately 15% of the world population consists of the disabled. Education is one of the essential tools for disabled people to participate fully in social life, and educational activities are planned in most places. However, special education services are needed due to the differences in their unique needs. These special education services differ according to the socio-economic development level of countries.

In this study, the special education services of Türkiye and England were evaluated in terms of practice and statistics. For Türkiye, data from National Education Statistics Formal Education (2020) and Disabled and Elderly Statistics Bulletin (2021) were used. As for England, data from DfE Statistics Service (2021) were used. As a result, in Türkiye and England, it was revealed that the first institutional developments for the sake of special education were in the 1700s, that similar basic principles of special education were adopted, and that there were differences in terms of practice and statistics. Additionally, it was realized that children who benefit from the activities in the context of special education services have a high school-dropout rate at the key points determined in terms of education and training levels.

Keywords: Disability, the Disabled, Special Education, Individual with Special Needs, Rehabilitation

Giriş

Dünyada bir milyardan fazla insanın bir tür engelliliğe sahip olduğu tahmin edilmektedir. Bu istatistik, dünya nüfusunun yaklaşık olarak % 15'ine tekabül etmektedir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), Avrupa Birliği (AB)'ne üye devletlerde, her 100 kişiden 6 ila 10'unun engelliliği olduğunu ve tahminen 135 milyon insanın engelliliğinin bulunduğunu belirtmiştir. Nüfusun yaşlanması ile bulaşıcı olmayan hastalıklar ve yaralanmalara bağlı olarak artan kronik durumun yaygınlaşmasıyla bu sayının gelecekte artacağı yorumlanmaktadır (DSÖ, 2021: 1). Bu bakımdan engelli bireylerin gelişimi konusunda ülkelerin sosyal politikaları önem arz etmektedir. Dolayısıyla ülkeler, özel grupların hayata tam katılımını sağlayabilmek için küçük yaşlardan itibaren eğitim faaliyetlerini planlamakta ve kurumlarını uygulama yönlü koordine etmektedir. Bu süreçte de engelli bireylerin özel gereksinimleri farklılık arz etmekte ve özel eğitime ihtiyaç duyulmaktadır.

Özel eğitim; özel gereksinimli bireylerin eğitim ihtiyaçları yönünden yetiştirilmiş görevliler, geliştirilmiş eğitim programları ile yöntemleri kapsamında sunulan ve bu bireylerin engel ve özelliklerine uygun olan eğitimidir. Ülkeler özel eğitim hizmetini sunarken, uygulamalar nezdinde farklılıklar olsa da yaşanan sorunların son yıllarda ortak olduğu görülmektedir. Günümüzde Kovid-19 ile birlikte ülkelerin karşılaştıkları sosyo-ekonomik problemleri, özel eğitim bütçelerini de olumsuz etkilemiş ve bu alanla ilgili finansman açıklarıyla karşılaşmıştır. Bu süreçte okulların tam kapanması ve özel eğitimin de aksaması nedeniyle aileler zorluklar yaşamıştır. Bu bağlamda özel gereksinimli çocukların sanal desteğe ve kaynaklara erişiminde sorunlar yaşanmış ve çocukların bireyselleştirilmiş öğrenme yolları tam olarak sağlanamamıştır. Okulların, yüz yüze eğitim faaliyetlerine başlamasıyla, özel gereksinimli çocukların normal dönemden farklı olarak diğerlerinden daha fazla ek desteğe ihtiyaç duyduğu tahmin edilmektedir. Pandemi sonrası dönemde sosyal, duyuşsal, zihinsel sağlık ve refahta düşüş, dil ya da hareketlilik gibi potansiyel becerilerin gerilemesi ve okullar arası geçiş için hazırlıkların yetersiz olması gibi sorunlar ortaya çıkmıştır. Ayrıca özel eğitim adına denetim faaliyetlerinin de önemi artmıştır (Long ve diğ., 2021: 8-9; EYHGM, 2021; MEB, 2020: 49; Skipp - Hopwood, 2020: 13; Sibietta - Cottell, 2020: 48-49).

Bu çalışmada Türkiye ve İngiltere'de özel eğitim hizmetleri uygulama ve istatistikî açıdan analiz edilmiştir. İlk olarak engelli, özel eğitim, rehabilitasyon gibi kavramlar tanımlanmıştır. İkinci olarak özel eğitimin tarihsel gelişimi ele alınmıştır. Daha sonra

Türkiye ve İngiltere’de özel eğitim uygulamaları incelenmiştir. Son olarak bu ülkeler özelinde özel eğitim hizmetleri istatistiki açıdan değerlendirilmiştir.

1. Kavramsal Çerçeve

Özel eğitim hizmetlerini değerlendirirken engelli, engellilik, özel, örgün, taşınmalı ve yaygın eğitim ve rehabilitasyon gibi kavramlar sıkça kullanılmıştır. Bu bakımdan bu kavramların açıklanması yerinde olacaktır. Engelli; diğer bireylerle eşit şartlar altında, topluma tam ve etkin olarak katılımlarının önünde engel olan uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel veya algısal bozukluğu bulunan kişilerdir (DSÖ, 2021: 1; EHK, 2005). Başka bir ifadeyle engelli; doğuştan ya da sonradan herhangi bir sebeple bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal ya da sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmiş, toplumsal hayata uyum sağlama ve günlük ihtiyaçlarını karşılama güçlükleri çeken bireylerdir (TDK, 2021: 1).

Engellilik; insan vücudunun çeşitli bölgelerinde sorunların oluşması ya da işleyiş kapasitesinde bir azalmanın olması durumudur. Bireyin, fiziksel, ruhsal ya da psikolojik yetilerinde çeşitli sapmaların görülmesi sebebiyle sosyal yaşama tam katılımın sağlanamamasıdır (Kock, 2004: 1375). Yaşamda eşit bir rol almak adına sınırlı imkânların olması neticesinde, uzun süreli ekonomik ve sosyal açıdan dezavantaja uğrama hali olarak da tanımlanabilmektedir (Bines - Lei, 2011: 420). DSÖ engellilik kavramını; bireyin sağlık durumuyla kişisel etmenler arasındaki karmaşık bir ilişkinin ve bireyin yaşadığı şartları temsil eden dış etmenlerin sonucu olan dezavantajlı hal olarak açıklamıştır (DSÖ, 2001: 1).

Engelli kişilerin topluma uyumunda eğitim önemli bir araçtır. Ancak bu eğitimin engelli bireylerin özelliklerine göre düzenlenmesi gereklidir. Bu da eğitimin bu bireylere göre özelleştirilmesini gerektirmektedir. Özel eğitim; bireysel ve gelişim özellikleriyle eğitim yeterlilikleri yönünden akranlarından anlamlı seviyede farklılık gösteren bireylerin eğitim ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak adına geliştirilmiş eğitim programları ve özel olarak yetiştirilmiş personel ile uygun ortamlarda sürdürülen eğitim şeklinde tanımlanmaktadır (ÖEHY, 2018) Dickson - Voorhies (2020: 15) özel eğitimi; engelli bireyin diğerlerinden farklı olan ihtiyaçlarını karşılamak için öğretme ve öğrenme stratejilerinin özel tasarımı olarak ifade etmiştir.

Örgün eğitim; belirli bir yaş grubunda ve aynı seviyede bulunan bireylere, amaca göre hazırlanmış olan programlarla, okulda düzenli olarak yapılan eğitimi ifade etmektedir. Bu bağlamda örgün eğitimin kapsamı; okul öncesi, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim kurumları şeklindedir (MEB, 2020: 1). Taşınabilir eğitim; özel eğitime ihtiyaç duyan engelli öğrencilerin okullarına ücretsiz şekilde ulaşmalarının sağlanarak eğitimlerin sunulmasıdır (EYHGM, 2021: 34). Bu faaliyetlerin gerçekleştirilebilmesi, Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve Milli Eğitim Bakanlığının işbirliğini gerektirmektedir. Örgün eğitim haricindeki eğitim faaliyetlerini içeren yaygın eğitim, özel eğitim kapsamında değerlendirilmektedir. Özel eğitimden yararlanabilmek için; erişkinlerde engellilik sağlık kurulu raporu ile asgari %20 engelli olmak, 18 yaş altı olanlarda, Çocuklar için Özel Gereksinim Raporu ile tespit yapılması ve özel eğitim değerlendirme kurullarınca değerlendirme ve tanınmalarının yapılması gereklidir. Bu kişiler Özel Öğretim Kurumları Kanunu kapsamındaki özel eğitim okulları ile özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde verilen destek eğitiminden yararlanabilir (ÖBHK, 2011). Bu eğitimin temel amacı rehabilitasyondur.

Rehabilitasyon; herhangi bir sebeple ortaya çıkan engelin etkilerini mümkün olan en az seviyeye indirmeyi ve engelli bireyin yaşamını bağımsız bir şekilde sürdürebilmesini sağlamayı hedefleyen fiziksel, sosyal, zihinsel ve mesleki beceriler geliştirmeye yönelik hizmetler olarak tanımlanmaktadır (EHK, 2005). Latince habil (yapabilir hale gelmek) kelimesine dayanan rehabilitasyon kavramı; bireyin çeşitli nedenlerle kaybettiği sağlıklı yaşantısını yeniden geri kazanmak anlamında kullanılmaktadır. Başka bir tanıma göre rehabilitasyon; bireyin zayıflayan işlevlerinin ya da yetilerinin yeniden tesis edilmesi, iyileştirilmesi şeklinde ifade edilmektedir (Ayaz, 2020: 22).

2. Özel Eğitimin Tarihsel Süreci ve Mevcut Görünümü

Özel eğitim konusunda dünyada yapılan ilk çalışmaların, Fransa'da 1755'te işitme engelliler okulu ile başladığı ileri sürülmektedir. Patolojik olanı normal olandan ayıran sınıflandırma anlayışının sorgulanmaya başlanması da 18. Yüzyılda Fransız Denis Diderot (1713-1784) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda "Görenlerin Kullanması İçin Körler Üzerine Mektup" (1749) ve "Duyanlar ve Konuşanların Kullanması İçin Sağırılar Üzerine Mektup" (1751) adlı çalışmaları örnek gösterilebilir (Rossa, 2017: 212).

1760'ta, Charles-Michel de l'Épée, işitme engelliler okulu kurmuştur. Bu bağlamda dünyanın ilk işaret alfabesini geliştirme çalışmalarını yapmış ve işitme engelli bireylere sistematik bir öğretim yöntemi sunmuştur. Fransız İşaret Dili adını verdiği alfabesi, daha sonraki yıllarda Amerikan İşaret Dili'ne uyarlanmıştır. Benzer şekilde bu dönemde Almanya, Birleşik Krallık ve ABD'de işitme engelliler okulu ve 1784'te Fransa'da bulunan Paris'te görme engelliler için okul açılmıştır (Aicardi, 2009: 176-177).

Paris Salpêtrière hastanesinin müdürü Philippe Pinel (1745-1826) tarafından 1798'de, ormanda bulunan bir çocuğun bulunduğu ortamdaki canlılar gibi davrandığı ve zihinsel engelli bireylerle aynı klinik belirtileri gösterdiği tespit edilmiştir. Pinel, bu klinik belirtilerin eğitim faaliyetleriyle düzelemeyeceği düşüncesine sahiptir. Ancak Pinel'in öğrencisi Jean Marc Gaspard Itard (1775-1838) aynı düşüncede değildir. Itard 1800'de, ormanda bulunan kişiye Victor adını vermiştir. Itard, Victor'un içinde bulunduğu sosyal terk edilme ve tecrit nedeniyle hem bilişsel hem de duygusal seviyede ciddi zihinsel engele sahip olduğuna inanmıştır. Bu çerçevede eğitim metotlarının faydalı olacağını düşünmüş ve zihinsel engelli bireylerle ilgili ilk çalışmalara öncü olmuştur (Rossa, 2017: 212).

1817'de Thomas Hopkins Gallaudet önderliğinde Amerikan işitme engelliler okulu açılmış ve işitme engelliler için parmak alfabesi geliştirilmiştir. Louis Braille, 1827 yılında görme engelliler için kabartılmış altı nokta esasına dayalı olan bir alfabe geliştirmiştir. 1829'da ABD'de görme engelliler okulu ve 1860'da ise zihinsel engelliler okulu açılmıştır (Valentine, 1993: 5).

Daha sonra eleştirilse de 1899'da Alexander Graham Bell tarafından genel okulların içinde özel sınıflar oluşturulmuştur. Alfred Binet ise engelli bireyler için zihinsel yeterliliği ölçen bir zekâ testi çalışması yapmış ve Binet-Simon ölçeği 1905'te yayımlanmıştır (Michell, 2012: 1-2).

İtalyan bir doktor olan Maria Montessori tarafından zihinsel engelli çocukların öğrenimi için beş duyuya hitap eden ve aşamalı olarak gelişim düşünülerek yapılandırılmış eğitim materyalleri geliştirilmiştir. Tıp eğitimini 1896'da bitirdikten sonra zihinsel engelli çocuklarla ilgilenmiş ve özel gereksinimli bu çocukları sınavlara hazırlayarak başarılı sonuçlar elde etmiştir. Montessori zihinsel engelli çocuklar adına geliştirdiği yöntemini, 1907'de Roma'da sosyoekonomik dezavantaja sahip olan 4-7 yaş aralığındaki çocukların

eğitimi için uygulamış ve Çocuk Evi adıyla bir kurum oluşturmuştur. Montessori yöntemini 1909'da dünyaya duyuracak "Bebek Eğitimi ve Çocuk Evinde Uygulanan Bilimsel Pedagoji Yöntemi" (The Method of Scientific Pedagogy as Applied to Infant Education and the Children House) adlı ilk kitabını yayımlayarak ilgililerin dikkatini çekmiş ve birçok yerde Montessori yöntemi uygulanmaya başlamıştır (Montessori, 2004: 272).

1900'lü yıllar engelli bireyler için engel türüne göre özel okulların sayısının arttığı ve Stanford Binett testi ile özel eğitim gerektiren bireylerin tespitinin de yaygınlaştığı dönem olmuştur. 1919'da ILO kurulmuş ve engelli bireylerin temel haklarının güvence altına alınması sürecini başlatmıştır. 1920'li yıllarda ise eğitilebilir ve öğretilebilir gibi farklı gruplandırmalarla özel eğitim sınıflarında derslerin verilmesine başlanmıştır. Birleşmiş Milletler 1945, UNESCO 1946, UNICEF 1946 ve DSÖ 1946 yıllarında kurulmasıyla oluşan uluslararası oluşumlar ile birlikte engelli bireylerin hakları konusunda gelişmeler sağlanmıştır. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile birlikte temel hakların ilanı 1948'de gerçekleşmiştir (Roid - Pomplun, 2012: 250-251).

1950'li yıllarda İskandinavya ülkelerinde ortaya çıkan normalizasyon kavramının on yıl sonra ABD'de benimsenmeye başlanmasıyla birlikte sosyal haklar adına politikalar hızlanmıştır. Daha sonraki yıllarda özel eğitimden her engelli bireyin yararlanamaması, ırksal ayrımcılıklar, eğitim maliyetleri vb. problemler bu konuda yasal düzenlemelerin gerekliliğini ortaya koymuştur. 1960'lı yıllardan sonra özel eğitim ihtiyacı olan bireyleri bir araya getirerek eğitime görüşü ağırlık kazanmıştır (Sucuoğlu - Kargın, 2011: 26-28).

20.yüzyılın sonlarına doğru özel eğitimin, eğitim bakanlıklarına devredilmesi süreci yaşanmış ve özel eğitim öğretmenleri görev almaya başlamıştır. 1970'lerden itibaren tıbbi model anlayışından sosyal model anlayışına geçiş hızlanmıştır. Bu süreçten sonra engelli hakları adına 1971'de Zihinsel Geriliği Olan Kişilerin Hakları Beyannamesi ve 1975'te Engelli Hakları Beyannamesi kabul edilerek yasal haklar güvence altına alınmaya başlamıştır. Daha sonraki yıllarda da uluslararası kuruluşların çalışmalarıyla gerçekleşen sözleşmelere taraf olan ülkelerin politikaları ve uygulanan stratejik planları engelli bireylerin haklarının güvencesini sağlamıştır (Erdoğan - Genç, 2019: 409).

İngiltere'deki özel eğitim, tarihsel gelişim açısından değerlendirildiğinde; bu alandaki ilk çalışmaların, 1783'te Londra'da duyma engelliler okulu ile başladığı söylenebilir. Aynı

okul, İskoçya'da 1760'ların başlarında faaliyetine başlamış ve 1792'de Yoksulların Sağır ve Dilsiz Çocuklarının Desteklenmesi ve Eğitimine Yönelik Sığınma Merkezi haline dönüşmüştür. 1791'de, Liverpool'da Henry Dannett tarafından görme engelliler için ilkokul kurulmuştur. Bu okulda görme engelli bireyler için müzik ve el sanatları eğitimi verilmiştir. Daha sonraki süreçte, mesleki eğitim sağlamak adına 1793'te Bristol'de, 1800'de Londra'da ve 1805 yılında Norwich'te görme engelli bireyler için okullar açılmıştır. 1835'te kurulan Yorkshire Görme Engelliler Okulu ile mesleki eğitimin yanında okuma, yazma ve matematik gibi farklı dersler de verilmiştir (Warnock, 1978: 8-9). 1838'de Londra Görme Engellilere Okumayı Öğretme Derneği tarafından kurulan okul ile genel eğitim, mesleki eğitimin temeli olarak görülmeye başlanmıştır. Manchester'da da 1838'de görme engelliler okulu, eğitim hedeflerinin planlanmasıyla gelişimin kaydedildiği bir kurum olarak adını duyurmuştur. Yine aynı yılda 1847'de kurulan Birmingham'daki Genel Görme Engelliler Kurumu, endüstriyel eğitimi, gündelik konuları da içeren bir müfredatla birleştirerek eğitime erken konsantrasyonu gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. 1847'de bir diğer gelişme de Highgate'te zihinsel engelliler için okul kurulması şeklindedir. 1851'de ise Londra Marylebone'da fiziksel engelli kız okulu ve 1865'te Kensington'da fiziksel engelli erkek okulu kurulmuştur. Görme engelliler için günümüz anlayışıyla okul olarak faaliyet gösteren kuruluş ise 1866'da Worcester'da kurulmuştur (House of Commons Education and Skills Committee, 2006: 11-13).

1944'teki Eğitim Yasası çerçevesinde ve daha önceki gelişmeler nazarında da tıbbi model eksenindeki anlayış ve terimlerle engelli bireyler sınıflandırılmış ve “eğitilemez”, “uyumsuz” ya da “eğitim açısından normalin altında” gibi kategorilere ayrılarak ayrı okullarda özel eğitim hizmeti verilmiştir. 1978'deki Warnock Raporu¹ ve ardından 1981'deki Eğitim Yasası, özel eğitim anlayışını ve kavramsallaştırılmasını değiştirmiştir. Bu gelişmeler akabinde, tüm engelli bireylerin yetenekleri veya engel türleri ne olursa olsun bütünleştirici bir yaklaşım sergilenmiştir (Gillard, 2021: 1).

¹ 1978'deki Warnock Raporu kapsamında; tüm çocukların eğitim alma hakkına sahip olduğu, özel eğitim ihtiyaçlarının tüm çocuklar için ortak olduğu, bütün öğretmenlerin özel eğitim ihtiyacı olan çocukları tanımak, tanımlamak ve onlarla çalışmak adına gerekli şartlara sahip olmasının gerekliliği, engelli bireylere ve özel eğitime ait kavramların gerçek anlamlarının bilinmesi gerektiği, akademik eğitimde özel eğitim bölümlerinin olması gerektiği, erken dönemde eğitime başlamanın önemi, yaş kategorilerine ve bireylerin özelliklerine göre çeşitlilik anlayışıyla eğitimin verilmesi vb. konular bulunmaktadır (Warnock, 1978: 1-3).

İngiltere’de 1988’deki Eğitim Yasası ile akademik başarı ve ulusal müfredat ekseninde okulların rekabet ettiği bir lig tablosu sistemi kurulmuştur. 1994’te yürürlüğe giren Özel Eğitim Uygulama Kılavuzu ile bütün özel eğitim ihtiyacı olan çocuklara yönelik eğitsel düzenlemelerin şartları belirlenmiştir. Bu çerçevede tek tip değerlendirme ve eğitim yaklaşımının, bütün özel eğitim ihtiyacı olan çocuklar için uygun olamayacağı görüşü hakim olmuştur. Benimsenen yaklaşımdaki ilk üç aşama; informal değerlendirme ve kaynaştırma; 4. ve 5. aşamalar ise formal değerlendirme ve ihtiyacın tespiti dahilinde farklı ortamlarda özel eğitimi içermiştir (Eripek, 1998: 9). Daha sonra İşçi Hükümeti 1997’de, 1994 Özel İhtiyaçlar Eğitimine İlişkin Birleşmiş Milletler bildirisine yönelik kitap çıkarmıştır. Bu bağlamda okulların kapasitesinin genişletilmesiyle kapsayıcı eğitime yönelik uluslararası uyuma dikkat çekilmiştir (Scott - McNeish, 2013: 7).

2001’deki Özel Eğitim İhtiyaçları ve Engellilik Kanunu (SENDA), 2002 Eğitim Kanunu ve 2004 Özel Eğitim Hizmetleri Stratejisi (Başarının Önündeki Engelleri Kaldırma) çerçevesinde özel eğitim hizmetleri iyileştirmeleri yapılmıştır. Kaynaştırma uygulamalarıyla ilgili düzenlemeler, bu değişikliklerde önemli yer edinmiştir. Böylece en az kısıtlanmış çevre, bireyselleştirilmiş eğitim programı, teşhis, değerlendirme, okula yerleştirmenin kuralları, aile ile öğrencinin hakları ve çocukların kaynaştırılmış ortamlarda eğitimi gibi konular yeniden değerlendirilmiştir (Saygı, 2007: 59).

2004’te İngiltere hükümeti, başarının önündeki engelleri kaldırmak ana fikriyle özel eğitim oranlarının zamanla düşmesi adına fikrini beyan etmiştir. Eğitim, Çocuk Hizmetleri ve Becerilerinde Standartlar Ofisi (Ofsted)’nin 2010 raporuna göre; özel eğitimden yararlanmak için yapılan bildirimlerin yeterli olmadığı ifade edilmiştir. Ayrıca sunulan önerilerde; özel gereksinimli bireyleri değerlendirme kalitesinin iyileştirilmesi ve devlet ek desteğinin etkili kullanılmasının sağlanması, öğretimin ve çevre desteğinin geliştirilmesi, uzman tedariki ve hizmetleri için strateji geliştirilmesi, sistemin ebeveynler, okullar ve diğer sağlayıcılar için daha net olması adına mevzuatın basitleştirilmesi, okulların sadece daha iyi eğitime ihtiyaç duyan öğrenciler için gereklilik ekseninde ilerleyerek çocuklar ve gençler için sonuçlara odaklanılmasını sağlamak gibi konulardan bahsedilmiştir (Ofsted, 2010: 17-18).

2014’te gelindiğinde, İngiltere’deki özel eğitim sisteminde değişiklikler yapılmıştır. Eğitim, sağlık ve bakım planları (EHC) ile özel eğitim bireysel başvuruları tek kategoride

ele alınmıştır. Özel eğitim sistemindeki diğer grup ise özel eğitim ihtiyaçları desteği uygulama kapsamından yararlananlar şeklinde belirlenmiştir. Diğer yıllarda da bu sistem üzerinden gerçekleşen özel eğitim hizmetleriyle ilgili veri paylaşımları yapılmıştır (DfE, 2014: 4).

Türkiye’deki özel eğitim, tarihsel açıdan değerlendirildiğinde; ilk kapsamlı gelişmelerin, Osmanlı döneminde yer alan Enderun Mektebi olarak bilinen üstün zekâya sahip ve yetenekli olan kişilerin özel eğitimi ile gerçekleştiği görülmektedir. Bu bağlamda engel gruplarına göre değişiklik gösterse de özel eğitimin yaygınlaşmaya başlaması 1700’lerden itibaren (Orhan - Genç, 2015: 121). 1889’da İstanbul Ticaret Mektebi Okulu açılarak örgün eğitim kapsamında işitme ve görme engelli bireylere eğitim vermeye başlanmıştır. Bu okul 1912’ye kadar eğitim vermiştir (Akçamete - Kaner, 1999: 397; Kargın, 2003: 1). 1913’e gelindiğinde Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu çerçevesinde özel eğitimin geliştirilmesi adına planlama kararı alınmıştır. 1921’de Özel İzmir Sağır ve Körler Okulu ile birlikte yaşanan özel eğitim gelişimi, 1924’te Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı’na devredilmesi ile birlikte 1950’ye kadar devam etmiştir. Akabinde 1950’de Millî Eğitim Bakanlığı bünyesine geçerek Özel Eğitim Hizmetleri Başkanlığı kurulması, özel eğitimin boyutunu sosyal model ekseninde geliştirmiştir (Doğan, 2019: 447).

1952’de Gazi Eğitim Enstitüsü bünyesinde Özel Eğitim Şubesi kurulmuştur. 1955’te, Ankara ilindeki Demirlibahçe İlkokulu’nda Psikolojik Servis Merkezi oluşturularak ilk Rehberlik ve Araştırma Merkezi açılmıştır. 1957’ye gelindiğinde ise 6972 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun yürürlüğe girerek özel eğitimden yararlanan bireylerin hakları Milli Eğitim Bakanlığı’nca korunmaya başlanmıştır (Akçamete - Kaner, 1999: 396; Özsoy, 1990: 126). 1961 Anayasası ile özel gereksinimli bireylere yönelik özel eğitim hizmeti güvence altına alınmıştır. 1968-1972 dönemi kapsayan ikinci beş yıllık kalkınma planı içeriğinde ilk kez öğrenme güçlüğü çeken bireylerin özel eğitiminden bahsedilmiştir (Doğan, 2019: 447). 1973’te kabul edilen 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu çerçevesinde, genel eğitimin kapsamında, özel eğitim yer almıştır. 1980’de özel eğitim hizmetleri, genel müdürlük yapısı altında teşkilatlandırılmıştır (Kargın, 2003: 1).

1983'te gelişmiş ülkelerdeki özel eğitim modelleri araştırılmış ve bu çerçevede 2916 sayılı Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu yürürlüğe girmesiyle özel eğitimle ilgili kapsamlı bir kanun ve yönetmelikleri çıkarılmıştır. Bu kapsamda kaynaştırma programları oluşturularak uygulanması sağlanmıştır. Beşinci beş yıllık kalkınma planları (1985-1989) içeriğinde de çeşitli engel gruplarından bahsedilerek özel eğitim imkânlarının detaylandırıldığı görülmüştür. 1986'da 3308 sayılı Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu ve 1987'de 3360 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu oluşturularak özel eğitimin kapsamı genişlemiştir. 1992'de Milli Eğitim Bakanlığı bünyesindeki daire başkanlığı, 3797 sayılı Kanun çerçevesinde Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü'ne dönüştürülmüştür (Altundemir, 2012: 102; Doğan, 2019: 447).

1993 Millî Eğitim Bakanlığı'nca özel eğitim yılı ilan edilmiştir. Bu süreçten sonra özel eğitime dair önem daha da artmış ve 1997'de 573 sayılı Kararname ile özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin genel ve mesleki eğitim görme hakkını kullanabilmeleri adına çalışmalar hızlanmıştır. 2000'de Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, 2005'te 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun ve 2005'te Özel Eğitim Kursları Yönetmeliği şeklindeki mevzuat gelişmeleri özel eğitim adına önemlidir. Bir diğer önemli gelişme ise 2007'deki özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin Milli Eğitim Bakanlığı'na devredilmesidir. 2013 yılında engelli ibaresi ve türevleri mevzuattaki "sakat", "özürlü" ve "çürük" gibi kavramların yerini almıştır. 2017'de Milli Eğitim Bakanlığı Rehberlik Hizmetleri Yönetmeliği ve 2018'de Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği yürürlüğe girmiştir (Akçamete - Kaner, 1999: 396-397; Orhan - Genç, 2015: 125-127). 2020'de Milli Eğitim Bakanlığı Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Yönetmeliği yürürlüğe girerek özel eğitimin rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri yönüne ilişkin görev ve işleyişiyle alakalı usul ve esaslar düzenlenmiştir (RPDHY, 2020: 1).

Özel eğitimdeki 2019-2020 dönemindeki mevcut durum değerlendirildiğinde; Türkiye'de örgün eğitimde; okul sayısının 1.417, öğretmen sayısının ise 15.321 olduğu görülmüştür. Bu dönemde, özel eğitim okullarında 55.588, özel eğitim sınıflarında 51.886 ve kaynaştırma eğitiminde 318.300 olmak üzere toplamda 425.774 öğrenci yer almıştır. Taşınabilir eğitimden yararlanan öğrenci sayısı 113.660'a ulaşmıştır. Yaygın eğitim kapsamında; özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerindeki öğrenci sayısı 438.570, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerindeki öğretmen sayısı 26.608 ve özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri sayısı ise 2.666 olarak gerçekleşmiştir (EYHGM, 2021: 32-33).

İngiltere’de özel eğitim alan kişilerin sayısı 1,37 milyona ulaşmıştır. Eğitim, Sağlık ve Bakım Planları (EHC) ile özel eğitim bireysel başvurular kapsamında bulunan öğrencilerin sayıları 325.618’dir. Özel eğitim ihtiyaçları desteği kapsamında olan öğrencilerin sayıları, 1.083.083’tür (İngiltere DfE İstatistik Servisi, 2021: 1).

3. Özel Eğitim Uygulamaları

Bu bölümde, Türkiye ve İngiltere’deki özel eğitim uygulamaları değerlendirilmiştir.

3.1. Türkiye’deki Özel Eğitim Uygulamaları

Türkiye’deki özel eğitimin temelinde; bireysel farklılıklar, gelişim özellikleri ve eğitim ihtiyaçları dikkate alınarak eğitim hizmetinin sunulduğu görülmüştür. Ayrıca özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin ilgi, istek, yeterlilik ve yetenekleri çerçevesinde erken dönemde özel eğitimden yararlandırılması yaklaşımı benimsenmiştir. Bu yaklaşım; özel eğitim ihtiyacı olan bireyleri sosyal ve fiziksel çevrelerinden olabildiğince ayırmadan, toplumla etkileşim içinde ve uyum sağlama sürecini içerecek biçimde yürütülmesini; özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin eğitsel performansları kapsamında amaç, içerik ve öğretim süreçlerinde uyarlamalar yapılmasıyla kaynaştırma esaslı birlikte eğitim görmelerine öncelik verilmesini; bireyselleştirilmiş eğitim programının (BEP) geliştirilerek özel eğitim ihtiyacı olan bireylere uygulanmasını ve kurumlar ile ailelerin işbirliği halinde özel eğitim sürecine aktif katılımının sağlanmasını içermektedir (ÖEHY, 2018).

Özel eğitim uygulamaları kapsamında bireylerin eğitsel değerlendirmesi ve tanınması ile alakalı iş ve işlemler, Rehberlik ve Araştırma Merkezleri’nde (RAM) oluşturulan özel eğitim değerlendirme kurulu tarafından yapılmaktadır. Bu süreçte ilk başvuru; okul yönetimi, veli veya zihinsel engeli olmayan 18 yaşından büyük birey tarafından yapılırken, resmi kurumlarda bakım ve barınma hizmetinden faydalanan bireyler adına da kurumun resmi yazıyla görevlendireceği personel tarafından yapılmaktadır. Eğitsel değerlendirme ve tanılama akabinde özel eğitim ihtiyacı olduğu belirlenen bireyler, Özel Eğitim Değerlendirme Kurulu Raporu düzenlenmesiyle uygun eğitim ortamına ve özel eğitim hizmetine yönlendirilmektedir. Bu bağlamda en fazla bir yıllık eğitim planı hazırlanmaktadır ve ihtiyaç dahilinde bu planlar yenilenebilmektedir. Bu süreçteki işlemler ise MEBBİS-RAM Modülü (Millî Eğitim Bakanlığı Bilişim Sistemleri Rehberlik ve Araştırma Merkezi Modülü) kullanılarak gerçekleştirilmektedir (ÖEHY, 2018).

Özel eğitim hizmetleri; 0-36 aylık dönemde, özel eğitim ihtiyacı olan çocuklar için ailelerin bilgilendirilmesi ve desteklenmesiyle erken çocukluk dönemi hizmetleri şeklinde yürütülmektedir. 36 ayını tamamlayan özel eğitim ihtiyacı olan çocuklar adına da okul öncesi eğitim verilmektedir. Her tür kademedeki özel eğitim hizmetlerinin, kaynaştırma/ bütünleştirme vasıtasıyla sürdürülmesi temel amaçken, ihtiyaç dahilinde özel eğitim kurumları ya da özel eğitim sınıfları açılabilir. Resmi özel eğitim okullarında öğrenim gören özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerin örgün eğitimi dışında gereksinim halinde tamamlayıcı eğitim faaliyetlerinin düzenlenmesi mümkün olmaktadır. Ayrıca mesleki, teknik, sosyal ya da kültürel alanlarla ilgili özel eğitim ihtiyacı olan bireylere yaygın eğitim de verilebilmektedir. Örgün eğitimden doğrudan yararlanamayacak durumda olan bireylere ise uzaktan eğitim yoluyla dersleri takip edebilmesi adına gerekli hizmetler verilmektedir. Özel yetenekli bireylere ise her tür ve kademede kayıtlı oldukları okulların destek eğitim odalarında ve Bilim ve Sanat Merkezi (BİLSEM) bünyelerinde destek eğitim hizmeti verilmektedir (ÖEHY, 2018).

Özel eğitim hizmetleri kapsamındaki erken çocukluk dönemi eğitimi; 0-36 aylık özel eğitim ihtiyacı olan çocuklar adına, il ya da ilçe özel eğitim hizmetleri kurul kararıyla özel eğitim okulları, okul öncesi eğitim kurumları, ana sınıfı olan eğitim kurumları ile çocuk ve ailenin ihtiyaçları çerçevesinde evlerde de yürütülmektedir. Bu bağlamda; velinin yazılı şekilde yaptığı talep üzerine Özel Eğitim Değerlendirme Kurulu Raporu değerlendirilerek il veya ilçe özel eğitim hizmetleri kurulunca planlamalar yapılmaktadır. BEP hazırlanarak aile vasıtasıyla kurumda veya evde özel eğitim yürütülmektedir. Özel eğitim ihtiyacı olan çocuk için haftada 2 gün, 40'ar dakikalık iki eğitim saatinde, okulun ders saatleri içinde ya da dışında herhangi bir gün planlanabilmektedir (ÖEHY, 2018).

Zorunlu öğrenim çağında olmasına rağmen birden fazla yetersizliği sebebiyle ilköğretim ya da ortaöğretim programlarına devam edemeyecek haldeki öğrenciler için öncelikli olarak özel eğitim okullarında; özel eğitim okulu bulunmayan yerleşim yerlerinde ise diğer okullar bünyesinde valiliğin oluruyla sınıf açılmaktadır. Bu sınıflarda BEP'e göre başarının değerlendirilmesi yapılarak 4 öğrenciden oluşan sınıflarda birleştirilmiş sınıf uygulaması ile eğitim yapılmaktadır (ÖEHY, 2018). Ayrıca zorunlu öğrenim çağında olup en az 12 hafta süreyle örgün eğitim kurumlarından yararlanamayacağı ve sağlığa risk oluşturacağı en az birisi ilgili daldan olmak üzere üç uzman tabipçe düzenlenen Durum Bildirir Sağlık Kurulu Raporu'nda belirtilen öğrencilere velinin yazılı talebiyle

evde eğitim hizmeti verilmektedir. Bu eğitimin içeriğinin sunulması da, ilköğretim kademesinde ya da özel eğitim programı uygulanan ortaöğretim kademesinde bir okula kayıtlı olanlar adına haftada 10 ders saatinden, diğer ortaöğretim kademesinde bir okula kayıtlı olanlar adına ise haftada 16 ders saatinden az olmayacak biçimde gerçekleştirilmektedir (ÖEHY, 2018).

Özel eğitim hizmetlerindeki bir diğer durum da; zorunlu öğrenim çağındaki özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerden sağlık problemi sebebiyle sağlık kuruluşlarında yatarak tedavi gören öğrencilerin eğitimleridir. Bu bağlamda Sağlık Bakanlığı'nın uygun görüşü ve valiliğin oluruyla hastane sınıfları açılmaktadır. Bu kapsamda, ilköğretim ya da özel eğitim programı uygulanan ortaöğretim kademesinde öğrenciler adına haftada 10 ders saatinden; diğer ortaöğretim kademesinde olanlar adına ise haftada 16 ders saatinden az olmayacak şekilde birleştirilmiş sınıf uygulaması ile sınıfa gelemeyecek bireyler için de odalarında eğitim yapılmaktadır (ÖEHY, 2018).

Özel eğitim programlarının uygulandığı özel eğitim okullarıyla bu programların uygulandığı sınıflarda, grup eğitimine uyum sağlayamayan öğrencilerin grup eğitimine hazırlanması hedefiyle, haftalık toplam ders saatinin %40'ını aşmayacak biçimde BEP geliştirme birimince bire bir eğitim uygulaması yapılmaktadır (ÖEHY, 2018). Bir diğer özel eğitim uygulaması da, resmi özel eğitim okullarında örgün eğitim saatleri dışında hafta içi ya da hafta sonu öğrencilerle yürütülen tamamlayıcı eğitim faaliyetlerinin velinin yazılı talebi ve BEP geliştirme biriminin kararı doğrultusunda okul yönetimince yürütülmesidir. Bu kapsamdaki eğitim faaliyeti, bire bir veya aynı tür yetersizliğe sahip en fazla 3 öğrenciyle haftalık 40'ar dakikalık 2 ders saati biçiminde uygulanmaktadır. Ayrıca özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin ailelerinin eğitimine önem verilmektedir ve bu eğitimin içeriği rehberlik ve eğitim hizmetleri şeklindedir (ÖEHY, 2018).

Özel eğitim uygulamalarına dair fikir vermesi adına MEB 2020 Yılı İdare Faaliyet Raporu kapsamında açıklanan özel eğitim uygulamaları faaliyet özeti ve özel eğitim performans göstergesi sonuçları, bölümün devamında ele alınmıştır. Bu çerçevede değerlendirildiğinde; Milli Eğitim Bakanlığı'nın 2019-2023 Stratejik Planı kapsamında özel eğitim adına belirlenen; özel eğitim ve rehberlik hizmetlerinin etkinliğinin artırılmasıyla bireylerin bedensel, ruhsal ve zihinsel gelişimlerinin desteklenmesi amacının 3 temel hedefi bulunduğu görülmüştür. Bu bağlamdaki hedefler; öğrencilerin

mizaç, ilgi ve yeteneklerine uygun olan eğitimi alabilmelerine olanak veren işlevsel bir psikolojik danışmanlık ve rehberlik yapılanmasının kurulması, özel eğitime ihtiyaç duyan bireyleri akranlarından soyutlamayan ve birlikte yaşama kültürünü güçlendiren eğitimde adalet temelli yaklaşım modelinin geliştirilmesi ve özel yetenekli öğrencilerin, akranlarından ayrıştırmadan doğalarına uygun olan bir eğitim yöntemiyle desteklenmesi şeklinde sınıflandırılmıştır (MEB, 2020: 37).

11. Kalkınma Planı (2019-2023) incelendiğinde; özel eğitime ihtiyaç duyan bireylerin eğitim hizmetlerinden yararlanabilmeleri adına beşerî ve fiziki imkânların güçlendirilmesinin amaçlandığı görülmüştür. Bu bağlamdaki hedefler; özel eğitime ihtiyaç duyan bireylerin tespiti adına il bazlı taramaların gerçekleştirilmesi ve ihtiyaç haritalarının oluşturulması; özel eğitim hizmetinin yaygınlaşması için mobil platformların kurulması; öğrenme ortamlarının fiziki altyapısı, öğretim programı ve materyal zenginliği, öz bakım becerileri, bütünleştirme uygulamaları ve rehberlik hizmetleri standartlarının yükseltilmesi; özel yetenekli çocuklar için Eğitim, Bilim ve Değerlendirme Kurulu'nun oluşturulması; üniversitelerle işbirliği yapılarak zekâ ve yetenek testlerinin niteliğinin geliştirilmesi ile zekâ ve yetenek tanılama ve izleme merkezlerinin oluşturulması şeklinde belirlenmiştir (MEB, 2020: 40).

2020'de Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğüne 1,8 milyar ödenek ayrılmasına rağmen 2,5 milyarın biraz üzerinde harcama yapılmıştır. Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğünde 4 milyar 270 milyon liralık ayrılan ödeneğin 4 milyar 256 milyonu kullanılmıştır (MEB, 2020: 49). Tablo 1'de MEB (2020) verileri çerçevesinde, özel eğitim performans göstergesi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 1: 2020 Yılı Özel Eğitim Performans Göstergesi Sonuçları

Alt Program Hedefi	Performans Göstergesi ve Açıklama	Hedeflenen	Yılsonu	Gerçekleşme
		Göstergesi	Gerçekleşme	Oranı
		Düzevi	Düzevi	
	1- Özel eğitimde eğitim ve öğretime adil şartlar altında erişimin sürdürülmesi ve fırsat eşitliğinin artırılması			
	1- Özel eğitimde pansiyon hizmetinden memnuniyet oranı	90	-	
	2- Özel eğitimde pansiyonların doluluk oranı	40	30	75
	2- Özel eğitime ihtiyacı olan ve özel yetenekli öğrencilere yönelik hizmetlerin kalitesinin artırılması, tanılama ve değerlendirme araçlarının daha ileri seviyelere taşınması ve engelli bireylerin eğitiminin desteklenmesi			

1.BİLSEM öğrencilerinin programlara devam oranı	96	95,5	99,47
2.BİLSEM grup tarama uygulaması yapılan öğrenci oranı	25	13	52
3.Destek eğitim odalarından yararlanan öğrenci sayısı (sayı)	46.000	49.048	106,62
4.İlköğretimi tamamlayan özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerden ortaöğretime devam edenlerin oranı	90	85	94,44
5.Kaynaştırma veya bütünleştirme uygulamaları yoluyla eğitim alan öğrencilerin örgün eğitimdeki toplam özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilere oranı	65	51	78,46
6.Özel eğitimde tanı konulan ve yönlendirilen öğrencilerden eğitimlerini tamamlayanların oranı	82	80	97,56
7.RAM'de yapılan inceleme sayısı	390.000	270.334	69,31
8.RAM'de yapılan tanılama sayısı	500.000	341.093	68,21

Kaynakça: MEB (2020: 56-57).

2020 özel eğitim performans göstergesi sonuçlarına bakıldığında; eğitim ve öğretime adil şartlar altında erişimin sürdürülmesi ve fırsat eşitliğinin artırılması alt programının iki temel performans göstergesi vardır. Bunlardan ilki, pansiyon hizmetinden memnuniyet oranında, hedeflenen göstergesi düzeyi %90 olarak belirlenirken yılsonu gerçekleşme düzeyi ölçülmemiştir. Anket uygulamasının salgın sebebiyle yapılamaması sonucu yılsonu gerçekleşme düzeyi ve oranıyla ilgili veri elde edilememiştir. Diğer pansiyonların doluluk oranı yılsonu gerçekleşme oranı %75 olmuştur.

Diğer alt program hedefi; özel eğitime ihtiyacı olan ve özel yetenekli öğrencilere yönelik hizmetlerin kalitesinin artırılması, tanılama ve değerlendirme araçlarının daha ileri seviyelere taşınması ve engelli bireylerin eğitiminin desteklenmesidir. Bunun da sekiz performans göstergesi vardır. Bu göstergelerden ilki BİLSEM öğrencilerinin devam oranıdır. BİLSEM öğrencileri %99,47 oranında derslere devam etmektedir. İkinci göstergesi BİLSEM'de grup tarama uygulaması yapılan öğrencilerin oranıdır. Grup taraması için toplam öğrencilerin $\frac{1}{4}$ 'ü hedeflenmesine rağmen bununda %52'si gerçekleşmiştir. Bu durum salgın nedeniyle yeterli öğrenciye ulaşılamamasından kaynaklanıyor olabilir. Üçüncü göstergesi olan destek eğitim odalarından yararlanan öğrenci sayısı hedeflenenin üzerinde gerçekleşmiştir. Dördüncü göstergesi ilköğretimi tamamlayan özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerden ortaöğretime devam edenlerin oranı hedefe oldukça yaklaşarak %94,44 olmuştur. Beşinci göstergesi kaynaştırma veya bütünleştirme uygulamaları yoluyla eğitim alan öğrencilerin örgün eğitimdeki toplam özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilere oranında hedefe %78,46 oranında ulaşılmıştır. Altıncı göstergesi özel eğitimde tanı konulan ve yönlendirilen öğrencilerden eğitimlerini tamamlama oranı %97,56 olarak hedeflenen seviyeye oldukça yaklaşmıştır. Yedinci

gösterge Rehberlik Araştırma Merkezlerinde(RAM) yapılan inceleme sayısı ve sekizinci göstergedeki bu merkezlerde yapılan tanılama sayısı sırayla %69,31 ve %68,21 oranında gerçekleştirilmiştir. 7 ve 8 numaralı programlar açısından yaşanan bu durumun sebebi olarak salgın sebebiyle alınan önlemler gösterilebilir.

MEB 2020’de özel eğitimde eğitim ve öğretime adil şartlar altında erişimin sürdürülmesi ve fırsat eşitliğinin artırılması hedefiyle çeşitli faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Özel eğitim okullarında aylık ortalama 450 öğrenciye yaklaşık olarak 1.63 milyar TL özel eğitim bursu verilmiştir. Özel eğitim pansiyon hizmetleri kapsamında, yatılı eğitimine devam eden 1005 öğrencinin barınma hizmetleri için 5,75 milyar TL, harçlık olarak da 419 bin TL ödeme yapılmıştır. Özel eğitimde destekleme ve yetiştirme kursları kapsamında belirlenen program, okullarda il ve ilçe milli eğitim müdürlüklerince koordine edilmiştir. Özel eğitimde parasız yatılı eğitimini sürdüren 895 öğrenciye yaklaşık 304 bin TL tutarında giyecek ve kırtasiye yardımı yapılmıştır (MEB, 2020: 77-78).

Diğer taraftan özel eğitime ihtiyacı olan ve özel yetenekli öğrencilere yönelik hizmetlerin kalitesinin artırılması, tanılama ve değerlendirme araçlarının daha ileri seviyelere taşınması ve engelli bireylerin eğitiminin desteklenmesi için özel eğitim ve rehberlik hizmetleri kapsamında çok sayıda faaliyet gerçekleştirmiştir. Bu çerçevede özel eğitime ihtiyacı olan öğrencilere yönelik; Biyometrik Kimlik Doğrulama Sisteminin hayata geçirilmesi, erken çocukluk dönemi (0-36 aylık) eğitim hizmetlerinin geliştirilmesi ve bu kapsamda yerel yönetim hizmetlerinin kalitesinin artırılması, uzaktan eğitim sürecinde kullanılmak üzere yardımcı ders kitaplarının verilmesi ve Özelim Eğitimdeyim ve EKPSS Mobil Uygulamalarının geliştirilmesi, bu öğrencilerin eğitime erişim imkânlarının artırılması için özel eğitim anaokulu ve meslek okullarının açılması, bu bireylerin tespiti için Sağlık Bakanlığı, SGK ve yerel yönetimlerle tarama için işbirliği yapılması sağlanmıştır. Erken dönemde bu çocuklara müdahale araçları geliştirilmiştir. Kaynaştırma / bütünleştirme vasıtasıyla eğitimlerine devam eden öğrencilerin eğitim gördükleri okullarda destek eğitim odası, özel eğitim uygulama okullarında uygulama evi ve özel eğitim meslek okullarında meslek edinme atölyeleri yapılmıştır. Mevzuat yeniden yapılandırılmış ve öğretmenlerin yeteneklerinin artırılması için iş başı eğitim programları yapılmıştır. Nitelikli uzman personel yetiştirilmesi amacıyla Yükseköğretim Kurulu ile iş birliği yapılmıştır. Velilerin eğitimi için kurslar açılmıştır. Bütünleştirici Eğitim İçin Özel Eğitim Hizmetlerinin Kalitesinin Artırılması Teknik Yardım (BEGEP)

ve Doğudan Batıya Engelsiz Hayat Projeleri (TANAP) gerçekleştirilmiştir. Rehberlik hizmetleri kapsamında, Zorlayıcı Yaşam Olaylarında Psikoeğitim Projesi (ZOYOP) ile Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinin Kapsayıcı Eğitim Hizmetleri Sunma Açısından Kapasitelerinin Güçlendirilmesi Projesi (RAMKEG) gerçekleştirilmiştir. Her sınıf düzeyinde sınıf rehberlik programları geliştirilerek 2020-2021 eğitim ğretim yılında uygulanmaya başlanmıştır (MEB, 2020: 78-82).

3.2. İngiltere’deki zel Eğitim Uygulamaları

İngiltere’deki özel eğitim sisteminin unsurları; engelli bireylerin ve ailelerinin karar alma süreçlerine katılımı, engelli bireylerin ihtiyaçlarının erken tespiti ve erken müdahalenin gerçekleştirilmesi, engelli bireyler için destek konusunda seçeneklerin arttırılması, engelli bireylere destek sağlamak için eğitim, sağlık ve sosyal bakım hizmetleri arasında işbirliğinin yaratılması, engelli bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak için yüksek kaliteli hizmetin gerçekleştirilmesi, kapsayıcı uygulamaya ve öğrenmenin önündeki engellerin kaldırılmasına odaklanmak, bağımsız yaşam ve istihdam dahil yetişkinliğe yönelik hazırlığın yapılması hedefleri çerçevesinde şekillenmektedir (Long ve diğerleri, 2021: 9). İngiltere’de özel eğitim ihtiyaçları için tek tip değerlendirme ve eğitim yaklaşımının, tüm özel gereksinimli çocuklar adına uygun olamayacağı görüşü benimsenmiştir. Bu kapsamda, beş aşamalı bir özel eğitim değerlendirme ve ğretim sistemi oluşturulmuştur. İlk üç aşama, informal değerlendirme ve kaynaştırmayı kapsarken, 4. ve 5. aşamalar ise formal değerlendirmeyi ve zorunluluk arz ettiği durumlarda da ayrı özel eğitim ortamlarındaki eğitimi kapsamaktadır (Eripek, 1998: 9).

Her okulda özel eğitim koordinatörü yer almaktadır ve tüm özel gereksinimli öğrencilerin dosyalarını tutmak, sınıf öğretmenlerine danışmanlık yapmak, okul dışı kurum ve kişilerle ilişkileri yürütmek gibi görevleri yerine getirmektedir. Her okulda, özel eğitim koordinatörlerinin görevleri, informal değerlendirmelerin esasları, verilecek hizmet içi eğitim programları gibi usul ve esasların belirtildiği özel eğitim prosedürleri hazırlanmaktadır. Eğitim alanı ile ilgili olan yerel yönetimler ise formal değerlendirme ve kararlardan sorumlu olmaktadır. 2001 yılında ise zel Eğitim İhtiyaçları ve Engellilik Kanunu (SEND) kapsamında, kaynaştırma eksenli değerlikler yapılarak bireyselleştirilmiş eğitim programı, ğrenci ve ailesinin hakları, çocukların kaynaştırılmış ortamlarda eğitimi gibi konulara daha fazla önem verilmiştir (Saygı, 2007: 59).

2010 yılında ise özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin belirlenmesinde; “School Action” (okulun olağan müfredatının bir parçası olarak ek ya da farklı özel eğitim hizmetinin yapılması), “School Action Plus” (sınıf öğretmeni ve özel eğitim koordinatörü tavsiyeleri ya da kurum dışı uzmanlar vasıtasıyla verilen destekler) ve “Statement” (özel eğitim için bireysel başvurular üzerine değerlendirilmelerin yapılması) süreçlerinin yaşandığı görülmüştür (DfE, 2014: 4).

2014 yılında da, 1 Eylül tarihli Çocuklar ve Aileleri Kanunu (Children and Families Act 2014) oluşturulması ve Özel Eğitim İhtiyaçları ve Engellilik Kanunu (SEND) kapsamında değişikliğe gidilmesi ile özel eğitime ihtiyacı olan bireylerle ilgili, “School Action” ve “School Action Plus” kategorileri, Özel Eğitim İhtiyacı Desteği (SEN Support) çatısı altında birleştirilmiştir. Dolayısıyla Özel Eğitim İhtiyacı Desteği; okulun olağan müfredatının bir parçası olarak ek ya da farklı özel eğitim hizmetinin yapılması ile sınıf öğretmeni ve özel eğitim koordinatörü (SENCO) tavsiyeleri ya da kurum dışı uzmanlar vasıtasıyla verilen destekleri kapsamıştır (DfE, 2021: 7). 5 yaşından küçük çocuklar için Özel Eğitim İhtiyacı Desteği kapsamı; 2 yaşında olanlarda özel eğitimde ilerlemenin kontrolünün belgelendirilmesi, 2-3 yaş arası çocuklarda, sağlık kontrolü için sağlık görevlisinin atanması, ilkokulun birinci yılında yaz döneminde yazılı bir değerlendirmenin yapılması, çocukların engel türüne göre araç-gereçlerin temin edilmesi gibi gereken ek yardımların sunulması şeklindedir. Zorunlu okul çağındaki çocuklarda ise Özel Eğitim İhtiyacı Desteği kapsamı; bireyselleştirilmiş eğitim programı, öğretmen veya sorumlu atanması, sınıfta ve teneffüste gözlemin yapılması, daha küçük bir grupta dersin sunulması, sınıf etkinliklerine katılmaya yardımın sağlanması, öğrenmelerine yönelik ekstra teşvik yöntemlerinin uygulanması, akranlarıyla iletişim kurulmasına yardımcı olmak ile fiziksel ya da kişisel bakım güçlüklerinde destek şeklindedir (Long ve diğerleri, 2021: 5-6).

Özel eğitime ihtiyacı olan bireylerle ilgili bir diğer sınıflandırma ise Eğitim, Sağlık ve Bakım (EHC) Planları şeklindedir. Bu kategori; formel bir değerlendirmenin ardından yerel bir makam tarafından bir planın yayınlanması sürecini içermektedir. Belirlenen plan kapsamında bireye verilen belge, özel eğitim yönünden temel ihtiyaçlarını ve alması gereken ek özel eğitim hizmetini belirlemektedir. Bu kategori ayrıca “Statement” (özel eğitim için bireysel başvurular üzerine değerlendirmelerin yapılması) süreciyle birlikte değerlendirilmektedir (DfE, 2021: 7). EHC, Özel Eğitim İhtiyacı Desteği ile sağlanandan

daha fazla yardıma ihtiyaç duyan 25 yaşına kadar olan çocuklar ve gençler için oluşturulmuştur. Eğitim, sağlık ve sosyal bakım ihtiyaçlarını kapsayan birleşik bir yaklaşımla çocuklara ve gençlere daha fazla yardım sağlamayı amaçlamıştır. Yerel makamdaki ilgili yetkili, EHC Planları kapsamındaki değerlendirmesini 6 hafta içinde yapması gerekmektedir. Bu değerlendirmenin yapılmasında; ailenin ve engelli bireyin görüşlerinin alınarak ilgi alanları ve isteklerinin belirlenmesi, engelli bireyin özel eğitim, sağlık ve sosyal bakım ihtiyaçlarının tanımlanması, engelli bireyin ihtiyaçlarına ve isteklerine dayalı olarak eğitim, sağlık ve sosyal bakım kapsamında hedeflerin belirlenmesi ve bu hedeflere ulaşılmasını desteklemek için yol haritasının hazırlanması önemli görülmektedir (Long ve diğerleri, 2021: 6-8).

Engelli bireylerin ihtiyaçlarının tespitini sağlayan EHC Planları, yerel bir makam tarafından 12 aylık periyotlar bağlamında gözden geçirilerek, sunulacak eğitim, sağlık ve bakım hizmetleri kişi bazlı değerlendirilmektedir. Yerel makam, Çocuklar ve Aileleri Kanunu (Children and Families Act 2014) çerçevesinde, engelli bireyin 25 yaşını doldurduğu akademik yılsonuna kadar bu planı sürdürebilmektedir. Ancak temel hedef, 19 yaşına kadar EHC Planları kapsamındaki hizmetlerin bitmesi şeklindedir. 19 yaşını doldurduktan sonra ek EHC Planı değerlendirmesi ihtiyacı olanların tekrar başvuru yapması gerekmektedir. Tüm kategorilerdeki engelli bireyin özel eğitimine dair ödemeler Yerel Makam tarafından üstlenilmektedir (CFA, 2014: m.19-64). Bu bağlamda, EHC Planları olan engelli bireyin ailesi; eğitim, sosyal bakım ve sağlık finansmanı unsurlarını içerebilecek bir kişisel bütçe talep etme hakkına sahiptir (Long ve diğerleri, 2021: 8-9).

İngiltere’de özel eğitim ihtiyaçları için maliyet yılda 6,000 £ miktarından fazlaysa, okul için ilave fon tahsis edilmektedir (Long ve diğerleri, 2021: 11). Ancak 2019 yılında yayınlanan raporda, özel eğitim ihtiyaçları ve engellilik fonlarının yetersiz olduğu ve sistemde talep ölçeğini karşılayacak yeterli bütçenin olmadığı belirtilmiştir. 2021 yılında 1 milyar sterlini aşan bir finansman açığıyla karşılaşılmasının beklendiği açıklanmıştır. Dolayısıyla hem finansmanın artırılması hem de yerel yetkililerin 25 yaşına kadar EHC Planı sürdürme görevinin maliyet etkilerinin kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesi de tavsiye edilmiştir (House of Commons Education Select Committee, 2019: 105). İngiltere DfE İstatistik Servisi (2021:1) verilerine göre özel eğitim ihtiyaçları için ayrılan ödenek 2014-2015 döneminde 5,08 milyar £ iken, %21 artarak 2020-2021 döneminde 7,06 milyar £ olmuştur.

Özel eğitim ile ilgili pandemi süreci sebebiyle son yıllardaki raporlarda faaliyetler detaylandırılmamıştır. Genel olarak bu süreçte, 2016 yılından beri özel eğitim faaliyetlerini denetleyen kuruluş olan Ofsted ve Bakım Kalite Komisyonu (CQC), İngiltere'deki tüm yerel makamların özel eğitim ihtiyaçları desteği sağlama sürecini denetlemiştir. Müfettişler, özel eğitim ihtiyaçları olan bireylerin nasıl belirlendiğine, ihtiyaçlarının nasıl değerlendirilip karşılandığına ve eğitim aşamasına geçmeleri için nasıl desteklendiğine dair incelemelerde bulunarak yetişkinlik için daha hazır bireyler yaratmak adına önerilerde bulunmuştur (İngiltere DfE İstatistik Servisi, 2021: 1; Long ve diğerleri, 2021: 21-26).

Pandemi sürecinde okulların da kapanmasıyla birlikte, özel eğitimin de aksaması nedeniyle aileler zorluk yaşadıklarını belirtmiştir. Eğitim ve sağlık hizmetlerinin kombinasyonuyla özel eğitim faaliyetlerinin yürütülebildiği durumların pandemi sebebiyle ilerleyememesi engelli bireyleri ve ailelerini olumsuz etkilemiştir. Bu bağlamda özel gereksinimli çocukların sanal desteğe ve kaynaklara erişiminde sorunlar yaşanmış ve çocukların öğrenme yollarının bireyselleştirilmiş doğasının gereği tam olarak yerine getirilememiştir. Ayrıca yapılan araştırmalarda pandemi dönüşü, özel eğitim faaliyetlerinde öğrencilerin adapte olabilirliliği noktasında problemlerin olduğu da belirtilmiştir (Sibieta - Cottell, 2020: 48). İngiltere hükümeti ise, pandemi sürecinde planlanan 27,3 milyon £ değerindeki yatırıma ek olarak, Aile Fonuna 10 milyon £ değerinde ek bir fon tahsis etmiştir. Bu fonun, engelli bireyleri ve aileleri desteklemek adına ürün ve hizmetler sağlamak için kullanılacağı açıklanmıştır. Ayrıca 1 milyar £ değerindeki telafi paketinin parçası olarak, İngiltere hükümeti, okulları desteklemek için 650 milyon £ değerinde ek yatırım yapmıştır. Hükümet, okulların bu fonun bir kısmını, ekstra öğretim kapasitesi, konuşma ve dil terapistleri ve eğitim psikologları da dahil olmak üzere özel gereksinimli çocukları desteklemek için kullanmasını hedeflemiştir. Telafi paketinin 350 milyon £ değerindeki kısmı ise dezavantajlı grupların yüksek kaliteli eğitime erişimini artırmayı amaçlamıştır. Hükümet ayrıca, çevrimiçi derslerin organizasyonunu yaparak çeşitli konularda uzaktan eğitim sağlamada okulları desteklemek adına Oak National Academy şirketini finanse etmiştir (Sibieta - Cottell, 2020: 49).

Pandemi süreci ile ilgili bir diğer araştırma raporunda, karantina sırasında özel eğitim hizmetlerindeki aksaklıklar sebebiyle, okulların yüz yüze eğitime geçmesiyle öğrenci

gelişimlerinde belirgin olumsuz etkilerin görüldüğü açıklanmıştır. Yüz yüze eğitim sırasında özel gereksinimli çocukların normal dönemden farklı olarak ek desteğe ihtiyaç duyduğu belirtilmiştir. Bu desteğe ihtiyacın sebepleri olarak; rutin yapının ve temas kaybının sonucu olarak sosyal, duygusal, zihinsel sağlık ve refahta düşüş, dil ya da hareketlilik gibi potansiyel becerilerin gerilemesi ve okullar arası geçiş için yetersiz hazırlık faaliyetleri gösterilmiştir (Skipp - Hopwood, 2020: 13).

4. Özel Eğitim Hizmet Uygulamalarının İstatistiki Açıdan Değerlendirilmesi

Bu bölümde Türkiye ve İngiltere'deki özel eğitim istatistikleri değerlendirilmiştir.

4.1. Türkiye'deki Özel Eğitim Hizmetlerinin İstatistiki Analizi

Bu bölümde, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından (2021) hazırlanan Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni kapsamında, Türkiye'deki engelli bireylerin özel eğitim verileri, örgün, taşınmalı ve yaygın eğitim biçiminde analiz edilmiştir.

4.1.1. Örgün Eğitim

Örgün eğitim; belirli bir yaş grubunda ve aynı seviyede bulunan bireylere, amaca göre hazırlanmış olan programlarla, okulda düzenli olarak yapılan eğitimi ifade etmektedir. Bu bağlamda örgüt eğitimin kapsamı; okul öncesi, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim kurumları şeklindedir (MEB, 2020: 13). Örgün eğitim kapsamında; özel eğitim okullarında, özel eğitim sınıflarında ve kaynaştırma sınıflarında öğrenim gören öğrenci sayılarının 2001-2020 dönemindeki dağılımları tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Özel Eğitim Kurumlarında Örgün Eğitim Alan Öğrencilerin 2001-2020 Dönemindeki Dağılımı

Öğretim Yılı	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı			
			Özel Eğitim Okullarında	Özel Eğitim Sınıflarında	Kaynaştırma Eğitiminde	Toplam
2019-2020	1.417	15.321	55.588	51.886	318.300	425.774
2018-2019	1.489	14.043	53.814	49.304	295.697	398.815
2017-2018	1.395	12.846	50.025	45.815	257.770	353.610
2016-2017	1.362	12.009	48.212	42.900	242.486	333.598
2015-2016	1.268	11.595	49.206	36.742	202.541	288.489
2014-2015	1.254	10.596	43.796	32.265	183.221	259.282
2013-2014	1.248	9.733	40.505	29.094	173.117	242.716
2012-2013	1.261	10.344	33.877	25.477	161.295	220.649
2011-2012	814	7.607	42.896	20.968	148.753	212.617
2010-2011	753	6.843	40.189	18.576	93.000	151.765
2009-2010	700	6.005	36.599	15.712	76.204	128.515

2008-2009	670	5.695	30.671	13.015	70.685	114.371
2007-2008	561	4.758	28.252	9.252	58.504	96.008
2006-2007	537	4.979	27.439	9.643	55.096	92.178
2005-2006	495	4.680	25.238	8.921	45.532	79.691
2004-2005	480	4.524	22.082	8.130	42.225	72.437
2003-2004	441	3.441	19.895	7.405	35.625	62.925
2002-2003	490	3.385	17.988	6.912	31.708	56.608
2001-2002	342	2.834	17.320	6.912	29.074	53.306

Kaynakça: EYHGM, 2021: 32-33.

Tablo 2'ye göre, özel eğitim kurumlarında örgün eğitim alan öğrencilerin 2001-2020 dönemindeki dağılımı değerlendirildiğinde okul sayısının 4 kat, öğretmen sayısının 5,4 kat ve toplam öğrenci sayısının da yaklaşık 8 kat arttığı görülmektedir. Buna göre, özel eğitim kurumlarında örgün eğitim alan, özel eğitim okullarında, özel eğitim sınıflarında ve kaynaştırma eğitiminde olan öğrenciler değerlendirildiğinde; çoğunluğun kaynaştırma eğitiminde öğrenim gördüğü gözlenmiştir. Bu bağlamda kaynaştırma eğitimdeki öğrenciler, 2001-2002 döneminde toplam öğrenci sayısının%54,5'ini oluştururken 2019-2020 döneminde ise bu oran%74,8'e yükselmiştir. Özel eğitim okullarındaki öğrenciler ise dönemin başında toplam öğrenci sayısının%32,5'ini oluştururken dönemin sonunda bu oran %13,1'e düşmüştür. Özel eğitim sınıfındaki öğrenciler için aynı oranlama dönem başında %13'ten dönem sonunda%12,2'ye gerilemiştir. Buna göre toplam öğrenci sayısındaki artışın büyük ölçüde kaynaştırma eğitiminde olanlardan kaynaklandığı görülmektedir. Burada önemli bir gösterge de öğretmen başına düşen öğrenci sayısıdır. Dönem başında 1 öğretmene 19 öğrenci düşerken 2019-2020 döneminde ise öğrenci sayısı öğretmen başına 28'e yükselmiştir. Bu durum başta öğretmen sayısının artırılması hususunu gündeme taşımaktadır.

4.1.2. Taşınmalı Eğitim

Taşınmalı eğitim; Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve Milli Eğitim Bakanlığı işbirliği çerçevesinde faaliyetlerin gerçekleştirilmesiyle özel eğitime ihtiyaç duyan engelli öğrencilerin okullarına ücretsiz şekilde ulaşmalarının sağlanarak eğitimlerin sunulmasıdır (EYHGM, 2021: 34). Öğrenci taşıma hizmetinden yararlanan engelli öğrencilerin ve gerçekleşen ödeneklerin yıllara göre dağılımı tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3: Öğrenci Taşıma Hizmetinden Yararlanan Engelli Öğrencilerin ve Gerçekleşen Ödeneklerin 2004-2020 Dönemi Dağılımı

Yıllar	Öğrenci Sayısı	Gerçekleşen Ödenek (Milyon TL)
--------	----------------	--------------------------------

2019-2020	113.660	455,3
2018-2019	106.379	569,9
2017-2018	95.886	408,9
2016-2017	86.836	306,7
2015-2016	81.121	240,6
2014-2015	69.954	179,6
2013-2014	60.901	135,2
2012-2013	47.737	96,1
2011-2012	41.088	70,0
2010-2011	36.245	56,3
2009-2010	31.982	43,6
2008-2009	27.145	34,8
2007-2008	24.314	27,4
2006-2007	21.813	18,9
2005-2006	16.171	9,7
2004-2005	6.901	1,9

Kaynakça: EYHGM, 2021: 35.

Tablo 3'e göre, 2004-2020 döneminde taşınmalı eğitim hizmetinden yararlanan engelli öğrencilerin ve gerçekleşen ödeneklerin arttığı görülmektedir. 2004-2005 döneminde taşınmalı eğitimden yararlanan öğrenci sayısı 6.901 iken, 2019-2020 döneminde 113.660'a ulaşmıştır. Bu bağlamda taşınmalı eğitimden yararlanan öğrenci sayısı 16,4 kat artış göstermiştir. 2004-2005 döneminde gerçekleşen ödenekler 1,9 milyon TL iken, 2019-2020 döneminde 455,3 milyon TL'ye ulaşmıştır. Bu bağlamda taşınmalı eğitim kapsamındaki gerçekleşen ödenekler yaklaşık 240 kat artış göstermiştir. 2004-2005 döneminde öğrenci başına 275 TL harcama yapılırken 2019-2020 döneminde 4.005 TL ödeme yapılmıştır.

4.1.3. Yaygın Eğitim

Örgün eğitim haricindeki eğitim faaliyetlerini içeren yaygın eğitim, özel eğitim kapsamında değerlendirildiğinde; engelli bireyler için sağlık kurulu raporu düzenlemeye yetkili olan sağlık kuruluşları tarafından verilen Erişkinler İçin Engellilik Sağlık Kurulu Raporu ile asgari %20 oranında engelli olduğu, 18 yaş altı çocukların Çocuklar İçin Özel Gereksinim Raporu ile özel gereksinimi bulunduğu belirlenen ve özel eğitim değerlendirme kurullarınca da eğitsel değerlendirme ve tanılamaları yapılmasıyla 5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu kapsamında açılan özel eğitim okulları ile özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde verilen destek eğitimini kapsamaktadır (ÖBHİK, 2011). Yaygın eğitim kapsamında, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerindeki öğrenci ve öğretmen sayılarının 2006-2020 dönemi dağılımı tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4: Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerindeki Öğrenci ve Öğretmen Sayılarının Dağılımı (2006-2020)

Yıllar	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi (Yaygın Eğitim)
2019-2020	438.570	26.608	2.666
2018-2019	415.785	25.915	2.505
2017-2018	403.104	24.396	2.437
2016-2017	373.942	22.264	2.074
2015-2016	349.681	20.872	1.950
2014-2015	326.081	18.847	1.902
2013-2014	298.794	17.791	1.795
2012-2013	262.818	15.076	1.692
2010-2011	241.746	13.448	1.605
2009-2010	186.634	11.930	1.591
2008-2009	199.594	9.770	1.656
2007-2008	187.726	10.799	1.708
2006-2007	131.206	8.587	1.318

Kaynakça: EYHGM, 2021: 37.

Not: 2011-2012 yılı için veri paylaşılmadığından burada gösterilmemiştir.

Tablo 4'e göre, 2006-2007 döneminde özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerindeki öğrenci sayısının 131.206 olduğu, 2019-2020 döneminde ise yaklaşık 3.3 kat artarak 438.570'e ulaştığı görülmüştür. 2006-2007 döneminde özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerindeki öğretmen sayısının 8.587 olduğu, 2019-2020 döneminde de yaklaşık 3,1 kat artmasıyla 26.608'e ulaştığı gözlenmiştir. Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri sayısı ise 2006-2007 döneminde 1.318 iken, 2019-2020 döneminde yaklaşık 2 kat artarak 2.666 olduğu görülmüştür. 2006-2007 döneminde bir öğretmen başına yaklaşık 15 öğrenci düşerken, 2019-2020 döneminde yaklaşık 16 öğrenci düştüğü görülmüştür.

4.2. İngiltere'deki Özel Eğitim Hizmetlerinin İstatistiksel Analizi

İngiltere'deki Özel Eğitim Hizmetleri kapsamındaki istatistiksel analiz, Eğitim Departmanı (Department for Education) ve İngiltere DfE İstatistik Servisi verileri çerçevesinde yapılmıştır.

Tablo 5: 2007-2020 Dönemi Tüm Okullardaki Özel Eğitim Alan Kişilerin Sayısı ve Oranı

Yıllar	Özel Eğitim Alan Kişilerin Sayısı (Milyon)	Özel Eğitim Oranı (%)
2007	1,57	19,3
2008	1,63	20,1
2009	1,67	20,7
2010	1,70	21,1
2011	1,67	20,6
2012	1,62	19,8
2013	1,55	18,7
2014	1,49	17,9

2015	1,30	15,4
2016	1,22	14,4
2017	1,24	14,4
2018	1,27	14,6
2019	1,31	14,9
2020	1,37	15,5

Kaynakça: DfE, 2021.

Tablo 5'e göre, 2007 yılında özel eğitim alan kişilerin sayısı 1,57 milyon ve oranı %19,3'tür. Özel eğitim alan kişilerin sayısı ve oranı 2010'a kadar artarak sayısı 1,70 milyona ulaşmış ve oranı %21,1 olmuştur. Bu tarihten 2016'ya kadar düşerek özel eğitim alan kişilerin sayısı 1,22 milyona ve oranı %14,4'e gerilemiştir. 2020'ye kadar tekrar artarak özel eğitim alan kişilerin sayısı 1,37 milyona ulaşmış ve özel eğitim oranı %15,5 olmuştur. Bu çerçevede 2007-2020 dönemi genel olarak değerlendirildiğinde; özel eğitim alan kişilerin sayısında %12,7 ve özel eğitim oranında ise %3,8'lik bir düşüş yaşanmıştır.

Tablo 6: Tüm Okullardaki Özel Eğitim Hizmet Türlerine Göre Öğrenci Sayıları ve Oranları (2015-2021)

Özel Eğitim Hizmet Türleri	Dönemler						
		2015/ 2016	2016/ 2017	2017/ 2018	2018/ 2019	2019/ 2020	2020/ 2021
EHC ile Özel Eğitim Bireysel Başvurular (ÖEBB) Kapsamında	Sayı	236.806	242.184	253.679	271.165	294.758	325.618
	(%)	2,8	2,8	2,9	3,1	3,3	3,7
Özel Eğitim İhtiyaçları Desteği (ÖEİD) Kapsamında	Sayı	991.981	1.002.069	1.022.537	1.047.163	1.079.000	1.083.083
	%	11,6	11,6	11,7	11,9	12,1	12,2

Kaynakça: İngiltere DfE İstatistik Servisi, 2021:1.

Tablo 6'ya göre; EHC ile ÖEBB kapsamında bulunan öğrencilerin sayıları 2015-2016 döneminde 236.806 iken, 2020/2021 döneminde 325.618 olarak gerçekleşmiştir. Bu bağlamdaki öğrencilerin sayılarında dönemler itibarıyla %37,5 oranında artış görülmüştür. ÖEİD kapsamında olan öğrencilerin sayıları ise; aynı dönemler itibarıyla 991.981'den 1.083.083'e yükselmiştir. Burada öğrenci sayıları dönemler itibarıyla %9,2 oranında artmıştır. EHC ile ÖEBB kapsamında bulunan öğrencilerin oranı 2015-2016 döneminde %2,8 iken, 2020/2021 döneminde %3,7'ye yükselmiştir. ÖEİD kapsamında olan öğrencilerin oranı; 2015/2016 döneminde %11,6 iken, 2020/2021 döneminde %12,2 olmuştur.

Tablo 7: 2019/2020 ile 2020/2021 Dönemlerindeki Özel Eğitim Hizmeti ve Okul Türlerine Göre Öğrenci Sayıları ile Oranı

Okul Türleri	Özel Eğitim Hizmeti Türleri	Dönemler			
		2019/2020		2020/2021	
		Sayı	(%)	Sayı	(%)
Devletin Finanse Ettiği Kreş	EHC ile ÖEBB Kapsamında	376	0,9	540	1,4
	Özel ÖEİD Kapsamında	5.779	13,7	5.038	13,3
Devletin Finanse Ettiği İlkokul	EHC ile ÖEBB Kapsamında	83.438	1,8	95.601	2,1
	Özel ÖEİD Kapsamında	602.616	12,8	586.926	12,6
Devletin Finanse Ettiği Ortaokul	EHC ile ÖEBB Kapsamında	60.229	1,8	68.370	2
	Özel ÖEİD Kapsamında	379.193	11,1	401.563	11,5
Devletin Finanse Ettiği Özel Eğitim Okulu	EHC ile ÖEBB Kapsamında	125.498	97,9	132.306	98,6
	Özel ÖEİD Kapsamında	2.262	1,8	1.596	1,2
Devletin Finanse Etmediği Özel Eğitim Okulu	EHC ile ÖEBB Kapsamında	3.686	97,3	3.850	98,1
	Özel ÖEİD Kapsamında	85	2,2	63	1,6
Öğrenci Sevk Birimi	EHC ile ÖEBB Kapsamında	2.520	16,4	3.064	24
	Özel ÖEİD Kapsamında	9.997	64,9	7.511	58,7
Özel Okul	EHC ile ÖEBB Kapsamında	19.011	3,3	21.887	3,8
	Özel ÖEİD Kapsamında	79.068	13,7	80.386	14,1
Toplam	EHC ile ÖEBB Kapsamında	294.758	3,3	325.618	3,7
	Özel ÖEİD Kapsamında	1.079.000	12,1	1.083.083	12,2

Kaynakça: İngiltere DfE İstatistik Servisi, 2021:1.

Tablo 7'ye göre, 2019/2020 döneminde, tüm okul türlerinde EHC ile ÖEBB kapsamında bulunan öğrencilerin sayıları ve oranları 2020/2021 döneminde artmıştır. En fazla artış devletin finanse ettiği kreş ve ilkokullarda görülmüştür. Bu rakam toplamda 294.758'den 325.618'e yükselmiştir. Diğer taraftan ÖEİD Kapsamında devletin finanse ettiği ortaokul dışında kalan tüm okul türlerinde öğrenci sayıları azalmıştır.

Tablo 8: İhtiyaç Türüne Göre ÖEİD ve EHC ile ÖEBB Başvurular Kapsamındaki Öğrenci Sayıları

İhtiyaç Türü	ÖEİD Kapsamında		EHC ile ÖEBB Kapsamında	
	Dönemler			
	2019/2020	2020/2021	2019/2020	2020/2021
Otizm Spektrum Bozukluğu	67,867	70,474	82,847	92,567
İşitme Bozukluğu	17,173	17,067	6,027	6,148
Orta Öğrenme Güçlüğü	211,563	203,454	29,592	31,159
Çoklu Duyusal Bozukluk	2,647	2,808	965	1,021
Diğer Engellilik	45,932	44,592	7,069	7,841
Fiziksel Engellilik	23,417	22,944	13,371	13,724
Derin ve Çoklu Öğrenme Güçlüğü	916	825	10,003	9,976
Ağır Öğrenme Güçlüğü	3,001	2,634	30,593	31,300
Sosyal, Duyusal ve Ruh Sağlığı	194,111	195,294	39,189	45,191
Özel Öğrenme Güçlüğü	145,878	145,187	9,947	11,610
Konuşma, Dil ve İletişim İhtiyaçları	236,960	245,232	42,589	49,530
Görme Bozukluğu	9,622	9,727	3,411	3,601

ÖEİD Kapsamında Olmasına Rağmen Uzman Değerlendirmesi Bulunmayanlar	40,333	42,204	-	-
Toplam	999,420	1,002,442	275,604	303,668

Kaynakça: İngiltere DfE İstatistik Servisi, 2021:1.

Tablo 8'e göre özel eğitim ihtiyaçları desteği kapsamında, her iki yılda da ihtiyaç türlerine göre en fazla; konuşma, dil ve iletişim ihtiyaçları, orta öğrenme güçlüğü, sosyal, duygusal ve ruh sağlığı ve özel öğrenme güçlüğü konularında destek sağlanmıştır. En az ise; derin ve çoklu öğrenme güçlüğü, çoklu duyuşal bozukluk, ağır öğrenme güçlüğü, görme bozukluğu, işitme bozukluğu, fiziksel engellilik ve otizm spektrum bozukluğu konularında destek sağlanmıştır.

Eğitim, sağlık ve bakım planları (EHC) ile ÖEBB kapsamında ise her iki yılda da ihtiyaç türlerine göre en fazla; otizm spektrum bozukluğu, konuşma, dil ve iletişim ihtiyaçları, sosyal, duygusal ve ruh sağlığı, ağır öğrenme güçlüğü ve orta öğrenme güçlüğü konularında destek sağlanmıştır. En az ise; çoklu duyuşal bozukluk, görme bozukluğu, işitme bozukluğu, özel öğrenme güçlüğü, derin ve çoklu öğrenme güçlüğü ve fiziksel engellilik konularında destek sağlanmıştır.

Tablo 9: Cinsiyete Göre 2015/2016 ile 2020/2021 Dönemleri Arasında EHC ile ÖEBB ve ÖEİD Kapsamındaki Öğrencilerin Oranları

Özel Eğitim Hizmet Türleri	Cinsiyet	Dönemler					
		2015/ 2016	2016/ 2017	2017/ 2018	2018/ 2019	2019/ 2020	2020/ 2021
ÖEİD Kapsamında	Erkek (%)	65.2	65.3	65.2	64.9	64.6	64.2
	Kadın (%)	34.8	34.7	34.8	35.1	35.4	35.8
EHC ile ÖEBB Kapsamında	Erkek (%)	72.9	72.9	72.9	73.0	73.1	73.1
	Kadın (%)	27.1	27.1	27.1	27.0	26.9	26.9

Kaynakça: İngiltere DfE İstatistik Servisi, 2021:1.

Tablo 9'a göre her iki kapsamda da desteklerden yararlananların çoğunluğu erkeklerdir. Özel eğitim ihtiyaçları desteği kapsamında yararlanan kadınların oranı artmakla birlikte hala %35,8'ler seviyesindedir. EHC ile ÖEBB kapsamında ise erkeklerde oran artarak %73,1'e yükselmiştir. Bu kapsamda kadınların yararlanma oranları diğerinden daha düşüktür ve düşme eğilimi devam etmektedir.

Tablo 10: İlk Dilin İngilizce Olup Olmamasına Göre 2015/2016 ile 2020/2021 Dönemleri Arasında ÖEİD ve EHC ile ÖEBB Kapsamındaki Öğrencilerin Oranı (%)

Dil	Özel Eğitim Hüküm Türleri	Dönemler					
		2015/ 2016	2016/ 2017	2017/ 2018	2018/ 2019	2019/ 2020	2020/ 2021
	ÖEİD Kapsamında	81.9	82.8	83.1	83.3	83.5	83.9

İlk İngilizce Olanlar	Dili	EHC ile ÖEBB Kapsamında	84.4	84.6	84.3	84.2	84.0	84.2
İlk İngilizce Olmayanlar	Dili	ÖEİD Kapsamında	16.6	17.0	16.8	16.5	16.2	15.8
		EHC ile ÖEBB Kapsamında	14.6	15.3	15.5	15.5	15.6	15.4

Kaynakça: İngiltere DfE İstatistik Servisi, 2021:1.

Tablo 10'a göre ilk dilin İngilizce olup olmamasına göre bu desteklerden yararlanma oranları ciddi farklara sahiptir. İlk dili İngilizce olanlar her iki destekten de yararlananların oranı ilk dili İngilizce olmayanlara göre bir hayli fazladır.

Son olarak çocukların eğitimlerinin sürekliliğinin sağlanması meselesi öne arz etmektedir. Ofsted (2020: 86)'e göre İngiltere'de özel eğitim kapsamında ilerleme kaydeden öğrencilerde okullardan ayrılma oranı %27'dir. Bu kapsamda öğrencilerin eğitimlerini sürdürmesini sağlayacak politikalara da ihtiyaç vardır.

Sonuç

Bu çalışmada, Türkiye ve İngiltere'nin özel eğitim ve özel eğitim hizmetleri, tarihsel, uygulama ve istatistiki açıdan değerlendirilmiştir. İki ülke arasında karşılaştırma yapmaktan ziyade her bir ülke kendi içerisinde bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu değerlendirme tarihi bilgileri ve istatistiki verilerin analizine dayanmaktadır. Özel eğitimle ilgili dünyada yapılan ilk çalışmaların, işitme engellilere dönük olduğu görülmektedir. Ülkemizde ise Osmanlı döneminde yer alan Enderun Mektebi adıyla bilinen üstün zekâyâ sahip ve yetenekli olan kişilerin özel eğitildiği okul faaliyetleri ile başlamıştır.

Türkiye ve İngiltere özel eğitim hizmetleri, uygulamalar kapsamında değerlendirildiğinde; benzer temel ilkelerin benimsendiği görülmüştür. Her iki ülkede de bireysel farklılıklar ve gelişim özellikleri çerçevesinde eğitim ihtiyaçları tasarlanmakta ve bireyselleştirilmiş eğitim programı uygulanmaktadır. Özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin erken dönemde tespiti, onları toplumdan izole etmeden entegrasyonlarının sağlanması, onların ilgi, istek, yeterlilik ile yetenekleri çerçevesinde özel eğitimden yararlandırılmasına çalışılmaktadır. Ayrıca ilgili kurum, engelli birey ve ailelerinin özel eğitim sürecine aktif katılımının sağlandığı bir yaklaşım benimsenmiştir.

Türkiye'deki özel eğitim uygulamalarındaki ilk aşama bireylerin eğitsel değerlendirmesinin Rehberlik ve Araştırma Merkezleri'nde (RAM) özel eğitim

değerlendirme kurulu tarafından yapılmasıdır. Daha sonra özel eğitim ihtiyacı olduğu belirlenen bireylerin, Özel Eğitim Değerlendirme Kurulu Raporu oluşturulması ile en fazla bir yıllık eğitim planı düzenlenmektedir. 0-36 aylık dönemde, özel eğitim ihtiyacı olan çocuklar için aileler bilgilendirilir ve erken çocukluk dönemi hizmetleri uygulanmaktadır. Resmi özel eğitim okullarında öğrenim görenler için ihtiyaç halinde örgün eğitimin dışında tamamlayıcı eğitim faaliyetleri düzenlenmektedir. Eğer birey örgün eğitimden doğrudan yararlanamayacak durumda ise uzaktan eğitim hizmetleri sunulmaktadır. Özel yetenekli bireyler için okullarında, destek eğitim odalarında ve Bilim ve Sanat Merkez'lerinde (BİLSEM) destek eğitim hizmetleri verilmektedir. Zorunlu öğrenim çağındaki özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerden sağlık problemi sebebiyle sağlık kuruluşlarında yatarak tedavi gören öğrenciler için birleştirilmiş sınıf uygulamasıyla odalarında eğitim yapılması sağlanmaktadır. Ayrıca grup eğitimine uyum sağlayamayan öğrencilerin grup eğitimine hazırlanması amacıyla BEP geliştirme birimince bire bir eğitim uygulaması da verilmektedir.

İngiltere'deki özel eğitim uygulamaları, özel eğitim ihtiyacı desteği ile okulun olağan müfredatının bir parçası olarak ek ya da farklı özel eğitim hizmetinin yapılması ile sınıf öğretmeni ve özel eğitim koordinatörü (SENCO) tavsiyeleri ya da kurum dışı uzmanlar vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir. *ÖEİD kapsamında*, 5 yaşından küçük çocuklarda, erken kontrol uygulamaları ile özel eğitimde ilerlemenin kontrolü ve belgelendirilmesi sağlanmaktadır. Bu süreçte ilkokulun birinci yılında yaz döneminde yazılı bir değerlendirmenin yapılması, zorunlu okul çağındaki çocuklarda, bireyselleştirilmiş eğitim programı, öğretmen veya sorumlu atanması, sınıfta ve teneffüste gözlemin yapılması, daha küçük bir grupta dersin sunulması, sınıf etkinliklerine katılmaya yardımın sağlanması, öğrenmelerine yönelik ekstra teşvik yöntemlerinin uygulanması, akranlarıyla iletişim kurulmasına yardımcı olmak ile fiziksel ya da kişisel bakım güçlüklerinde desteklerin sunulması gibi faaliyetler yürütülmektedir. *EHC kapsamında*, formel bir değerlendirmenin ardından bir plan dahilinde, 25 yaşına kadar 12 aylık periyotlar halinde özel eğitim yönünden temel ihtiyaçların ve alınması gereken ek özel eğitim hizmetinin belirlenmesi şeklindedir.

Türkiye'deki özel eğitim uygulamaları kapsamında 2020'de Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü belirlenen bütçeyi %35,4 aşarak 2,51 milyar TL, Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü ise 4,25 milyar TL harcama yapmıştır.

İngiltere'deki özel eğitim uygulamaları kapsamındaki ayrılan bütçe 2020-2021 döneminde artarak 7,06 milyar £ olmuştur. Özel eğitim uygulamaları yönünden Türkiye ve İngiltere'deki son dönemdeki sorunların ortak ve Kovid-19 pandemisi temasıyla ilgili olduğu görülmüştür. Son dönemdeki araştırmalarda; pandemi sürecinde okulların kapanması ve özel eğitimin de aksaması nedeniyle özel gereksinimli çocukların sanal desteğe ve kaynaklara erişememesi, evde eğitime adapte olamama, özel gereksinimlerin karşılanamaması ve ruhi yapının etkilenmesi, özel eğitim faaliyetlerinde ek fona ihtiyaç duyulması gibi zorluklar yaşandığı ifade edilmiştir. Ayrıca pandemi sonrasında da; öğrencilerin özel eğitime adapte olabilirliği noktasında sorunların olduğu ve yüz yüze eğitim sırasında özel gereksinimli çocukların normal dönemden farklı olarak ek desteğe ihtiyaç duyduğu ileri sürülmüştür.

Türkiye'de, özel eğitim kurumlarında örgün eğitimde yıllar itibarıyla genellikle okul, öğretmen ve öğrenci sayılarında artış yaşanmış, 2001-2020 döneminde okul sayısı, 4,1 kat, öğretmen sayısı 5,4 kat ve öğrenci sayısı ise 8 kat artmıştır. Özel eğitim kurumlarında örgün eğitimdekilerin çoğunluğunun kaynaştırma eğitiminde olduğu gözlenmiştir. Bu öğrenciler 2019-2020 döneminde toplam öğrenci sayısının %74,8'ini oluşturmuştur. Genel olarak toplam öğrenci sayıları en fazladan başlayarak sırasıyla, kaynaştırma eğitimi, özel eğitim okulları ve özel eğitim sınıflarında yer almaktadır. Ancak öğretmen başına düşen öğrenci sayısı 2001-2002 döneminde 19'dan 2019-2020 döneminde 28'e yükselmiştir. Bu durum özel eğitimdeki öğretmen sayılarının yeterliliği noktasını tartışmaya açmıştır. 2004-2020 döneminde taşınmalı eğitimden yararlanan öğrenci sayısı 16,4 kat ve bu kapsamda gerçekleşen ödenekler 240 kat artmıştır. Yaygın eğitimde; özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerindeki öğrenci sayısı, 2006-2020 döneminde yaklaşık 3.3 kat ve öğretmen sayısı da yaklaşık 3,1 kat artmıştır. Bu dönemde merkez sayısı da yaklaşık 2 kat artmıştır. Ancak özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerindeki bir öğretmen başına düşen öğrenci sayısı 2006-2007 döneminde 15,2 iken, 2019-2020 döneminde 16,4'e yükselmiştir.

İngiltere'de, tüm okullarındaki özel eğitim alan kişilerin sayısı 2007'de 1,57 milyondan 2020'de 1,37 milyona düşmüştür. Kanundaki güncelleme eksenli 2015-2021 eğitim öğretim dönemi bağlamında değerlendirildiğinde; tüm okullardaki özel eğitim hizmeti hizmet türlerine göre öğrenci sayıları artmış ve bu artış en fazla EHC ile özel eğitim bireysel başvurular kapsamında yaşanmıştır (%37,5). Bu kapsamda tüm okul türlerinde

artış olmakla birlikte en fazla devletin finanse ettiği kreş ve ilkokullardadır. Ancak ÖEİD Kapsamında devletin finanse ettiği ortaokul dışında kalan tüm okul türlerinde öğrenci sayıları azalmıştır. Özel eğitim ihtiyaç türü açısından değerlendirildiğinde ÖEİD kapsamında, en fazla; konuşma, dil ve iletişim ihtiyaçları, orta öğrenme güçlüğü, sosyal, duygusal ve ruh sağlığı ve özel öğrenme güçlüğü konularında, en az; derin ve çoklu öğrenme güçlüğü, çoklu duygusal bozukluk, ağır öğrenme güçlüğü, görme bozukluğu, işitme bozukluğu, fiziksel engellilik ve otizm spektrum bozukluğu konularında destek sağlanmıştır. EHC ile ÖEBB kapsamında ise en fazla; otizm spektrum bozukluğu, konuşma, dil ve iletişim ihtiyaçları, sosyal, duygusal ve ruh sağlığı, ağır öğrenme güçlüğü ve orta öğrenme güçlüğü konularında, en az; çoklu duygusal bozukluk, görme bozukluğu, işitme bozukluğu, özel öğrenme güçlüğü, derin ve çoklu öğrenme güçlüğü ve fiziksel engellilik konularında destek sağlanmıştır. Cinsiyete göre bir değerlendirme yapıldığında her iki destek kapsamından da erkeler daha fazla yararlanmaktadır. Ek olarak ilk dili İngilizce olanların olmayanlara göre desteklerden yararlanma oranı bir hayli fazladır.

Özel eğitim sistemindeki çocukların eğitim kademelerinin kilit noktalarında okulları bırakma oranının yüksek olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda özel eğitimden yararlanan bireylerin eğitim kademelerindeki geçişleri için yeni politikaların belirlenmesine ihtiyaç duyulduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Aicardi, Christine. “The analytic spirit and the paris institution for the deaf-mutes, 1760-1830”, *Hist. Sci.* 47/2, (2009), 175-221. <https://doi.org/10.1177/007327530904700203>.
- Akçamete, Gönül - Kaner, Sema. “Cumhuriyetin 75 yılında çocuğa yönelik özel eğitim çalışmaları”, *Cumhuriyet ve Çocuk*, ed. Prof. Dr. Bekir Onur. 1/395-405. Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 1999.
- Altundemir, Mehmet Emin. “Kalkınma planlarından eğitime bakış: Kamusal mallar teorisi perspektifinden”, *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi* 7/1, (2012), 94-105.
- Ayaz, Bayram. *Psiko-sosyal rehabilitasyon*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, 2020.
- Bines, Hazel - Lei, Philippa. “Disability and education: the longest road to inclusion”, *International Journal of Educational Development* 31/1, (2011), 419-424. <https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2011.04.009>.
- CFA, Children and Families Act. İngiltere: Department for Education, 2014. Erişim 01 Aralık 2021. <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2014/6/introduction/enacted>.
- DfE, Department for Education. *Special educational needs and disability: an analysis and summary of data sources*, London: National Statistics, 2021.
- DfE, Department for Education. *Special educational needs in England: january 2014*. London: National Statistics, 2014.
- Dickson, Sydnee - Voorhies, Leah. *Special education rules*, ABD: Utah State Board Of Education, 2020.
- Doğan, Adem. “Türkiye’de Özel Eğitim”, *Türk Eğitim Tarihi*, ed. Mustafa Kılınç - Songül Keçeci Kurt. 439-463. Ankara: Pegem Akademi, 2019.
- DSÖ, Dünya Sağlık Örgütü. “Engelli”. Erişim 20 Eylül 2021. <https://www.who.int/>.
- DSÖ, Dünya Sağlık Örgütü. *International Classification of Functioning Disability and Health*, İsviçre: DSÖ, 2001.
- EHK, Engelliler Hakkında Kanun (Kanun no: 5378). *Resmi Gazete* 25868 (07 Temmuz 2005). Erişim 02 Kasım 2022. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5378.pdf>
- Erdoğan, Ekrem - Genç, Kemal Gökmen. “Türkiye’de engelli bireylerin istihdamında özel eğitimin önemi”, *TAEM Uluslararası Sosyal Politikalar Kongresi - Engellilerin İstihdamı ve Sosyal Koruma*, ed. Özge Yaşar vd., 1/405-420. Ankara: TAEM, 2019.
- Eripek, Süleyman. *Özel eğitim*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. 1998.
- EYHGM, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. *Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni* (2021), <https://www.aile.gov.tr/eyhgm/sayfalar/istatistikler/engelli-ve-yasli-istatistik-bulteni/>.
- Gillard, Derek. “Education in England: a history”, Retrieved from <http://www.educationengland.org.uk/history/timeline.html> on 29.09.2021.

- House of Commons Education and Skills Committee. *Special educational needs*, London: The Stationery Office Limited, 2006.
- House Of Commons Education Select Committee. *A ten-year plan for school and college funding, Tenth report of session 2017-19*, July 2019, HC 969, 2009.
- İngiltere DfE İstatistik Servisi. *Special education*, Retrieved from <https://explore-education-statistics.service.gov.uk/find-statistics/special-educational-needs-in-england#dataBlock-f1ebe839-7842-4a53-9b8c-0806616d2546-tables> on 10.12.2021.
- Kargın, Tevhide. “Cumhuriyet'in 80. yılında özel eğitim”, *Milli Eğitim Dergisi* 11/160, (2003), 1-17.
- Kock, Martin. “Disability law in germany: an overview of employment, education and access rights”, *German Law Journal*, 5/11, (2004), 1373-1392.
- Long, Robert, Roberts, Nerys, Danechi, Shadi - Loft, P. *Special Educational Needs: support in England*, London: House of Commons Library, Briefing Paper : Number 07020, Retrieved from <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/sn07020/> on 10.12.2021.
- MEB, Milli Eğitim Bakanlığı. *Milli eğitim istatistikleri örgün eğitim*, Ankara: MEB Yayınları. 2020.
- Michell, Joel. “Alfred Binet and the concept of heterogeneous orders”, *Frontiers in Psychology* 3/1, (2012), 1-8.
- Montessori, Maria. *The Discovery of the Child*, 1 Cilt. Aakar Books: İndia, 2004.
- Ofsted, The Office for Standards in Education, Children's Services and Skills. *The special educational needs and disability review*, Reference No: 090221, Manchester: Ofsted, 2010.
- Ofsted, The Office for Standards in Education, Children's Services and Skills. *The annual report of her majesty's chief inspector of education*, Children's Services and Skills 2018/19, Manchester: Ofsted, 2020.
- Orhan, Serdar ve Genç, Kemal Gökmen. “Engellilere yönelik ülkemizdeki özel eğitim hizmet uygulamaları ve örnek ülke karşılaştırması”, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 35/2, (2015), 115-146.
- ÖBHİK, Özel Barınma Hizmeti Veren Kurumlar ve Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, *Resmi Gazete* 28054 (14 Eylül 2011), Erişim 03 Kasım 2022. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=652&MevzuatTur=4&MevzuatTertip=5>
- ÖEHY, Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. *Resmi Gazete* 30471 (07 Temmuz 2018), Erişim 03 Kasım 2022, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=24736&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>
- Özsoy, Yahya. “Türkiye’de özel eğitim”, Eğitim Bilimleri I. Ulusal Kongresi, 24-28 Eylül. Ankara, 1990.

- Roid, Gale - Pomplun, Mark. “The stanford-binet intelligence scales, fifth edition”, *Contemporary intellectual assessment: Theories, tests, and issues*, ed. Flanagan - P. L. Harrison, 1/249-268. New York City: The Guilford Press, 2012.
- Rossa, Carina. “The history of special education”, *Journal for Perspectives of Economic Political and Social Integration, Sciendo 23/1-2*, (2017), 209-227. DOI:10.1515/pepsi-2017-0011
- RPDHY, Milli Eğitim Bakanlığı Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Yönetmeliği. *Resmi Gazete* 31213 (14 Ağustos 2020), Erişim 03 Kasım 2022, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=34760&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>
- Saygı, Musa. “Kuzey Kıbrıs’ta özel eğitim ve kaynaştırma”, *Milli Eğitim Dergisi* 1/1, (2007), 53-64.
- Scott, Sara - Mcneish, Di. *Leadership of special schools: issues and challenges*, England: Department of Education, 2013.
- Sibieta, Luke - Cottell, Josh. *Education policy responses across the UK to the pandemic*, Education Policy Institute, Epsom: Nuffield Foundation, 2020.
- Skipp, Amy - Hopwood, Vicky. *Special education during lockdown: Returning to schools and colleges in September*. ASK Research for Nuffield Foundation, 2020. <https://www.nuffieldfoundation.org/wp-content/uploads/2020/09/Special-schools-during-lockdown.pdf>.
- Sucuoğlu, Bülbin - Kargın, Tevhide *İlköğretim’de kaynaştırma uygulamaları yaklaşımlar - yöntemler - teknikler*, Ankara: Kök Yayıncılık, 2011.
- TDK, Türk Dil Kurumu. “Engelli”. Erişim 20 Eylül 2021, <https://sozluk.gov.tr/>
- Valentine, Phyllis Klein. *American Asylum for the Deaf: A first experiment in education, 1817-1880*, Doctoral Dissertations, AAI9423797. 1993.
- Warnock, Helen Mary. *Special educational needs*, Report of the Committee of Enquiry into the Education of Handicapped Children and Young People, London: Her Majesty’s Stationery Office, 1978.

FAŞİZM ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME

A Comparative Examination on Facism

 <https://doi.org/10.54429/seyad.1196816>

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, iThenticate yazılımı ile taranmış, araştırma yayın ve etiğine aykırılık edilmemiştir.

CC BY-NC 4.0

Bu makale Creative Commons Attribution-NonCommercial License altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Gökтуğ ŞEKER

Doktorant,
İnönü Üniversitesi,
Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı,
gseker1903@gmail.com,
Orcid ID:0000-0003-1798-5240,
Malatya/ Türkiye

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using iThenticate, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Copyright ©

Politik Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar
Merkezi, Sakarya/TÜRKİYE

Center for Political, Economic and Social
Research, Sakarya/TURKEY

Atıf / Citation

Şeker, Gökтуğ. "Faşizm Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme". *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 10/2 (2022), 222 - 245.

Makale Bilgisi

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi: 31.10.2022

Kabul Tarihi: 27.12.2022

Yayın Tarihi: 31.12.2022

Faşizm Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme

Özet

Faşizm bir yirminci yüzyıl ideolojisidir. Faşist ideolojinin temel özelliği bütün siyasi ideolojilerin içinde devletin en fazla yüce olduğunu kabul eden bir ideoloji olmasıdır. Faşizmin devlet yönetimi alanındaki pratiğe dökülmüş hali, birinci ve ikinci dünya savaşı arasındaki süreçte etkili olmuştur bununla beraber sadece etkisi altına aldığı ülkeleri değil küresel siyasette de izleri bulunmaktadır. Yalnızca Almanya ile İtalya'da etkili olmamış, Avrupa da ki ülkelerin birçoğunda ve Japonya'da dahi iktidarını kazanan bir ideolojidir. Genel olarak baskıya dayalı bir ideolojidir. Demokrasiyi arka planda bırakıp büyük bir alanda etki sahibi olması da faşizmi etkili kılmaktadır. Bu ideolojinin diğer çağdaş siyasi ideolojilerle olan alakası da önemlidir. Örnek olarak sosyalizmle bazı konularda benzerlikleri bazı konularda farklılıkları bulunmaktadır. Faşizm ve Sosyalizmde savaş döneminin ardından problemleri olan fakat belirli konularda batıdaki düzensizlikleri değerlendiren sosyolojik ve iktisadi sorunların ardından güç kazanmaları, Nasyonel sosyalizmde, faşizmde bir diktatörlük olması, iki ideolojide de meclisin çok değer görmemesi benzer özelliklerindedir. Demokrasi konusu da aralarındaki farklılıklardan birisi olarak gösterilmektedir. İtalya ve Almanya'da iktidarda bulunmasının temel sebepleri de benzerlik göstermektedir. Uygulama konusunda ise iki ülke arasında çeşitli konularda farklılıklar bulunmaktadır. İtalya'da devlet amaç olarak görülürken Almanya'da devlet araç konumundadır. Bunlarla beraber ırk etmeninde de çeşitli farklılıklar vardır. Bu çalışma genel olarak faşizm hakkında bilgi vermek için yapılmıştır. İlk kısımda faşizm hakkında temel bilgiler verilirken ikinci kısımda faşizmin tarihçesine yer verilmiştir. Ardından faşizmin ideolojik temelleri üzerinde durulmuştur. Son kısımda ise Alman ve İtalya'da ki faşizm hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Faşizm, İtalya, Almanya, Irk, İdeoloji

Abstract

Fascism is a twentieth century ideology. The main feature of the fascist ideology is that it is an ideology that accepts the state as the highest of all political ideologies. The practice of fascism in the field of state administration was effective in the period between the first and second world wars, however, it has traces not only in the countries it influenced, but also in global politics. It is an ideology that has not only been effective in Germany and Italy, but has gained power in many countries in Europe and even in Japan. In general, it is an ideology based on oppression. Leaving democracy in the background and having an impact on a large area also makes fascism effective. The relevance of this ideology to other contemporary political ideologies is also important. For example, it has similarities with socialism on some issues and differences on some issues. Fascism and Socialism, which had problems after the war, but gained power after sociological and economic problems that evaluated the irregularities in the West on certain issues, that there was a dictatorship in the fascism of National Socialism, and that the parliament was not valued much in both ideologies are similar characteristics. The issue of democracy can also be shown as a difference. The main reasons for being in power in Italy and Germany are similar. As for implementation, there are differences between the two countries on various issues. While the state is seen as an end in Italy, the state is a tool in Germany. Along with these, there are various differences in the race factor. This study was made to give information about fascism in general. In the first part, basic information about fascism is given, while in the second part, the history of fascism is given. Then, the ideological foundations of fascism were emphasized. In the last part, information is given about fascism in Germany and Italy.

Keywords: Fascism, Italy, Germany, Race, Ideology

Giriş

Bu çalışmanın konusunu faşizm ideolojisinin ülkeler düzeyinde karşılaştırılarak incelenmesi oluşturmaktadır. Faşizm denildiğinde akla gelen iki önemli dönem Musollini liderliğindeki İtalya ve Hitler önderliğindeki Almanya'dır. Bu ideoloji çeşitli dönemlerde sadece bu iki ülke ile sınırlı kalmayıp başka ülkelerde de egemen halde bulunmuştur. Bu konu ile ilgili yapılmış olan çalışmalardan farkı iki ülkenin karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiş olmasıdır. Bu araştırma da hipotez yerine çeşitli araştırma sorularından faydalanılmıştır. Bunlardan bazıları şu şekildedir. Faşizmin bir ideoloji olmasındaki etmenler nelerdir, faşizm küreselleşme ile beraber etkisini devam ettirmekte midir, Almanya ve İtalya örnekleri birbiriyle hangi konularda benzerlik gösterip hangi konularda ayrılmaktadır. Bu ülkelerde faşizmin egemen olmasındaki temel etmenler nelerdir ve bu ideoloji toplumda nasıl bir yansıma bulmuştur, Hitler ve Musollini'nin yönetim tarzları birbirine benzer midir. Gibi soruların yanıtlarından yola çıkılarak hazırlanmıştır. Araştırmanın kapsamını ise Almanya özelinde Hitler dönemi, İtalya özelinde de Musollini dönemi oluşturmaktadır. Bu çalışma da nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır genel olarak sosyal bilimler alanında sıklıkla kullanılan arşiv incelemesi yapılmıştır. Buna ek olarak da daha önce yapılmış tezler, basılmış kitaplar, makaleler ve internetteki çeşitli kaynaklardan da kaynak olarak faydalanılmıştır. Bu araştırmanın İlk kısımda faşizm hakkında temel bilgiler verilirken ikinci kısımda faşizmin tarihçesine yer verilmiştir. Ardından faşizmin ideolojik temelleri üzerinde durulmuştur. Son kısımda ise Alman ve İtalya'da ki faşizm hakkında bilgi verilmiştir.

1. Faşizm Hakkında

İtalya menşeli bir ideoloji olan faşizm, Mussolini önderliğindeki siyasi bir ekibin mensuplarını ifade etmektedir ve Eski Roma dönemlerinde otoriteyi temsil eden balta demeti manasındaki "fascio" kelimesinden türemiştir (John, 1995, 6). Balta simgesi bir lideri temsil ederken, etrafındaki demet ise yani sopalı liderin yanındaki, lidere itaat eden kişileri göstermektedir. Sopalardan her bir tanesi darbe verici faşistlerdir. Özetle her bir sopa tüm emirlere hazır ve liderine karşı itiraz yetkisi bulunmayan ve vurucu gücü simgeleyen bir araçtır (Can, 2009, 3). İtalyan tarihinde Mussolini'nin 1919 ile 1945 yılları arasında yönetmiş olduğu bununla beraber 1925 senesinde kurulmuş olan diktatörlüğü resmi ideoloji temeli şekline gelen siyasi erke faşizm denilmektedir (Griffin, 1993, 21). Faşizm, birinci dünya savaşının yaşandığı yıllarda ve ardından geçen süreçte ortaya çıkmış olan ve çoğunluğu askerleri kapsayan demokrasi ile liberalizm dejenere olan ulusları güçlü hale getirme için ortaya çıktığını iddaa edilen milliyetçi kesime dayanmaktadır (Harrison, 2003, 257). Bununla beraber faşizm genel olarak bir politik bir akım olarak görülmektedir. Bu konuda çalışan bazı düşünürler ise

faşizmin yalnızca bir ideoloji olarak dar kapsamlı olmadığını bunun aksine çoğulcu demokrasi ve kapitalizmin hâkim olduğu küresel çaplı politik düzenin karşısında olan birliktelik olduğunu öne sürmektedirler (Linz, 2003, 67). Bu konu hakkında yapılan bir diğer tanımlamada ise cemaatçiliğin ileri bir şekli biçiminde görülen bu ideoloji, bireylerin haklarının kısıtlandığı otoriter yapıdaki devleti öne çıkararak, demokrasi ve liberalizmin değerlerinin karşısında olan, otoriter ve hiyerarşinin ön planda olduğu aşırı sağdaki bir ideolojiyi temsil etmektedir (Can, 2009, 3). Faşizmin, diğer ideolojilerden temel farkları ise milliyetçiliğin aşırısını temsil ediyor olması, tarihsel süreç içerisinde benimsemeyenlerinin çok fazla olması, görüşlerini yeniden doğuş miti üzerinde temellendirmesi, savaşı, şiddeti ön plana çıkarması, lider odaklı olması, liberalizmin karşısında olması, moderniteyi tümüyle reddetmek yerine farklı bir modernleşme oluşturma gayesi olması ve hedefleri doğrultusunda keskin bir özellik taşımasıdır (Griffin, 1993, 31). Bir başka tanımda ise Mann; militarizm ve para aracılığıyla üstün ve ulus devlet olmayı hedefleyen bir görüş olarak faşizmi ifade ederken görüşünü beş temel unsur üzerine dayandırmıştır. Bunlar; milliyetçilik, devletçilik, üstünlük, arınmışlık ve para- militarizmdir. Mann burada para-militarizmin üzerinde ayrıca durmuştur. Faşizm sadece bir siyasi parti ile denk görülemeyeceğini, İtalya 'da olduğu gibi üniformalı ve silaha sahip paramiliter güçler gibi yukarıdan değil de alttan yukarıya doğru örgütlenmişlerdir bununla beraber bu görüşü de diğer askeri diktalardan farklılaştıran temel unsur burasıdır (Mann, 2004, 13). Faşist ideoloji usçuluğa dayanmayan ve bu şekil görüşleri kabul etmeyen bilinçli şekildeki anti ideolojidir. Bundan dolayı faşist ideolojiyi akla dayalı olarak temellendirmek kolay değildir ve genel olarak oportünist maceracı görüşle rasyonalizm arasında bir yerde konumlanmıştır.

Faşizmin bir ideoloji olduğu görüşünü güçlendirmek için Griffin, Payne ve Sternhell faşizm teorilerinin tamamlanmamış kısımları üzerine çalışmış ve eksik kısımların, sosyoekonomik bağlamda yapılmış olan faşizm tanımlamalarından sıyrılıp, faşizmi ciddi bir ideoloji şeklinde değerlendirmenin gerekliliğine değinmiştir. Roger Eatwell, yaptığı araştırmalar neticesinde faşizmi anlamlandırmaya yönelik olarak sosyo ekonomik bir görüş benimsediğini ve faşizmi bir hareket, rejim veya ideoloji şeklinde ele alan analitik bir ayırım bağlamında anlamlandırmaya çalışmanın kullanışlı olduğunu ifade etmiştir (Eatwell, 1996, 303).

Faşist ideolojinin tanımı konusundaki görüş ayrılıklarının yanı sıra politika alanında ki yeri hakkında da görüş ayrılığı vardır. Modernleşmeye karşı olduğundan dolayı Nolte ve devrimciliği sebebiyle de Mosses faşizmi siyasetin sağ yelpazesinde bir ideoloji olarak görürken Sternhell ve Gregor da milliyetçilik ve sosyalizmin bir harmanlaması olmasıyla beraber diktatörlük olarak gördükleri için sol bir ideoloji olarak ele almaktadırlar (Örs, 2008, 485).

Faşizm tarihsel süreç içerisinde; İtalya'da Mussolini, Almanya Nazi dönemi, Şili de Pinochet, İspanya'da Franco, Endonezya'da ise Suharto dönemleriyle ön plana çıkmıştır. L. Britt faşist ideolojinin on dört ana etmenini bu dönemlerden yola çıkarak şöyle sıralamaktadır. İlk olarak güçlü milliyetçilik anlayışı burada ön plana çıkan faşizm rejimlerinin milliyeti ön plana çıkararak marşlar, semboller ve sloganları sürekli olarak kullanmasıdır. İnsan haklarının aşağılanması ikinci özelliğidir buradan kasıt çeşitli zamanlarda bireylerin hakları göz ardı edilmektedir ve işkence, suikast ve yargılamadan infaz etme durumları onaylamaya müsaittir. Yüceltilmiş militarizm anlayışında orduya yüksek meblağlarda bütçeler sunulmaktadır ve askeriyede görevli kişiler yüceltilmektedir. Düşmanların birleştirici bir sebep olarak görülmesi buradan anlaşılacak ise milli güvenlik sebebiyle vatandaşlar sokağa çağrılmaktadır. Düşman olarak görülen kesim ise komünist, terörist ve sosyalist gibi gruplardır. Faşizmde cinsel ayrımda ön plandadır kadınlar geri plana atılırken, erkekler egemen bir haldedir. Kontrol altına alınmış ve sansürün yüksek seviyede olduğu bir medya vardır. Ulusal güvenlik kitleleri hareket geçirebilmek için bir nevi korku unsuru olarak görülmektedir. Hâkim olan din anlayışı kamuoyunu etkilemek için kullanılmaktadır. Emek kavramı faşizm de bir tehdit olarak görülmektedir bu sebepten dolayı da işçi sendikaları baskı altındadır. Sanata olumlu bir şekilde yaklaşmayan faşizm sanat alanındaki uygulamalara devlet bütçesinin ayrılmasını kabul etmez bunlara ek olarak aydınlarla da değer vermemektedir. Özel sermayenin korunması hususunda dikkatlidirler çünkü önde gelen iş kesimi, liderlerin iktidarı kazanmasında etkili olduğu için kazan kazan durumu vardır. Polis çok fazla yetki alanına sahiptir ve sivil özgürlükler sınırlandırılır. Artan bir yozlaşma vardır yönetim sadece belirli bir kesimdedir. Son özelliği de seçimlerin sadece formalite icabı olmasıdır ve yargının seçimleri kontrol edebilmesidir (Lawrence, 2003).

2. Faşizmin Tarihçesi

Faşizmin tarihsel kökenine indiğimizde ise bu süreç 1880’li yıllarda ki Fransa ya kadar uzansa da aslında 1920’li yıllarda ortaya resmi olarak çıkmaktadır. Siyasi ve iktisadi alana yeni bir soluk kazandıran bu ideoloji marksizmi liberalizmin ve demokrasinin genel özelliklerini kabul etmemektedir (Zeev, 2008, 282). İtalya da ki Mussolini liderliğindeki faşizm ilk kitle hareketi olarak görülmektedir. İtalyan dilindeki “fascismo” sözcüğünün tarihi yukarıda da bahsettiğimiz gibi çubuk demeti veya politik bir kesimi ifade etmektedir. 1926 yılında Mussolini iktidara gelip faşist bir dikta kurma sürecinin akabinde, bu ideoloji dünyanın çeşitli yerlerinde merak uyandırmıştır. Faşizmin İtalya dışında gelişmesiyle birlikte artık bu kavram göze çarpan bir hal almaya başlamıştır (Süslü, 2009, 7). Faşist ideoloji fikir manasında çeşitli yollardan geçmiş ve bu alanda şüphesiz ilk akla gelen isimlerden bir tanesi İtalya’da ki faşizm söylemine katkı sunan G. Gentile olmuştur. Hegelci idealizmi faşist doktrin haline getiren Giovanni G. faşist İtalya hükümetinde de eğitim bakanlığı yapmıştır. Eğitim alanında aklın mutlaklığı görüşünü savunmuş ve liberalizmin temel öğretisi olan bireyselliği kabul etmeyen fikirler ortaya atmıştır. G. Gentile’nin faşist anlayışını tek cümleyle anlatmak gerekirse; faşizmi bir fikir ve aksiyona geçme hareketi olarak görmesidir. Bunun gerçekleşmesi için de organize olmak faşizm için önemlidir, bu birliğin tek amacı devletin menfaati olmalıdır. Faşist ideolojinin özü hakkında Giovanni G. üç kısımdan oluşmuş olan fikir sistemini ön plana çıkarmıştır. Ona göre totalitarizm ulusların duygu ve iradelerini ifade eder faşizmde de totaliter bir biçimlenme bulunmaktadır. Faşizm asıl olarak bir kitap veya program üzerine kurulmamış fiiliyat seviyesinde ortaya çıkmıştır. İkinci kısımda ise faşist ideolojiyi siyasi ve dini bir biçim olmadığını ileri sürmüş olan düşünür ayrıca faşizmi bir felsefe olarak da görmemiştir. Böylelikle faşizm farklılaşan şartlara göre deneysel bir program anlayışı şeklinde görmüş olan Giovanni için faşizm bir fikir aksiyonu halindedir. Son görüşünde ise faşist ideolojiyi yalnızca bir politik sistem olarak görmemiş daha fazlasını kapsadığını belirtmiş ve temelini de ulus devlete dayandırmıştır. Faşizmde devlet bütün hakların temelini oluşturmaktadır ulusçulukta ve faşizmde birey devlet içindir, devlette bireyleri birleştirmiş olan değerler kaynağını oluşturmaktadır (Macit, 2013, 58). Faşizmin ideoloji olarak kabul görmesinde de Gentile’nin faydası bulunmaktadır. *Faşizm Doktrini* yapıtında belirttiği şekilde faşizmin temelinde devlet olgusunun bulunduğunu, devletin herkesten üstte ve önemli olduğunu ifade etmiştir. Devletin egemenliğinin en

mühim şart olduğunu kabul etmiş olan faşizm bu sebepten dolayı da birçok kontrol mekanizması kullanmaktadır. Andrew Heywood'a göre faşist ideoloji, aydınlanma düşüncelerine ve modernizme karşı duran bir konumda ortaya çıkmış böylelikle de geleneksel politik fikir mirasını yok saymayı gaye gütmüştür. Bu sebepten dolayı liberalizm, sosyalizm ya da geleneksel bir şekilde muhafazakâr ideolojilerden farklı değerleri savunmaktadır.

Faşist ideolojinin tarihi kökenleri konusunda da farklı fikirler bulunmaktadır. Boyd ile Harrison faşizmin temelinde Hristiyanlıktan önce Alman mitolojisine ait on dokuzuncu yüzyılın ilk dönemlerinden kalan romantizm edebiyatında ve geleneksel masalarda dahi görüleceğini ifade etmektedir. İtalya faşizmi, gelecekçilik gibi edebi akımlarla da özdeşleştirilmektedir. Bu ideolojinin temeli hakkında 19. asırda fikir alanındaki gelişmelerde daha açıklayıcı bir şekilde olmuştur. F. Hegel toplum ve devletin organik yapısını vurgulayan bir düşünürdür. 19.yy'da faşist görüş sahiplerinin ortaya çıkmasıyla beraber A. Gobineau' nun bu konuyla ilgili yazdığı denemesi de önemli bir yer tutmaktadır. Yaptığı çalışmada ırk kavramı konusuna aristokratik ırkçılık görüşüyle yaklaşmış olan A. Gobineau böylece toplumları da ırk temelinde açıklamıştır. Aşağı ve üst ırklar olduğu düşüncesini öne süren düşünürü göre üstün olarak ifade ettiği ırklar gelişime açık ve uygarlıklar onlar tarafından meydana getirilmiş derken En üstteki ırk Aryanların, aşağı ırklara karışması sonucu onları büyük uygarlıkları bozulmuştur (Saran, 1989: 87). Düşünürün ırkçılık ile ilgili yapmış olduğu çalışmalar Almanya' da ırkçı görüşlere öncülük ederek Adolf Hitler'in biyolojik ırk, güçlü devlet, üst insan görüşlerine de öncülük etmektedir (Şahin, 2017, 577).

Moderniteyle birlikte ortaya çıkan sorunlardan bağımsız değerlendirilemeyecek olan faşizm, aydınlanmanın karşısında olan bir politik akımdır. İtalya'da ki faşist hükümetin, Fransa da ki ihtilalin eşitlik, özgürlük ve kardeşlik söylemlerinin aksine otoriteyi, adaleti ve düzeni söylemlerinde ön plana tutması Mussolini'nin faşist ideoloji için düşünmüş olduğu ana etmenlerden olduğu görülmektedir. 1. Dünya Savaşı'nın ardından Avrupa'da Marksizm'in politik ilkelerini, işçi hareketlerini ve parlamenter demokrasiyi kabul etmeyen politik görüşler faşizm ve kutuplaşmış sağ da ki milliyetçi kesimler olarak değerlendirilmektedir. Savaşın ardından oluşan yıkımlar milli etmenlere göre gelişmiş olan faşizmin kaynağını oluşturan duyguları ortaya çıkarmıştır. Maddi anlamda güçsüzleşen orta ve alt kesim de İtalya ve diğer ülkelerde faşizmin gelişmesine destek

olmuşlardır (Tesca, 2018). 1919 yılının sonlarıyla beraber, R. M. Horthy Macar Krallığı'nda yarı faşist bir lider şeklinde göz önünde bulunsa da, 1925 yılında İtalya'da B. Mussolini'nin ilk faşist rejimi kurmuş olduğu kabul edilmektedir. Bu süreçten sonra Benito Mussolini, Roma'nın sınırlarına ve iktidarına ulaşmak şeklinde açıkladığı "ulusal kader" terimine ayrı bir vurgu yapmıştır ve faşist görüşlerini yaşama sunmaya başlamıştır. Devrimci milliyetçilik şeklinde temel alan milliyetçilik, Benito Mussolini'nin önderliğindeki çeşitli adlarla birlikte İtalya Faşist Partisi tarafından, 3. Roma İmparatorluğu şeklinde de isimlendirilmiş ve faşizmin öğretisi güç ve imparatorluk iradesini ön plana çıkararak yozlaşma ve bireycilikle savaşmayı gaye haline getiren hedeflerle ortaya konmuştur. Bu öğreti de devletin haricinde bir şey bulunmamaktadır ve devlet te her şeyi elinin altında almaktadır. Maddi manevi değerlerin kaynağını da devlet oluşturmaktadır (Peters, 2018, 1309).

Faşizmin, sosyalizm ideolojisiyle kapitalist görüş arasındaki üçüncü bir yol olduğu görüşü savunan Mussolini sosyalizm karşıtı bir sınıfsızlığı benimsemektedir. Savaşın maddi kaynaklarını karşılamak sebebiyle devlete bağlı sistem kurmuş olan B. Mussolini, 1930'lu yıllarda askeri alandaki giderleri İtalya'da ki toplam gelirin bir bölü üçlük seviyesindedir. İtalya'da kamusal hayat ile özel hayat arasında ki sınırı ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. 1925 yılında Litvanya, 1929 yılında ise Yugoslavya diktatörlüğe geçmişlerdir. Büyük Buhrandan sonra demokrasi yalnızca birkaç ülkede yaşamda kalacağı bir seviyeye kadar hızlandırılmıştır. 1930'lu yıllara gelindiğinde ise Avrupa'da faşizmin hemen hemen aynı zamanda ortaya çıkması, Büyük Buhranın politik bir sonucu şeklinde görülmektedir. Faşizme küresel bir boyut kazandırmış kişi de Adolf Hitler'dir. 1933 yılında Hitler Almanya'da zafere ulaşmasaydı faşizm bu kadar büyük etki yaratmayacaktır. Adolf Hitler iktidarı ele aldıktan sonra Çekoslovakya, Doğu Avrupa da ki tek demokratik ülke olmuştur. II. Dünya Savaşı'nın vukuu bulmasıyla Avrupa'da demokrasi İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda gibi ülkeler olmuştur. Bu zaman dilimi içerisinde parlamentarizmi alt üst etmeye yönelik çabalar da olmuş ve bundan dolayı buhranın faşizmin popülerlik kazanmasına sağladığı fayda çoktur. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında dünyayı iktisadi çökmenin etkilerini kavramadan açıklamanın olanaksız olduğunu Hobsbawm ifade etmiştir. Küresel anlamda meydana gelen çökme, iktisadi bozulmalara sebep olmuş bu durumdan dolayı artan işsizliği ve orta kesimin alışmış olduğu şartları olumsuz etkilemiştir. Sosyal

anlamda düzenin bozulmasıyla aşırı kutuptaki partiler ve rejimler yükselme aşamasına geçmiştir. İktisadi bozulmanın sebebi olarak da Yahudiler, zayıf hükümetler, yabancı güçler ve büyük işletmeler görülmüştür. Bu ekonomik bozulma orta gelir düzeyine sahip kesimin radikalleşmesine sebep olmuştur (Hobsbawm,2014, 86). Avrupa ülkelerinden birçoğu Almanya'ya yakınlık duymalarından değil de 1930'lu yıllardaki iktisadi anlamdaki yakınlıklarından dolayı yanlarında olmuşlardır. Faşizm konusundaki bir diğer kırılma da Nazi'nin konumundan kaynaklanmaktadır. Faşizmin ana temaları ele alınırken genel olarak Alman nazisi ve İtalya faşizmi şeklinde konuya bakılır. Alman nazi dönemi bazı düşünürlerce faşizm olarak görülürken, bazıları içinde nazizm faşist ideoloji içerisinde görmek olanaksızdır. İtalyan Faşizmini ırkçı determinizme odaklı nazizmden, Sternhell ayırmaktadır. Faşizmlerin hepsinin ırkçı olmadığını, ırkçılık için faşizm gerekli olmadığını ifade etmektedir (Paxton, 1998, 16).

Faşizm açısından 1930 ve 1940 dönemlerinin başarılı olduğu dönemdir. Sadece Almanya ve İtalya'da uygulanmayan faşizm Yugoslavya da Stojadinoviç, Macararistan da Gömbös, Romanya da Kral Carol dönemlerinde de uygulanmıştır. Bu yönetimlerde devrim niteliğinde bir değişim olmamış devam eden rejimlerde kısmi değişiklikler olmuştur (Watson, 1945, 86).

Bu konuda ki bir başka görüşün sahibi olan Poulantzas ise faşizmi kapitalizmin emperyalist süreci olarak değerlendirir (Hobbsbawm, 1995, 55). Böylece çeşitli özellikleri ve bu durumun faşizme etki veya etkilerini açıklamıştır. Almanya ve İtalya da iktisadi çöküşler faşizm açısından belirleyici bir nitelik arz etmiştir ama faşizmin yükselişinin en önem arz eden sebebi değildir. Hobbsbawm, faşizm için gereken uygun şartları işleyen bir yönetime sahip bulunmayan, devletin haklarının nerede olduğu tam olarak bilmemekte olan kitlesel, bağlantısız ve sapkın vatandaşlar bu konuda başarı elde edemeyecek olsa da sosyal değişiklikleri tehdit altında tutan sosyalist akımlar ve 1980 ile 1920 barış antlaşmalarına karşı milliyetçi hareketler şeklinde açıklamıştır. Geleneksel kuralların güç kaybetmediği, devletin verimli bir şekilde çalıştığı ülkelerin faşizm açısından zayıf olduğunu ve milliyetçi hareketlerin güçlü bir şekilde bulunmadığını da ifade etmiştir örnek olarak Birleşik Krallık verilebilir (Hobbsbawm, 1995, 55-56).

Asıl olarak İtalya'da ki faşizm ana eksen olarak ortaya çıkıp, Almanya'nın Nazi döneminde yapılan soykırımlar ve sürdürdüğü işler arka planda kalsa da İtalya liberalizmin temaları, siyasal parti örgütlenmeleri ve demokrasiye karşı durmaktadır (Michel, 1993, 25). Bu durum da Almanya'nın fikir alanı ve tarihi kökeni ile ilgili akıllara gelen ilk politik düzen olmasını sağlamaktadır.

Küresel çağda faşizm ise 20. yy ikinci yarısına dek etkisini sürdüremediği ve küresel siyasetin şekillendirmiş olduğu bir dönemde varlığından söz ettirmenin çok zor olacağı ileri sürülmektedir. Faşizm tarihi manada modernliğe karşı geleneksel yapının maneviyatını ve kültür birliğini koruma güdüsüyle ilişkili bir yapıda görülmektedir. Modernleşme sürecinde de bu an geri de kaldığı için faşizm için yapılmış deyişler geçmiş zamanla ilişkilidir (Heywood: 2019, 256).

3. İdeolojik Temelleri Açısından Faşizm

Faşist ideoloji üzerinde herkes tarafından ortak bir kanıya varılmış açıklamasını yapmak kolay değildir bu durumun sebeplerinden bir tanesi faşizmin başka ideolojilerle olan ilişki ağıdır. Çeşitli konularda sosyalizm ile sendikalizmle benzerlik göstermektedir. İtalya da ki faşizmi savunanlar nasyonal sendikacılar şeklinde adlandırılmışlardır (Michel, 1993, 25-26). Bundan dolayı faşizmin başka ideolojilerle ilişkisi, tanımlanma sorunsalı ortaya çıkarmaktadır. Liberalizm ve Marksizm gibi faşist ideolojiyi de birçok ulusal çeşitlilik ve politik yorum alan evrensel bir ideoloji olarak gören görüşlerde bulunmaktadır.

Faşist ideolojinin temelleriyle alakalı birçok düşünce bulunmaktadır. Faşizmin ortaya çıkışını uygarlığın ilk zamanlarından beri toplumsal teşkilatlanmada bulunmuş olan içgüdüsel bir zihin durumu söz konusu olmaktadır. İtalya da ki faşizm ile ilgili olarak da Aydınlanma ve Rönesans hareketlerinden sonra ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Bir diğer düşünceye göre de Faşizm Avrupa fikriyatında Fransız İhtilali'ne karşı negatif yaklaşımların sonradan ortaya çıkan etkileridir (Can, 2010, 1-10). Başka bir görüşe göre de faşizm İtalya Faşist Partisi'nin oluşmasıyla yani 1922 senesinde başlamıştır. Olgunluk dönemlerini 1990'lı yıllarda yaşamıştır. 1945 yılında ise iki diktatöründe mağlubiyet almasıyla sona erdiği anlatılmaktadır (Can, 2010, 45). Millet kavramını en üstlere çıkararak kişinin liderliğinde ulusun önceki gösterişini geriye getirmeyi amaçlayan bir savaşçı devletin savunucusu olan faşizmin küresel çapta olan özellikleri bazı ana

etmenler içermektedir. Faşizmin Avrupa da ki kesimleri de bunların sınırlarında olmak istemiştir.

Faşizm ideolojisi ulusun organik olmasını ön plana çıkarmaktadır. Düşmanın içteki veya dıştaki olduğu fark etmemekle beraber ulusun beraberliğine birliğine bir engel olduğu görüşünü savunurlar ve bir millet içindeki çeşitliliğinde homojenliği engellediği ifade etmektedirler. Bir milletin, kesimin ve ya ırkın üst olduğu fikrinde olan faşist ideolojiye göre diğer ırk, uluslar aşağıdır. Sosyal kesimler arasında bulunan fayda farkını kabul etmeyen faşizm, aşırı milliyetçiliği ön planda tutarak çeşitli kesimlerden bireylerin birliğini hedeflemiş ve aynı ulusa sahip kesimlerin arasında ayırım yapmadan, tek bir vücut birliği olarak görmektedir. Liberalizmin bireyciliğinin karşısında ve burjuvaya karşı bir ideoloji olarak faşizm görülmektedir.

Faşist ideoloji, politikanın gücünün devletçe kontrol altına alındığı, medyanın devlet yönetiminde olduğu ve siyasi alandaki baskıyı önderin uygulamış olduğu totaliter yapıyı oluşturmaktadır. Totalitarizm faşizmin doğasında bulunmaktadır. Otoriterizmden ayrıldığı nokta ise başta birey olmak üzere dünyayı değiştirmeye çalışmasıdır. Schmitt, *Politik Kavram* (Schmitt, 2007) adlı yapıtında faşizmin yasal ve kavram temelini ele almıştır. Bu eserde faşizmin bireyselliği, pasifizmi, eşitlikçiliği, iktisadi liberalizmi ve parlamenter demokrasiyi reddettiğini söylemiştir.

Faşizm, aydınlanma hareketini savunduğu akılcılık görüşünü kabul etmediğinden dolayı bireyleri kaderlerine göre önceden belirlenen iki ayrı kesime ayırmaktadır. Bu gruplar yönetenler tarafından yönetilmeye mahkûm olanlar ve yönetmeye mahkûm olanlardır. Bu ideolojide ayrıca düzenli bir hiyerarşi vardır. Seçkinleri yetenekli ve yönetim içgüdüleriyle doğmuş olarak kabul edip bunların tebaalarındakilerden birisinin devleti yönetmesi gerektiğini ifade ederler. Önderin özellikleri arasında seçkin bir aileden gelmiş olması, cinsiyetinin erkek olması, cesur olması, vizyonlu olması ve yönetilen kesimin koruması olması gerekmektedir. Faşist ideolojide eşitlik olmadığından liderler parlamenter demokrasinin güçsüzlüğüne, istikrarlı olmayışına ve kaotik bir yapısının olduğuna inanmaktadırlar. Faşizmde bireylerin siyasal partiler tarafından temsil edildiği bir parlamentarizm uygun bulunmamaktadır. Akla dayanan politik sistemleri alaya almasındaki neden ise soyut düşüncüyü kabul etmediklerinden ve eylemleri küçümseyip akılla dalga geçtiklerindedir. Bu sebepten dolayı yeteneğe dayanan otoriter sistem

olmuştur faşizm. Faşizmin uygulandığı ülkelerde siyasi partiler ve parlamentolar güçsüzleştirilmeye çalışılmış ya da yasaklanmıştır (Heywood, 2016).

Başta ki kişinin yani önderin konumuna çok önem veren bir ideoloji olan faşizmde liderlerde kendileri için karizmatik, güç sahibi ve savaşçı bir profil çizmektedirler. Vatandaşla ilişki faşizmde önemli olduğundan önderler halkla kişisel temas kurmayı önemserler. Önderin otoritesi keskin çizgilerle belli olduğundan dolayı bireyler liderin öncülüğünde kendilerini ifade etmektedirler. Faşist ideoloji vatandaşı genel olarak kişisel varlığa mana katan ırk ile açıklanan, organik anlamda birlik içindeki sosyal bir bütünlük halinde görür. Faşizm milletlerin rekabet halinde olduğunu söyler, bu rekabet halindeki milletlerden bir kısmının kaybedeceğini söyleyip bu çerçevede milleti görmektedir (Heywood, 2016).

Faşizmde devlet totaliter olduğu için milletin militarist bir halde olması istenmektedir. Bu şekilde faşist ideoloji egemenliği altındaki ulusun yayılcı bir şekilde alanını genişletmesine alan sunmaktadır. Darwinist görüşün izlerini faşizmde bulmak olanaklıdır. Faşizmde geçerli olan güçlünün zayıf üzerinde himaye sahibi olmasıdır. Sınıflar arasındaki tezatlıkları minimuma indirmeyi ese alan bir ideolojidir. Faşizmde ‘tek şef, tek devlet, tek parti’ görüşü hâkimdir. B. Mussolini için de faşist ideolojinin aslı devlete dayanır ve devletin yüceltilmesi insanların ana gayesidir. İnsanlar ve onların oluşturduğu topluluk devletin karşısında görece bir yapıdadır (Sarıca, 1962, 25). Bu sebepten dolayı kişi, devlet için gözden çıkarılabilir. Devletin karşısında olmak hiç kimseye göre değildir. İnsanlar eşit olmadıklarından dolayı yöneten ve yönetilecek olan olarak yaratılmışlardır faşizme göre toplulukta bunun bilincinde olarak daha üstün özelliklerle yaratılan seçkin gruba itaat etmek durumundadır. Bundan dolayı da faşizmde tüm bireylere eşit oy hakkı sunan seçim sistemi doğru olmayacaktır (Gerek, 2004, 233).

Andrew Heywood’a göre (2016, 233) faşist ideoloji kuvvetli bir şekilde muhalif olma özelliği bulundurduğu için, liberalizm, muhafazakârlık, akılcılık, kapitalizm ve komünizm karşıtıdır. Cinsiyet eşitliği konusunda da çekimser bir konumda durmaktadır. Liberalizm ve sosyalizmde kadınların toplum içerisindeki konumunu iyileştiren şartlara yine muhalif olarak kadına sadece anne olma görevi atfetmiştir. Bununla beraber modernliğin içinde geçtiği kültür, silah endüstrisi, iletişim tekniklerini de kabul

etmemektedirler (Hobbsbawm, 1995, 118). Baskı gruplarını kabul etmeyen faşizm, politik manada toplumda demokrasinin olmasını reddeder. Parlamentarizm kısır bir yapı içerisinde olduğunu söyleyen faşizm ve milletin rasyonelliğine uygun bulmayan faşist ideolojide bireysellikte yoktur. İnsan hakları ve kişi onuru da faşizmde değer bulmamaktadır. Birey yönetilmeye gereksinim duyan bir varlık olarak görülmektedir. Faşist ideolojiye göre yalnızca bireyler değil ırklar da eşit değildir nasıl insanlar üst alt olarak sınıflandırılıyorsa ırkların bazıları da üstün olarak görülmektedir. Aynı bireylerde olduğu gibi ırklarda da üst ırkların alt ırkları yönetmesi doğru olacağı görüşündedirler. Faşizmi ortaya çıkaran ortak gayelerden ziyade ortak kin ve korkulardır. Bundan dolayı da otoriteyi sağlayabilmek için şiddeti ön planda tutmaktadır. Şiddeti ön plana çıkaran bu ideolojide istişare ve ikna yöntemi yok denecek kadar azdır bundan dolayı da ulus içinde farklılıklara sıcak bakılmaz. Baskın görüntünün bir sebebi de askeri duruşun ön planda olmasıdır (Can, 2010, 9).

İktidarın halk tarafından gelmediğini ileri süren faşizme göre kişiler toplumun menfaatlerini doğru bir biçimde anlamadıklarından dolayı ülkenin menfaatleri seçkin kesimce oluşturulmalıdır. Ulusun daha iyi bir yere gelebilmesi için öndere ihtiyaç bulunmaktadır. Önderler ilahi bir güce sahiptirler ve bunlar ülkeye tam manasıyla hâkim bulunmalıdırlar (Aybar, 1962, 39). Bu ideolojide baştaki kişileri güçlü, karizmatik ve savaşçı bir biçimde açıklamak istemektedirler ve otorite konusu tartışmaya kapalı, mutlaktır. Anayasal güç konusunda da liderin yetkisi çok fazladır. Faşist ideoloji Michel için milliyetçiliğin zirveye ulaşmış biçimidir ve millet kavramı dokunulmaz bir haldedir. Ulusun içerisindeki fayda ağına zarar veren bütün unsurlar bu ideoloji tarafından kabul edilmemektedir. Faşizmden önce gelen dönemleri de kabul etmeyerek devrimci bir özellik bulundurmaktadır. Devlet kavramı bu ideolojide öncelik sahibidir. İlkçi milliyetçilik ve ırkçılık bu ideolojinin milliyetçilik biçimini açıklamaktadır. Yabancılar kabul edilmezken siyasette de tek parti yönetimi vardır. Milliyetçilikte asli olmayan bu faktörler faşist ideolojide temeli oluşturmaktadır. Yabancıların benimsenememesinin nedeni ulusun birliğine karşı tehlike unsuru olarak görülmesidir. Ayrıca milletin karşısındaki yabancı birliği sağlayan bir unsur olarak görülür. Faşizmin geçerli olduğu uluslarda ideoloji genel olarak ordu desteği alınarak gelişim sağlanmıştır. Bu ideolojinin bir başka özelliği de kendi varlığını ön plana çıkaracak, efsaneler

bulundurmasıdır. Bu efsanelerden birisi millete bir düşman oluşturma ihtiyacıken diğeri ulustur.

Faşizmin geçerli olduğu devletlerde milleti arkasından götürme açısından milliyetçilikle karşılaştırmak açıklayıcı olacak değerdedir. Almanya da bulunan üst ırk ve İtalya da bulunan kültürel bir milliyetçilikten daha fazla katı ve biyolojik milliyetçilik görüşü bulunduğundan dolayı Almanya kitleler tarafından destek bulan milliyetçilik, Alman ırk üstünlüğüne dayanmaktadır. İtalya da ki durum ise; kitlelerin arkasında durduğu milliyetçilik görüşü biyolojik olarak ırksal bir milliyetçilik değil kültürel bir milliyetçilik görüşüne dayanır. Radikal milliyetçilikle faşist partilerin karşılaştırılmasının yapıldığı araştırmada, milliyetçiliği savunan siyasi partilerin serbest piyasayı öne çıkarırken faşist ideoloji ise genel olarak kooperatist ve kapitalizm karşıtı bir görüşü benimsemektedir. Ayrıca faşizm yabancı düşmanlığını ve ırkçılığı ön plana çıkarmaktadır. Milliyetçi partiler demokrasi içinde rekabet ederler. Faşist ve milliyetçi partilerdeki ortak özelliklerden bir tanesi karizmatik lider etrafında yapılarını şekillendirirler (Korkusuz, 2008, 52). Bir diğer fark ise siyasi düzenle ilişkilidir. Faşist ideoloji parlamentarizme ve kendi egemenliğine zarar verebileceğini düşündüğü tüm ihtimalleri reddetmektedir. Faşizm liberalizmin ana anahtarı olan birey konusundaki faktörleri kabul etmemektedir. Yalnız başına bir varlık ve değer olarak görülmeyen bireyler aynı zamanda doğduğu andan itibaren eşit ve özgür olarak kabul edilmemektedir. Bireyin hak ve özgürlükleri de devlete karşı oldukça sınırlıdır. Tek parti sisteminin var olmasını mecbur kılan kooperatif devlet ile parlamentarizm, demokrasi karşıtı ve otoriteyi ön plana çıkaran bir yapıya sahiptir. Faşizmin geçerli olduğu yerlerde güçler ayrılığı da kabul edilmemektedir. Tek parti rejimini olumsuz etkileyecek olan bütün girişimler kabul edilmemektedir. İktisadi anlamda ise faşizmde devlet ekonomik hayata hâkimdir.

4. Almanya'da Adolf Hitler Dönemi ile Nasyonal Sosyalizm

Adolf Hitler için kullanılan 'führer' sözcüğü Alman dilinde patron, önde gelen kişi, lider olarak tanımlanmaktadır. Hitler 1920 yılında önceki ismi Alman İşçi Partisi'ne üye olmuştur ardından çok fazla süre geçmeden partinin lideri olarak seçilmiştir daha sonra ise partinin adını Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi şeklinde değiştirmiştir. Almanların sömürge olmamışlardır bu durumunun sebepleri arasında çeşitli faktörler etkili olmuştur. Bunlardan birisi din faktörüdür yani iyi misyoner olmamalarıdır. Bir başka

sebepler denizci olmayıp aksine karacı şövalye olmaları ve iç savaşın uzun yıllar sürmüş olması etkili olmuştur.

Hitler 20.04.1889 tarihinde günümüzde Avusturya sınırlarında olan Braunau am Inn'de dünyaya gelmiştir. Doğmuş olduğu yer Almanya ile Avusturya sınırında bulunmasından ötürü fikir dünyasında da etkileşim olmuştur. Birleşik Büyük Almanya düşüncesine sahip olmasındaki etken demek yanlış olmayacaktır. 1924 senesinde hapse olduğu yıllarda Hitler nazilerin vazgeçilmez eseri olan 'Kavgam' yapıtını yazarken doğmuş olduğu yer ile ilgili olarak; Braunau am Inn'in kendisine Tanrı'nın bir buyruğu olduğunu bunun da sebebinin iki Alman devletinin sınırında olduğunu belirtmektedir. Ayrıca iki devleti tekrardan birleştirmenin yaşam boyunca amacı olduğunu ifade etmiştir (Hitler, 2016, 1). Kavgam adlı eserinde Hitler'in Avusturya-Macaristan Hanedanı'na gönül açısından bağlı olmadığını aksine Alman ırkına olan ilgisini de anlatmaktadır (Hitler, 2016, 16). Politik görüşünün biçimlenmesinde Yahudi düşmanı olarak yetişmesindeki etkenlerin biri Karl Lueger'dir. Lueger Hristiyan Sosyalist Partisi'nin kurucusu ve keskin bir Yahudi düşmanıdır. Nasyonal Sosyalist Parti'nin faşist söylemleri ve programı Lueger'in kurmuş olduğu partiden etkilenmiştir. Georg Ritter von Schönerer de yine Hitler'in politik görüşlerini etkileyen bir isimdir. Onun tüm Almanların bir arada toplanması düşüncesi ve aşırı Alman milliyetçisi olması Hitler'i etkilemiştir. Hitler bunların dışında Le Bon, Darwin ve Nietzsche gibi fikir adamlarından da etkilenmiştir (Hamann, 2010, 233). 1913 yılında Münih'e giden Hitler I. Dünya Savaşı çıktığı zaman vatandaşı olduğu Avusturya Macaristan'ın yanında asker olarak bulunmaz ve Almanya'nın yanında askerlik yapar. Birinci Dünya Savaşı Alman yenilgisiyle sonuçlanınca Hitler bu durumu kabul edemez ve Versay Antlaşması'nın vatana ihanet olduğu fikrini benimser. Bu süreçte siyasi olarak bir arayıştayken Nasyonal Sosyalizm ile bu açığı kapatır.

Hegel'in teorik görüşleri bu konu ele alınırken değinilmesi gereken hususlardan birisidir. Hegel için ahlaki hayatın son basamağını devlet olarak görür. Ona göre devlet liberalistlerin dediği gibi anlaşmadan ibaret değildir daha da öte bir yapıdır. Hegel'e göre devlet sisteminde evrensel fedakârlık hâkimdir. Bireyler kendi çıkarlarını ön planda tutmazlar. Devlet ile aile bağı arasında bir birliktelik görülebilmektedir. Bireyler toplum ruhunu bir arada tutmalı, birlikte yaşadıkları diğer kişiler için özveri göstermeli ve dayanışma içinde yaşamalıdır.

Almanya'da politik hayata yeni katılan Alman İşçi Partisi, Hitler tarafından benimsenmeye başlanmıştır. Bu partiyi Almanya'da kurulan ilk faşist parti olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Partinin kurucu ismi Anton Drexler'dir. Asıl mesleği çilingirlik olan Drexler'i siyasi olarak Yahudi düşmanı olarak görülmektedir.

Thule tarikatının mensubu olduğu ve Hitler'in de bu tarikata üye olduğu bilinmektedir. Adolf Hitler partiye girdikten sonra parti başkanlığını devralmıştır. Ülke de yaşanan olaylar, siyasi ve ticari hayatta Yahudilerin baskınlığı, solcuların ülkeyi yönetimi gibi etkenler Hitler'in partisini cazip hale getirmiş ve milliyetçilik görüşü ön planda olan kişiler partiye üye olmuştur. Halk Cemiyeti yani Volksgeminshaft görüşünü temel alan Nasyonal Sosyalist Parti, Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlubiyetle dönen Alman ruhunu canlandırmak amacıyla kurulmuştur. Hitler'in görüşlerinde Alman ırkının seçilen ve üst bir ırk olduğunu ve savaşın mağlubiyetinin ardında Yahudi lobisinin bulunduğunu ileri sürdüğü görüşleriyle partisine yandaş bulmaya gitmiştir.

1920 yılında nazilerin açıklamış oldukları parti programındaki bazı maddeler ise şu şekildedir; Büyük Almanya olarak tüm Almanların birleşmesi gerektiği, kapitalizm ve elitizm karşıtlığı, işletmelere milli bir hal kazandırmak, savaş borsacılığını engellemek, eğer ülkede bir yokluk olduğu durumda vatandaş olmayanların dışarıya atılacağı ve Almanlar dışında kimsenin ülke topraklarına göçünün kabul edilmeyeceği şeklinde maddeler yer almaktadır (Hett, 2019, 142-143).

Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi, 1928 yılında gerçekleştirilen seçimlerde % 2,8 oranda oy alarak başarısız olmuştur. Seçimlerden başarı elde edilememesine rağmen ülkedeki politik karışıklık ve refahın düşük seviyede olması partinin güç kazanmasına sebep oldu. Güçlenmenin arka planında ise partinin üç ismi yatmaktadır. Bunlar Peter Bouhler partinin sekreterlik görevini üstlenmiştir diğeri Frans Schwarz mali işlerden sorumludur son olarak da M. Ammann partinin iş geliştirmesinde görev alan kişidir. Alman siyasetinde önemli bir parti olan Ulusal Halk Partisi'nin siyaseti bırakması Hitler'in partisinin oy oranının artmasına neden olmuştur. Bu siyasi konjunktürde Nasyonal Sosyalist parti güç kazandıkça faşist gruplar Hitler ile birlikte yola devam etmeye başladılar. Ekonomik buhran, Wall Street'in çöküşü Almanya etkilenmiştir. 1930'lu yılların başında Hitler'in partisi Almanya da doğu da hayatını sürdürmekte olan taşrada ki Protestan seçmenlerden ve üst orta kesim meslek gruplarındandır. (Fulbrook, 2016, 170). Hitler 1933 senesinde Almanya Şansölyesi olmuştur ve Bohemyalı onbaşı

lakabını taşımaktadır. Yine 1933 yılında gerçekleştirilen seçimlerde Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi % 43,9 oy oranıyla önceki seçimlere nazaran oy oranını arttırarak bir başarı elde etmiştir. Bu süreçten sonra Hitler, Weimar demokrasisini ortadan kaldırmak için 'İzin Yasası' çıkarması gerekmektedir. 1933 yılında yine Almanya da ilk nazi kampı açılmıştır ve bu durum herkesin bilgisi olarak açılmıştır. Bu kampa rejimin karşısında olan kişiler ve eşcinseller gönderilmiştir. Halk topluluğu cemiyeti oluşturuldu buradaki kişiler Aryan ve Yahudi olmayan Almanlardan oluşmaktadır. Nazilerin meşruiyet anlayışının üç aracı bulunmaktadır. Bunlardan biri germen ırkçılığı diğeri yönlendirilmiş seçimler son olarak da parti iktidar ve devlet ayniyetinin oluşturmuş olduğu devlet gücüdür (Kongar, 2018, 112). İktidara gelmeden önce Adolf Hitler, ana istihdam kaynakları, inşaat işleri, otoban inşaatı ve silah sanayini geliştirmek gibi verdiği sözleri yerine getirdi. 1933 yılında Nasyonal Sosyalizm Hitler'in iktidara gelmesiyle beraber gün geçtikçe artan bir rağbet görmüştür. Bu süreçte partinin ekibine katılım düzeyinde de artış yaşanmıştır. Hitler'in savunduğu görüşe mesafeli olan kesim ise bu konuda hiç taviz vermemiştir (Fulbrook, 2008, 180).

Almanya'yı saf bir ırk toplumu haline getiren Adolf Hitler, Alman genişletme politikası olan 'lebensraum' sadık kalmıştır ve Almanya dışında yaşayan Alman kökenlileri Almanya'ya davet etmeye devam etmiştir. Avrupa devletlerinde nazileri küçümseme ve İngiltere tarafından uygulanan yatıştırma politikası Adolf Hitler'in uluslararası siyasi arenada daha savaşçı bir hal almasına sebep olmuştur. Bu durumda ülkesini ağır sanayi girişimiyle silahlandırmaya sonraki süreçte II. Dünya Savaşı'nı başlamasına sebep olan ülkenin başrolü olarak bulunmasına sebeptir. Almanya'daki milliyetçilik akımı faşist ideolojinin tek tip birey oluşturma görüşü ve Nazilerin Almanların üstünlüğüne dayanan görüşleriyle birleşince dünya kanlı bir hal almıştır. II. Dünya Savaşı'nda mağlup olan Nazilerin ardından tahribata uğrayan bir Almanya kalmıştır. Günümüzde henüz daha Alman milliyetçiliğinde ve aşırı sağ görüşte Adolf Hitler'in düşünceleri silinmemiştir.

5. İtalya'da Faşizm

İtalya'nın Birinci Dünya Savaşı'na katılması konusunda 1914 senesinde bir fikir birliği bulunmamaktadır. Sosyalist Partiye ait olan bir dergide Benito Mussolini, parti içerisinde bu konudaki yetkili kişilere bilgi vermeden ülkesi olan İtalya'nın İtilaf kuvvetleriyle aynı safta savaşta olması gerektiğini savunmaktadır (Macit, 2007, 18). Musollini'nin yapmış olduğu bu hareket sosyalist parti yandaşları tarafından olumlu

olarak karşılanmaz ve Sosyalist Parti ile olan ilişkisi sona erer. Bu sürecin ardından fikirlerini İtalya Halkı isimli gazetede ortaya koymaya devam etmektedir.

Savaşa İtalya'nın da katılmasını öngören gruba "İnteryenistalar" ismi verilmiştir. Bu grubun yaptığı şey; İtilaf Devletleri'nin yanında görünen aynı zamanda da Almanya'yı kaybetme endişesiyle ikilemde olan iktidardaki kişilere ve parlamentoya ağır bir dille eleştiriyorlardı. İtalyan Devleti de savaşta yer almamak için elinden gelen her şeyi yapmaktadır (Mussolini, 1998, 29) Hükümetin gösterdiği gayretlere rağmen 1915 senesinde Avusturya-Macaristan'a savaş açan İtalya savaşa katılmıştır. İnteryenistalar'ın yaptığı etki de İtalya'nın savaşa girmesinde etkilidir. İtalya, itilaf devletleri'nin yanında girdiği bu savaştan galip olarak ayrılmıştır.

İnteryentismo isimli savaş taraftarı görüş, İtalya'da ki faşist hareketin arkasında duran "fasci di combattimento" nun temeli sayılmaktadır. Mussolini savaşın ardından savaş demetleri ismini koydukları bu akıma çeşitli gruplardan bireylerin katılması için çaba sarf etmiştir. Bu gruplarda; işsizler, öğrenciler ve Sosyalist Parti tarafında olmayan işçiler vardır. Bu dahil etme sürecindeki nedenler arasında; aşırı milliyetçilik düşüncesi, komünizme karşı savaş fikri ve reform arzuları yatmaktadır.

Savaşın ardından İtalya'da anarşizm oluşmuş ve Vittorio Veneto zaferi milliyetçilik duygularının doğmasında bir dönüm olmamıştır. İtalya'yı destekleyen ülkedeki kesim dışlanmıştır. Bu süreçte askerlere saldırılar da vardır. Cepheden ölmeden dönen kişiler suçlu olarak görülmektedir. Günlük hayatta yayın organlarında grev haberleri her gün yer almaktadır. İtalya'nın savaştan çıkmış olduğu göz ardı edilmektedir. Fabrikatörlerin ekonomik koşulları göz ardı edilerek ileri sürülmüş olan arzuları, tehditkâr grevler izlemiştir. Bu süreçte sendikalar da güçlü değildir. Bundan dolayı işverenlere karşı, eylem yapan işçiler mağdur duruma düşmektedir (Mussolini, 1998: 42). Savaşın ardından ortaya çıkan problemler savaştan önceki süreçte İtalya'nın savaşa girmesini uygun bulmayan sosyalistleri haklı çıkarmaktaydı. Ülkelerinin sanki savaştan mağlup ayrılmış olduğunu ve bu da Rusya'da ki gibi bir devrime sebep olabileceğini düşünmekteydiler. Ortodoks düşünce tarzına göre, komünizmden çekinen iş insanları, çiftçiler ve sanayiciler faşizmin yayılmasına maddi olarak destek vermişlerdir (Guichonnet, 1938, 38).

Ülkede ki orta sınıf ve egemen kuvvetçe faşizmin desteklenmesi, güç kazanmasına ve üye sayılarında artış sağlanmasına sebep olmuştur. 1919 ile 1921 yılları arasında üye sayıları yaklaşık on beş kat artmıştır (Carocci, 1993, 18). İtalya’da 1921 yılında gerçekleştirilen seçimde faşizm ideolojisini savunanlar otuz beş milletvekili kazanmışlardır. Benito Mussolini iktidarı demokratik bir şekilde kazanmaya değer vermemektedir. Seçimde meclisteki partilerin güç dağılımında fazla bir değişiklik olmamıştır. Bologna ve Milano’da Mussolini milletvekili seçilmiştir (Mussolini, 1998, 59). 1922 senesinin sonlarına doğru faşist düşünce, hükümetten daha kuvvetli bir yapılanmaya dönüşmüştür akabinde de milliyetçiliği ön planda tutan sendikalar vasıtasıyla işçi kesimini yanına almaya ve köylerde dahi teşkilatlanmaya gitmiştir. Ülke içerisindeki eski gücünü sosyalizm kaybetmiştir. Faşist düşüncenin silahlı ekibi, devlete destek vermektedir. O süreçte İtalya’da sivillerin oluşturduğu faşizmi savunanların ekibi, ülkede çıkan problemlerin bir kısmında devletin gücünden önde gelmiştir. Demiryollarından çalışan işçi kesimin yapmış olduğu grevi faşist silahlı kuvveti dağıtmıştır bunun ardından B. Mussolini farklı illerdeki söylevlerinde Roma’nın işgalinden bahsetmiş ve devletin mutlaka faşist olması gerektiğini söylemektedir (Mussolini, 1998, 78). Faşist düşüncüyü savunanlar artık köklü bir değişiklik yapmanın zamanı geldiğinin kanaatine varmışlardır. 1922 yılının ekim ayında faşizmi savunan önde gelen kişiler Milano’da toplantı yapmışlardır. Yapılacak olan bu hareket ülkede eş zamanlı olarak yapılacaktır. Süreç İtalya Başbakanının istifa etmesinin istenmesiyle başlamıştır. İtalya Başbakanı istifaya davet edilmesini kabul etmedi ve faşist seferberliği ülkede başladı. Benito Mussolini vatandaşlara bir demeç sunarak mücadelelerinden asla taviz vermeyeceğini ifade etmiştir. Bu süreçten sonra ülkede sıkıyönetim ilan edilmiştir (Mussolini, 1998, 81-82). Başbakan’ın istifası ardından sıkıyönetimin kalkmasıyla birlikte faşizmi savunanlar amaçlarına ulaşmışlardır. Hükümet kurması için kral, Mussolini’yi Roma ya davet etmiştir ve artık faşizmin iktidarı tescillenmiştir. Faşizm iktidarının ardından artık Mussolini’nin faşist devlet anlayışını gerçekleştirmesi için engeller ortadan kalkmıştır.

Machiavelli’nin görüşleri de İtalyan faşizmin alt yapısı açısından dikkate değer bir nitelik taşımaktadır. Fortunası bağlamında ele alındığında Benito Mussolini için, önemli olan Avanti’de yapmış olduğu başyazarlıktan çekilerek savaşın olmasına yapmış olduğu vurgudur. Bu düşünce kapsamında I. Dünya Savaşı Mussolini açısından bir Fortuna

olarak değerlendirilebilir. Savaşın ortaya çıkarmış olduğu kaos koşullarında karizmatik bir lider olan Musollini kendi düzenini sağlayacak bir ortam kurmuştur. Machiavelli'nin mücadele politikanın ruhudur görüşünden etkilenen Musollini de gözü açıklığı ve verdiği mücadele ile faşizm açısından önemli adımlar atmıştır. Birlik fikri aslında Musollini ve Machiavelli'nin aralarındaki ortaklığın sebeplerinden birisidir. Hatta I. Dünya Savaşı sonrasında Musollini'nin vatandaşlara ulus birliği sözünü vermesiyle Machiavelli'nin siyasi birlik görüşü arasında bir tarihi süreklilik yatmaktadır. Machiavelli'nin en önemli görüşlerinden birisi olan iktidar da kalmak ve düzeni sağlamak için şiddet kullanma fikri de Musollini'yi etkilemiştir.

Faşizmin İtalya'da ortaya çıkmasını ve ardından da iktidara yükselişi çeşitli etmenlere bağlıdır. Vatandaş açısından, şiddete meyilli solcularla münakaşada olan Benito Mussolini'nin faşist teşkilatları önemli bir yer tutmaktaydı. Musollini'nin ekibi solcu etkinlikleri ve işçi eylemlerini kuvvet yoluyla engellemek istiyor ve sol görüşler da şiddet göstererek yanıt veriyorlardı (İnaç, Erdoğan, 2004, 62). Üretimde artışa geçen sanayiciler savaş döneminde kar kazanmışlardır. Savaşın ardından kar azalmış, silah üretim sektörü zarara uğramıştır. Hammadde bakımından uygun fiyatlar artık yoktu bunun sebebi de ülkelerin bazıları gibi hammadde kaynağı olan sömürgelerinin bulunmamasıydı. Bundan dolayı da kar ve fiyatlar düşmekteydi sonuç olarak da toplum bundan etkilenmiştir. Sol görüşlü topluluklar şartların iyileşmesi amacıyla şiddete başvurmuş ve ülkedeki gerilimi yükseltmiştir (Şaylan, 1981, 115). Ülkede şiddetin azalmaması ve devletin de bu duruma engel olamaması vatandaşları faşizme yönlendirmekte ve bu durumda faşist iktidara zemin hazırlamaktadır. Savaş sonrası süreçte hükümetlerin ordu ve uluslararası arenadaki başarısızlıkları da faşizmin iktidara gelmesinde etkilidir. İtalyan halkının milli duygularının artmasında ve faşizme yaklaşmasındaki bir sebepte Dalmaçya'nın Yugoslavya'ya, Valona'nın da Arnavutluk'a bırakılmasıdır. Fasci Derneği'nin 1920 yılında gerçekleştirilen buluşmasında Musollini, İtalya vatandaşlarının o süreçteki zaaflarından vurarak etkilemiştir ve derneğin ekibinde kısa sürede artış yaşanmıştır. Bu konuyla ilgili olarak sosyalizmi savunan yazarlar Zetkin ve Gramsci de kendi etraflarında bir açılım getirmektedirler. Zetkin faşizmin başarısını proletaryanın kendini yenileyememesinden olduğunu ileri sürmektedir. Gramsci ise Sosyalist Parti'nin ideolojisinin bulunmamasından dem vururken otuz senelik süreçte kitap dahi yayımlayamamasını eleştirmiştir.

Sonuç

Siyasi ideolojiler değerlendirildiğinde genellikle, ülkeyi daha iyi yerlere kavuşturma, devletin sürekliliği, refah seviyesinin daha yüksek olduğu bir toplum, egemenlik bölgesini büyütme ve dünyada büyük güç olma gibi düşünceler ile görülmektedir. Dünya üzerindeki devletlerin bir kısmında aşırı ideolojilerin geçerli olduğu bilinmektedir. Bu aşırı ideolojiler ülkedeki başka millet ve toplulukları görmezden gelmektedir faşizmde tam olarak burada yer almaktadır. Faşist ideolojinin geçerli olduğu devletlerde ülkenin diğer devletler ve toplumların üzerinde olması ve itibarının daha da artması hedeflenmektedir. Faşizm, liberal ideolojiye büyük ölçüde zıt olan, tek millet ve o milletin herkesten üstünlüğünü ön planda tutan, elitizmin karşısında olan, ülke içindeki azınlıkları devletin bütün problemlerinin ana etmeni şeklinde gören bir konumdadır. Korkutma faktörü faşizmde önemli bir yer tutmaktadır bu korkuya kimi zaman insanların işini kaybetmesi veya refah düzeyini kaybetmesi örnek olarak gösterilmektedir. Dünya genelinde toplumlar ülkenin güvenliği ve iktisadi konulardaki korkularına faşist söyleme yaklaşarak kimi zaman çözüm arayışında olmuşlardır. Faşizmin kendini benimsemeyenlere karşı tavrında onları asla benimsemezler ve haklarını kabul etmezler. Devlet bu sistemde merkezde yer alan temel etmendir ve her şey üzerinde baskı sahibidir. Merkez odaklılık ise baştaki kişinin etrafında yer almaktadır. Önder en üst organdır. Örnek olarak verecek olursak Almanya'da İtalya'ya göre lider bir adım öndedir çünkü Nasyonal Sosyalizm ırk konusuna büyük değer atfetmektedir. Siyasi parti konusunda ise bu sistemde tek parti sistemi hâkim bir konumdadır. Liderin ardından da ikinci sırada parti gelmektedir. Faşizmin dünya çapındaki iki önemli örneği olan İtalya ve Almanya da bu durum bu şekilde işlemektedir. Hitler'in Almanya'da demokratik bir şekilde iktidarı ele geçirdiğini söylemek çok mümkün olmamaktadır. Almanya'nın bir koloni devleti olmaması yani, 1929 yılında yaşanan ekonomik buhranla birlikte ulus devletin ölçek ekonomisine yetmiyor oluşu pazar ve hammadde sorunun ortaya çıkarmıştır. Bu durumda sonuç itibariyle ötekileştirilen bir ulusal yapının oluşmasına sebebiyet vermiş ve daha çok iktisadi anlamda olmak üzere siyaseti de kapsayan kapalı bir devletçi yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Aynı zamanda parlamenter sisteme karşıtlıkta bulunmaktadır. Devlet sisteminin yürütülmesinde ülkeden ülkeye değişen ana fark devletin algılanış şeklidir. İtalya'da devler amaçtır, Almanya'da ise araçtır. Irk ön plana

çıktığından dolayı Alman sisteminde devlet ırkı korumak için bir araç olarak görülmüştür. Adolf Hitler'de zaten tüm görüşlerini ırk politikası üstünden yürütmüştür. Faşist yönetimlerde tek parti hâkimiyeti olduğundan dolayı diğer politik kuruluşlar anlam ifade etmemektedir. Kişinin devlet karşısında savunabileceği hakkı bulunmamaktadır kısacası kişi faşist yapıda değer görmeyen bir konumdadır. Kişi yalnızca devlet tarafından kendisine verilmiş olan işleri yapmakla mükelleftir. Kadın faşist sistemde annelik görevini yerine getirsün diye iş alanından uzak tutulmuştur. Ordu değerli ve önemlidir. İşçi kesimi faşizmde ezilen bir konumda olmuştur aslında bu ideoloji burjuva kesimine faydalı olarak görülmektedir. Faşizmin iktidar yolculuğunda da burjuvazi kesiminin ekonomik olarak desteği büyüktür.

Kaynakça

- Britt, Lawrance. The 14 Characteristics of Fascism“, <https://ratical.org/ratville/CAH/fasci14chars.pdf>, (Erişim: 09.12.2021), 2021.
- Carocci, Giampiero. *Faşizmin Tarihi*, (çev.) Muhittin Yılmaz, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993.
- Çağatay Şahin. Sosyal Darwinizm, Nazizm ve Hukuk İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 7, Sayı 1, s. 577, 2017.
- Eatwell, Roger, On Defining the ‘Fascist Minimum’: The Centrality of Ideology, *Journal of Political Ideologies*, Cilt 1 No 3, , s.303-319, 1996.
- Eric John Hobsbawn. Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 19, 2014.
- Gerek Nüvet. Siyaset Bilimi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2004.
- Guichonnet, Paul. *Mussolini ve Faşizm*, (çev.) Tanju Gökçol, Ankara: İletişim, 1998.
- Hamann, Brigitte. Hitler's Vienna: A Portrait of the Tyrant as a Young Man. London: Trans. Thomas Thornton; New York: Tauris Parke Paperbacks, 1999.
- Hett, Benjamin Carter. Demokrasinin Ölümü: Hitler’in Yükselişi ve Weimar Cumhuriyeti’nin Çöküşü. İstanbul: Profil Kitap, 2019.
- Heywood Andrew. Siyasi İdeolojiler: Bir Giriş, Genişletilmiş 5. Baskı, çev. L. Köker, İstanbul, BB101, 2016.
- Hitler, Adolf, Kavgam. En Kitap, 2016.
- Hobsbawn Eric John. Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014.
- İnaç, Hüsamettin ve Erdoğan, Selami. “Toplumsal Bir İdeoloji Olarak Faşizm, 2004
- Juan J. Linz. Fascism as Latecomer: An Ideal Type with Negations. A. Kallis (ed), *The Fascism Reader*, London; New York: Routledge, s. 66-67, 2003.
- Kevin Harrison and Tony Boyd. *Understanding Political Ideas and Movements*, Manchester: Manchester University Press, s. 257, 2003.
- Kongar, Emre. İçimizdeki Zalim: Anlamak ve Üstesinden Gelmek. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2018.
- Korkusuz, Şermin. Turkey and Its Relation to The European Union From A Radical Nationalist Perspective: The Nationalist Action Party From The Early 1990’s Until the Present, Middle East Technical University Graduate School of Social Sciences, Ankara, 2008.
- Macit, Hanifi. Faşizmin Resmi Düşünürü: Giovanni Gentile, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 50, s. 55-64, 2013.
- Macit, Hanifi. *Faşizm ve Nazizm*, Ankara: Savaş Yayınevi, 2007.

- Michael Mann, *Fascists*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004, s. 13'ten aktaran Hıdır Doğan, Milliyetçi Hareket Partisi'nin Kuruluş Dinamikleri ve İdeolojik Evrimi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s. 19, 2019.
- Michel Henri. *Faşizmler*, Çev. Füsun Üstel, İstanbul: İletişim Yayınları, 1993.
- Mussolini, Benito. *Faşizm-Faşist Devlet*, İstanbul: Toker Yayınları, 1998.
- Nephan Saran. *Antropoloji*, İstanbul: İnkılap Yayınevi, s. 87, 1989.
- Nevzat Can. Şiddetin İdeolojik Yüzü ya da Faşizmin Korunan Baltası, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 13, Sayı 1, s.3, 2009.
- Örs, Birsen. 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 485, 2008.
- Paxton Robert O. The Five Stages of Fascism. *The Journal of Modern History* Vol 70, No 1, s. 1-23, 1998.
- Peters Michael A. The Return of Fascism: Youth, Violence and Nationalism, *Educational Philosophy and Theory*, Cilt 49, Sayı 14, s. 674-678, 2018.
- Poulantzas, Nicos. *Faşizm ve Diktatörlük* (4. Baskı), (Çev. Ahmet İnsel), İletişim Yayınları, İstanbul, 2019.
- Roger Griffin. *Faşizmin Doğası*, çev. A. Selman, İstanbul: İletişim, s.21, 1993.
- Sarıca Murat, Aybar Rona. *Faşizm*, İstanbul: İzlem Yayınları, 1962.
- Schmitt, Carl, *Siyasal Kavramı*. trc. Ece Göztepe, Metis Yayınları, İstanbul, 2007.
- Sternhell Zeev. How to Think About Fascism and Its Ideology. *Constellations*, No 15, s. 270-280, 2008.
- Süslü H. Dilay. *The Political Discourse of Nihal Atsız*, Middle East Technical University Graduate School of Social Sciences, Ankara, 2019.
- Şaylan, Gencay. *Çağdaş Siyasal Sistemler*, Ankara: TODAİE, 1981.
- Tesca Angelo. *Faşizmin Oluşum ve Gelişiminin Genel Şartları*, içinde *Faşizm ve Kapitalizm*, A. Thalheimer, A. Rosenberg, O. Bauer ve A. Tasca (eds.), İstanbul: Ayrıntı Yayınevi, 2018.
- Watson Hugh Seton. *Fascism, Right and Left*. in S. N. Eisenstadt (ed.) *Political Sociology: A Reader*. Jaipur: Rawat Publications, 1980.

SEYAD Siyaset,
Ekonomi ve
Yönetim
Araştırmaları
Dergisi

Arabacı Alanı Mahallesi Mustafa Ocak Sokak No:9 D:2 Serdivan/Sakarya

+90 (532)769 5899

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/seyad>

e-posta: seyad@sakarya.edu.tr